

OK ✓
A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR ÉVKÖNYVE
XXXV.

A FŐVÁROSI
SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
ÉVKÖNYVE

XXIII.

1988 – 1989 – 1990.

BUDAPEST, 1994.

A FŐVÁROSI
SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
ÉVKÖNYVE • XXIII.

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR ÉVKÖNYVE

XXXV.

A FŐVÁROSI
SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
ÉVKÖNYVE

XXIII.

1988–1989–1990.

ЕЖЕГОДНИК
Городской Библиотеки им.
Эрвина Сабо, Будапешт
1988–1989–1990.

ANNUAIRE
de la Bibliothèque de la Ville
de Budapest, "Ervin Szabó"
1988–1989–1990..

YEARBOOK
for the years 1988-1989-1990 of the
Metropolitan "Ervin Szabó" Library

JAHRBUCH
der Stadtbibliothek
"Ervin Szabó", Budapest
1988–1989–1990.

BUDAPEST, 1994.

Az évkönyv a fővárosi közgyűlés tudományos alapjának támogatásával jelenik meg.

SZERKESZTŐ:

KISS JENŐ

A KÖNYVTÁR MUNKÁJÁRÓL SZÓLÓ BESZÁMOLÓT A
VONATKOZÓ ÉVES JELENTÉSEK ALAPJÁN ÖSSZEÁLLÍTOTTA:

SOMOGYI JÓZSEF, GUJGICZER IMRÉNÉ

ISSN 0 139-2085

Felelős kiadó a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgatója
Készült a FSZEK sokszorosítójában
Felelős vezető: Horváth Ferencné
Táskaszám: 94/283 Terjedelem: 9,375 A/5 ív
Példányszám: 400

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR MUNKÁJA

1988-1990- BEN

1988-90 között a változás évei zajlottak le a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár életében.

Alapvető célunk a szolgáltatások szintentartása volt az egyre nehezebbé váló gazdasági körülmények ellenére. Felismertük, hogy ez csak az „előre-meneküléstől”, az átfogó szakmai megújulás következtetés végrehajtásától várható. A könyvtár társadalmi szükségességére alapozott optimizmusunk végül is igazolódott: anyagi és szellemi erőforrásaink mozgósításával és hatékonyabb felhasználásával nem csupán a szolgáltatások szintentartása sikerült, hanem néhány lényeges ponton előbbre is léptünk. S ez mindenképp a könyvtárosaink szolgálata és sikerre irányuló hozzáállásának köszönhető.

Első és legfontosabb sikerünk a társadalmi igénybevétel, a könyvtárhasználat tekintélyes mérvű növekedése, az 1980-as évek elején jelentkező folyamatos csökkenés után. Bár a beiratkozott olvasók számát csökkentették az 1989-ben megemelt beiratkozási díjak - ez a dokumentumforgalomra is kihatott -, 1990-re azonban, amikor az AV-dokumentumok robbanásszerűen elterjedtek a hálózatban, a kölcsönzők és a kikölcsönzött egységek száma számszerűen megnőtt. A statisztikailag nehezen mérhető helybenhasználat is emelkedett, szociális okok következtében is.

A könyvárrobbanás könyvtáraink felé irányította a szegényedő, de tanulni-szórakozni vágyó rétegeket. 1990-ben a folyamatos, de radikális átalakítás első gyümölcsei jelentkeztek a megpezdülő forgalmú könyvtárainkban; ebbe azonban némi keserűség is vegyült: a 80-as években egyre kevesebben iratkoztak be az egyébként fogyó létszámú, 14 éven aluli korosztályból; e folyamatot nem tudta megakadályozni olvasóhódító programunk sem.

A könyvtári gyakorlat és a használói megelégedettség visszaigazolta az 1986-ban kidolgozott hálózatfejlesztési koncepciónk fő irányait. Megszilárdultak a rendszer keretei, s egyre inkább az olvasói igényekhez igazodik könyvtáraink tartalmi munkája. Mintegy 40 könyvtárunk alakította állományát, szolgáltatásait e koncepciónak megfelelően. Sajnos, nem sikerült mindenütt az átállást felújítással egybekötni. Összefüggésben a hálózatfejlesztéssel, erőteljesen fejlesztettük a Központi Ellátó Szolgálatot; előtte még nagy perspektíva állt.

Részletesen s széles körben megvitatott tanulmányterveknek megfelelően megindult a központi könyvtár rekonstrukciója. A hosszú várakozás után megkapott Reviczky utcai épület átalakítása után az irodák átköltöztek, s így 1990-ben megkezdődött a főépület „tágítása”. Jelentős terek szabadultak fel az olvasók és a raktárak számára. A központi könyvtár rekonstrukciójának legfontosabb eleme a szabadpolcos övezet létrehozása volt. 1990-től minden újonnan beszerzett mű szabadpolcra kerül.

A több évre visszanyúló kezdemények után 1988-90 volt az áttörés időszaka az AV-dokumentumok terén. A társadalmi igényt felismerve erőltetett ütemben növeltük ezek arányát a gyarapításban - elsősorban a hálózati tagkönyvtárakban. E szolgáltatás hozzájárult a könyvtárhasználat általános növekedéséhez.

Intézményünk a számítógépesítés útján még csak a kezdeteknél tart. Az alapok lerakása folyt ebben az időszakban: rendelésünkre elkészült a TEXTAR nevű bibliográfiai adatkezelő program, melyet sok más könyvtár is átvett. Segítségével megkezdtük az 1964 óta megjelent, könyvárusi forgalomba került kiadványok leírásának rögzítését - az Új Könyvek c. ajánlójegyzék alapján. A mintegy 50 ezer tétel nem csak saját használatunkra készült, megvásárolta őket a Könyvtárak Gazdasági Társasága is. Előrehaladt a gazdálkodási nyilvántartások gépesítése is: a munkaügy, a bérszámfejtés, a könyvelés munkáját már gép segíti.

A HÁLÓZAT

Szolgáltatásaink és használatuk

Miért növekedett meg a könyvtárhasználat? Tapasztalataink a következők.

Egyre fontosabb az emberek mindennapi életében az információ (az ún. közhasznú információ). Közállapotaink egyre kevesebb szociális stabilitást, biztonságot mutatnak; ma mindenkinek többet kell tudnia lehetőségeiről, el kell tudnia igazodni környezetében: munkahelyet kell találnia, törvényeket kell ismernie stb. Könyvtáraink képesek az ehhez szükséges információk nyújtására. 1988-tól indítottuk meg Boráros téri könyvtárunkban az Ifjúsági Információs Irodát, mely jogi, pszichológiai, továbbtanulási, elhelyezkedési tanácsadással foglalkozik. Fejlesztettük Közhasznú Információs Szolgálatunkat (melyről később még szó lesz): adatbázisát megkapják a számítógéppel rendelkező hálózati tagkönyvtárak is.

Gyökeres változásokon ment át az oktatás tartalma és formája. A tankönyveken túl más, s főleg drágább könyvekből is kell tanulni, ezek nem állnak rendelkezésre mindenkinek otthon. Új formák terjednek el: távoktatás, sok önálló feldolgozó munkát igénylő tanfolyamok.

Könyvárrobbanás. Időszakunkban a könyvek átlagára sokszorosára emelkedett - egyre elérhetlenebbek a kiadványok a tanulni, informálódni, kapcsolódni kívánó, de szoruló anyagi helyzettel küszködő rétegek számára.

A 80-as évek második felének alapvető változása az, hogy könyvtáraink arculata és kínálata egyre inkább a használói igényekhez igazodik. E fordulat - úgy hisszük - a meglévő igénybevétel egyik fontos kiváltó oka.

Teljes polgárjogot nyertek mára már az AV-dokumentumok; rohamos kereslet nyilvánul meg a videokazetták iránt. Ez már most is megnövelte, de a jövőben még inkább súlyosítani fogja könyvtáraink leterheltségét. A személyzet szűkös, a nagy forgalom hátrányosan befolyásolja a kiszolgálás minőségét. Az 1990-es csekélyke munkaerő-átcsoportosítással aligha oldottuk meg a problémát.

A könyvtárhasználat tartalma párhuzamosan változott az országban lezajló politikai, társadalmi, kulturális viszonyok átrendeződésével. 1989-90-ben az emberek megérteni igyekeztek e változásokat, ezért a keresett könyvek közé sorolódott a kül- és belpolitikai tényfeltáró irodalom (Erdély, a közelmúlt politikai történelme stb.). Továbbá a szociális viszonyok romlása divattémákat dobott be a köztudatba (joga, reformkönyve, parajelenségek stb.). A megkapaszkodás igénye ilyen körülmények között előtérbe helyezte a munkaerő-kvalifikációt: az önképzés, - művelés fontosságára hívta fel a figyelmet (nyelvtanulás, számítástechnika, marketing stb.).

És persze a kapcsolódás, a szellemi rekreáció igénye a mindennapi feszített munkatempó következtében hangsúlyosan jelentkezett. A használói érdeklődés növekedése e ponton a legkiugróbb. A könyvtár szociális szolgáltatásá is vált. A szegényedő rétegek, a különféle társadalmi csoportok (munkanélküliek, nyugdíjasok, pályakezdekők, diákok) kényelmes és olcsó, világos és meleg, kultúrával átitatott helyen tölthetik el idejüket.

Barátkozunk a gondolattal: nem lehet idegen könyvtárainktól a melegedőhely-funkció, a használatra-vásár..., de anyagi helyzetünk aligha engedi, hogy a szakadozó szociális hálót mi foltozzuk be.

Hasonló okok miatt nőtt meg az érdeklődés az újságok, folyóiratok iránt is. Előfizetésük köznapi haladó számára elérhetetlennek tűnik drágaságuk miatt; s ne feledkezzünk meg választékuk óriási bővüléséről sem!

A házhozszállítást sikerült fenntartani - egyelőre. Mind több külső támogatóra van szükségünk (kocsira, kiszállítóra); félő, hogy visszalépni kényszerülünk e területen.

Fontos eredménynek tekintjük, hogy a látáskárosultak számára továbbműködtettük a hangoskönyvek szolgáltatását; az igénybevétel 50%-kal nőtt az 1990-es évben.

1988-tól rehabilitációs klubot működtetünk narkomán fiatalok számára. Mindezek kísérletek is a könyvtár szociális funkciója határainak feltérképezésére.

Hogy szolgáltatásainkat szinten tarthassuk, racionalizálnunk kellett a hálózatot. Ahol lehetett, áttelepítés-sel csökkentettük költségeinket, ha tehetjük, egybekötve az épület felújításával. Másutt a magas költségeket lehetőleg kis forgalmú helyek megszüntetésével szorítottuk vissza.

A kiadások csökkentésével együtt kellett járjon a bevételek növelésére való törekvés: díjakat emeltünk, térítéses szolgáltatásokat vezettünk be.

Társadalmi kapcsolataink

E három év gyökeres váltás volt társadalmi kapcsolataink terén. 1988-ban még a „klasszikus” kapcsolatépítési formák virultak, melyeket persze azóta is ápolunk erőnkhez mérten. A Kisduna Galéria (soroksári könyvtárunkban), a X. és XVIII. kerületi artotékák, az Erzsébetvárosi Kisgaléria kiállításai, a Zenei Gyűjtemény kamarasestjei, a könyvbarát klub stb. jelentették e formákat.

1989-90-re előtérbe kerültek a társadalmi változások által előhívott szerveződési formák a kölcsönös segítségtől egészen az anyagi támogatás megszervezéséig. 1990-től az új önkormányzatok támogatásának megszerzése új szemléletet kívánt meg könyvtárunk vezetőségétől. Az újonnan alakult pártok rendezvényei, a rendszerváltás és a választások révén jelen van a politika könyvtárainkban. Szolgáltatásaink pártsemleges-ségét természetesen megőriztük. Ma már hétköznapi eset, hogy a képviselők fogadóóráikat, közeli házak lakói gyűléseit, az egyesületek, önszerveződő körök találkozóikat nálunk tartják. Ehhez szükség van könyvtáraink kezdeményezésére is: el kell tudniuk „adni” magukat, szolgáltatásaikat az új típusú társadalmi szerveződéseknek.

A kapcsolatok változása az állomány szerkezetére is kihat: meg kell hogy legyenek könyvtárainkban a pártok, az önkormányzatok, a helyi szervezetek dokumentumai.

Vegyesek a tapasztalataink az iskolákban működő, több feladatot ellátó könyvtárainkkal kapcsolatban; az iskolai szerep nem tudott mindenütt összhangba kerülni a közművelődési könyvtári funkcióval. Ez nem is tudott kiteljesedni.

Az állomány építése

1986 és 1987 után is tovább csökkent a beszerzések száma, de az igazi árobbanás 1990-ben következett be. Beszerzésre az utolsó „békeévnék” számító 1987-es évben 8,5 milliót, 1990-ben 21,5 milliót költöttünk (23%-os növekedés). S ez csak a beszerzés viszonylagos szinttartását jelentette. Igyekeztünk eredménye: ugyanakkora választék, de kevesebb példányszám.

A beszerzési keretek szűkülésének tendenciája és a használói igények megsokasodása között feszülő ellentmondást eddig ellensúlyozni volt képes a hálózatfejlesztési koncepció megvalósulása - a lépcsőzetes ellátás, a felnőttek és a gyerekek kiszolgálásának lehető integrálása, s főleg a Központi Ellátó Szolgálat működése. A gyűjteményi szempont helyett a használati szempont érvényesülése úgyszintén segített áthidalni az ellentéteket - némileg. Elérkeztünk azonban arra a pontra, ahol mindez már nem elég. A folyóiratok ára például nagyobb mértékben nőtt, mint a könyveké, ennek megfelelően csökkent a választékuk is. Pedig a kereslet nagy!

A könyvterjesztés átalakulása is nagy hatást gyakorolt a beszerzésre. Megszűnt a Könyvtárellátó monopolhelyzete. Késedelmes szállításait az újdonságokat kereső olvasók nehezebben tűrik; ha meg akarjuk tartani őket, alternatív forrásokból is merítenünk kell. Ezek hátránya azonban, hogy a dokumentumok nem elég széles körét kínálják, és növelik a feldolgozó munkát.

Az állománytisztítás követelménye különös súlyt nyert 1988-1990 között. A túlsúlyoltságot meg kell szüntetni (az egy könyvtári négyzetméterre eső könyvek száma többszöröse volt a legutóbbi időkig a nyugat-európai átlagnak). A leült állományrészeket, a hagyományos népművelést szolgáló „szépirodalmat”, a bekötött folyóiratok hosszú sorait fel kellett számolni, s helyet adni annak, amit keresnek. A rendszerváltás következményeként az elavult politikai és propaganda irodalmat le kellett selejtezni, kivéve természetesen azt, ami a dokumentációhoz szükséges. Ez a folyamat még tart; lassan áll be a beszerzés-kivonás kíváncsi aránya: annyi be, amennyi ki.

A több példányban szükségtelenül meglévő, de értékes könyveink közül jelentős mennyiséget küldtünk Erdélybe, Kárpátjára.

Audiovizuális dokumentumok

A kereslet az AV-dokumentumok iránt nőtt a legjobban. 1987-ben 17 könyvtárunkban voltak megtalálhatóak; 1988-ban már 33 helyen, és 1990-re ez a szám 50-re nőtt. Videokölcsönzés 1989-ben 6 tagkönyvtárban folyt, 1990-ben 30-ban.

A forgalom óriási növekedése támasztotta követelmények finanszírozására kezelési díjat vezettünk be (1988), melyet időközben emelnünk kellett (1990). Választás előtt álltunk: vagy térítéses, s így önfenntartó szolgáltatás lesz, vagy egyáltalán nem lesz ilyen szolgáltatás könyvtárainkban. A döntést meghozta helyettünk a kereslet, a használók népes tömege.

A használathoz való igazodás eredményeképpen 1988-ban az AV-állományban túlnyomó többségben (90%) lévő, lényegében komolyzenei hanglemezek helyét egyre több populáris tartalmú hangkazetta, videokazetta foglalja el. Megjelent a CD és a számítógépes program is. Mind több a könnyűzene, nyelvi segédanyag, mesekazetta. Követelmény, hogy minél nagyobb részük legyen kölcsönözhető. Az addig elkülönülő zenei részlegek egyre inkább integrálódnak a könyvtárak teljes szolgáltatási kínálatába.

Egyidejűleg átalakulófélben van a használók köre: egy, eddig bennünket nagy ívben elkerülő réteg jelent meg „vevőkörünkben” a videokazetta vonzására. Viselkedésük a hagyományos könyvtári szemlélettel, könyvtárhasználati modellel össze-összeütközik. Bízunk azonban abban, hogy közülük egyre többen nyílnak előbb-utóbb a könyvekhez is.

Központi Ellátó Szolgálat

A hálózatfejlesztési koncepció egyik lényeges eleme, a KESZ rohamos fejlődésen ment át az utolsó három évben. (Annak dacára, hogy távközlési viszonyaink még a magyarországiakhoz képest is csüggesztőek.)

1990-re megállapíthattuk, hogy módosításra van szükség az állományépítésben: ne csak a ritkán, hanem a sűrűn használt dokumentumokat is vegye meg a KESZ. Szolgáltatásait folyamatosan bővítettük: veszi és 10 hálózati könyvtárunkban letétbe helyezi a számítógépes programokat (kazettákat és floppykat). Megindult

a hangoskönyvek mellett a hangosújságok kihelyezése. Kulcsfontosságú, hogy a dokumentumok szolgáltatása, átkölcsönzése mellett a Központi Címjegyzékre alapozott lelőhely-adatszolgáltatásunk is naprakészen működjen. A kereslet ez iránt fokozódik, de egyelőre a szolgáltatás sok kívánnivalót hagy maga után a KC elhanyagolt állapota miatt.

A KESZ által letétbe adott videokazettákra épülő kölcsönzési szolgáltatás egyedül az 1990-es év második felében 17 tagkönyvtárban indult meg. A KESZ ajánlójegyzékekkel (oktatóprogramokról, a nyelvtanulás segédesszközeiről stb.) siet az olvasók segítségére.

Anyagi alapok

1988-ban a bevételek aránya költségvetésünkön belül a nemzetközileg elfogadott norma - 10% - alatt volt (9,2%). Ez a szám fentebb már részletezett okok (forgalomnövekedés, infláció...) miatt 1990-re 14,3%-ra nőtt. Várható a további aránytorzulás is az elkövetkezendőkben, ha a súlyosbodó gazdasági helyzet miatt könyvtárunk finanszírozása elmarad a szükségletektől.

Költségvetési nehézségeink arra kényszerítettek bennünket, hogy a kiadások csökkentését és a bevételek növelését irányozzuk elő.

Kénytelenek vagyunk a tervezett tatarozások egy részéről lemondani. A külső javítószolgálatok igénybevétele helyett belső gyorsjavító-szolgálatot szerveztünk. Megszüntettük a bibliobuszokat. Néhány kisforgalmú kölcsönzőhelyet bezártunk. Kisebb tereket - a szolgáltatás színvonalának veszélyeztetése nélkül - bérbe adtunk könyvtárainkból.

Növeltük a használt dokumentumok eladását, a térítéses hang- és fénymásolást, megemeltük a késedelmi díjat (az irracionálisan alacsony 10 fillér/nap/kötet helyett 1 forintot kérünk), és emelést hajtottunk végre az AV-dokumentumok térítési díjaiban.

A külső támogatások csekély mértékben nőttek 1988 és 1990 között (3,8 millió forintról 4,5 millióra). Ez utóbbi forrás (pályázatok, önkormányzatok támogatásai) egyre fontosabb lesz számunkra. Tért kell hogy hódítson könyvtárainkban, s legelőbb vezetőink körében a menedzserszemléletű, piaciorientált vezetést.

A társadalmi változások negatív hatásaként elszaporodtak a bűncselekmények, esetünkben a betörések. Biztosítást kötöttünk anyagi javainkra.

A KÖZPONTI KÖNYVTÁR

1988-ra raktári kapacitásunk betelt. E probléma megoldását a központi könyvtár általános rekonstrukciójával kötöttük össze: tervtanulmányok készültek, melyeket széles körben alaposan megvittattunk. A napi szolgálattal párhuzamosan 1989-től kezdve megindultak a munkálatok. Megkaptuk, felújítottuk a Reviczky utcai épületet, melyet a főépülettel átjáróval kötöttünk össze. A kötetes és az expedáló részleg átköltözött új helyére. 1990-ben az összes főépületbeli irodát, műhelyt, egyéb kiszolgáló helyiséget áthelyeztük a Reviczky és a Baross utcai épületbe. A főépület csak a nyilvános szolgálatnak és a raktáraknak nyújt helyet. A raktárak ezáltal 1989-90-ben 418 m²-rel bővültek. Felújítottuk és bővítettük a Közhasznú Információs Szolgálat helyiségeit, s kialakítottuk itt a közlőnyolvasót. Átalakítottuk és tataroztuk a Budapest Gyűjtemény különgyűjteményeinek újonnan helyet adó helyiségeket is.

A Baross utcai épületben mód nyílt egy oktatóterem és egy restauráló műhely kialakítására.

A változások szervezeti átalakítással is jártak. 1989-ben létrejött az egységes olvasószolgálati főosztály a korábbi raktári, az olvasószolgálati és a bibliográfiai osztály összevonásával.

Központi könyvtárunkat használócentrikus, emelt szintű közművelődési könyvtárrá szeretnénk fejleszteni; ennek előfeltétele az egységes, jól koordinált olvasószolgálat. Bibliográfiai munkáinkat csökkentettük. Világíróirodalmi archívumunkat átadtuk a Petőfi Irodalmi Múzeumnak, mindössze az irodalmi, színházi és filmkritikák, tanulmányok analitikus katalógusát építjük tovább.

1989-ben a kölcsönzők száma némileg csökkent a központi könyvtárban; reméljük, a szabadpolcos kiszolgálás bevezetése (1990-től minden újonnan beszerzett mű szabad polcra kerül) megállítja e folyamatot.. 1990-ben a forgalom 10%-át már a szabadpolcos állományból bonyolítottuk le.

Felszámoltuk a korábbi zárt anyagot, minden dokumentumunkhoz hozzáférhetnek az olvasók.

Az információs szolgáltatásaink bővítése érdekében Közhasznú Információs Szolgáltatásunkat a Posta különleges tudakozójának átvételével bővítettük. A számítógépen tárolt adatok száma lassan meghaladja a cédulán tároltakét. Ide helyeztük és számítógépes adatbázisokkal egészítettük ki a hivatalos közlőnyök és jogszabályok gyűjteményét. Sikerült a Soros Alapítvány támogatásával létrehozunk az Amerikai Továbbtanulási Tájékoztató Központot, mely az USA-beli egyetemek, főiskolák ösztöndíjas és egyéb tanulmányi

lehetőségeiről nyújt tudnivalókat. A befutó napi telefonhívások száma megtízszereződött, elérte a napi 1000-et 1990-ben. Kiépülnek lassan a műszaki feltételek: CD-ROM-ot, mikrofilmleolvasót, fénymásolót, számítógépeket szereztünk be.

Mindezen intézkedések eredményeképpen a kölcsönzők és a kölcsönzött dokumentumok számának 1989-ig tartó csökkenése megállt; a dokumentum-forgalom 15%-kal nőtt. A beiratkozottak száma visszaesett: betudható ez az 1989-es díjmelésnek. Az intenzitás azonban a használói igények növekedését mutatja (ld. a táblázatokat).

Anyagi viszonyaink rányomják bélyegüket a szerzeményezésre, s átalakítják a szerzeményezés forrásainak arányát: míg korábban a vétel dominált (cca. 50%), 1988-ban a csere, ajándék és vásárlás azonos mérvű volt. 1989-ben a kötelezpéldányok aránya nőtt. 1990-ben pályázati úton kaptunk támogatást a Volkswagen Alapítványtól és a Magyar Hitelbanktól. Valószínű, hogy egyre inkább ezen alternatív beszerzési-gyarapítási források megkeresésével tudjuk csak szinten tartani gyarapításunkat mind példányszámban, mind minőségben.

A beszerzés tartalma is változott a használói igények fokozott figyelembe vétele miatt. Az érdeklődés elsősorban a szépirodalom, az irodalomtudományok, a kötelező irodalom iránt nőtt.

1990-től már számítógépes programunkon (a TEXTÁR-on) rögzítjük a beszerzéseket. Az adatbázis visszamenőleges feltöltése is folyik (az Új Könyvek adataival). Megkezdődött a komplett könyvtári szoftver, a TEXTLIB kidolgozása.

A szociológiai dokumentáció 1988-ban áttért a számítógépes feldolgozásra. 1990-ben megindult a külföldi mintájára a belföldi témafigyelési szolgáltatás is.

Az intézmény irányítása

A könyvtár általános megújulásának fontos eleme a szervezeti korszerűsítés, melynek elvei: a participatív vezetés, a felelősség és a döntés decentralizációja, s vele párhuzamosan a demokratikus döntéshozatal. A szervezet korszerűsítésének lényege a döntési-irányítási szint és a végrehajtás, az effektív könyvtári munka egymáshoz való közelítése, a „piramis lelapítása”.

1990-ben megszűnt a személyzeti osztály, helyette személyzeti vezető és egy oktatási szakreferens dolgozik; a nyilvántartásokat a munkaügyi osztály látja el. Felszámoltuk a hálózati és felügyeleti osztályt is: munkáját az újonnan alakult ellenőrzési csoport és két szakreferens végzi. Szétbontottuk a kapcsolatszervezési és propaganda osztályt; feladatait a jövőben részben egy szakreferens és két dekoratőr, részben a sokszorosító műhely látja el.

A szervezeti korszerűsítés része volt a már említett olvasószolgálati főosztály 1989-es megszervezése.

A participatív vezetés, a decentralizálás jegyében hoztuk létre a kerületi főkönyvtárak igazgatóiból a Hálózati Tanácsot, mely a választott dolgozói küldöttek tanácsával, az Intézményi Tanáccsal egyetemben -reményeink szerint - a döntéshozatal demokratizálását szolgálja.

Személyzeti munkánkat is az általános megújulás jegyében végeztük.

Az 1987-ben elkezdett 20%-os béremelésnek megfelelő létszámcsoökkentést befejeztük. December 31-i átlaglétszámunk (havi 173 óras foglalkoztatottságukra átszámolva): 1986: 762,5; 1988: 609; 1989: 634 és végül 1990: 650 fő.

Lassult a fluktuáció, főleg a képzett munkaerőé. Az 1989-es bérhelyzet-elemzésünket kiegyenlítő intézkedések követték. Kisebb létszám-átcsoportosítást hajtottunk végre 1990-ben. Új kollektív szerződést hoztunk tető alá. A középvezetőkkel határozott idejű szerződéseket kötöttünk; bízunk benne, hogy munkájuk periódikus elemzése-bírálata eredményességüket növeli.

Könyvtárosaink elismerésére belső kitüntetést alapítottunk 1990-ben: a Pro Bibliotheca Civica-t.

Belső vizsgálataink egyrészt az 1987-es általános felügyeleti vizsgálattal voltak összefüggésben (kiegészítésképpen 1988-ban egy-egy kerület helyzetét elemeztük), másrészt a családi könyvtárak működésével. Létrejött és folyamatosan látja el a hálózatot beszerzési javaslataival az állománygyarapítási tanácsadó bizottság.

Az oktatás, továbbképzés az átalakulás időszakában létfontosságúvá vált. Számítógépes tanfolyamokat szerveztünk, vezetőinket menedzserképzésnek vetítettük alá.

1987-88-ban könyvtárkezelői tanfolyamunkat 50 külső és belső kollégánk végezte el. 1988-ban „Csináljunk családi könyvtárat!” címmel szerveztünk továbbképzést; s gyermekkönyvtárosi tanfolyamunk 35 fő továbbképzését szolgálta. 1989-ben 200 óras könyvtárkezelői tanfolyamot tartottunk. 62-en vettek részt rajta. Fórumokat szerveztünk a szakmai megújulás eszméinek elterjesztése és folyamatainak kontrollja végett.

MEGJELENT BIBLIOGRÁFIÁK ÉS EGYÉB KIADVÁNYOK

1988

Igazgatóság

Könyvtári Híradó 1-12. sz. (Fel. szerk.: Katsányi Sándor)

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve 1983-1984. (Főszerk. Kiss Jenő, szerk.: Gál Györgyné) 1988. 145 p. 12 t.

Szociológiai dokumentációs osztály

Szociológiai információ. A magyar nyelvű és magyar vonatkozású szakirodalom válogatott bibliográfiája (Összeáll.: Vágh Mária, Bóna Márta, Gál Katalin, Karbach Erika) 1988. 1-3. sz.

Tájékoztató külföldi szociológiai folyóiratokról (Szerk.: Karbach Erika) 1988. 1-12. sz.

Szerkesztési és feldolgozó osztály

Újabb külföldi szerzemények (Szerk.: Geréb Zsófia) 1988. 1-12. sz.

Budapest gyűjtemény

Budapest története képekben 1493-1980. (Szerk.: Szabó László) 3. köt. 1. füzet. 1988. 97 p.

Pest-budai árvíz 1838. (Szerk.: Faragó Tamás) 1988. 515 p.

Zenei gyűjtemény

A magyar zenei szakirodalom bibliográfiája 1984. (Szerk.: Zimáné Lengyel Vera) 1988. 210 p.

Új külföldi zenei szakkönyvek lelőhely-jegyzéke (Szerk.: Jenny Katalin) 1988. 1-3. sz.

Bibliográfiai osztály

Eseménynaptár (Főszerk.: Pataki Ferenc, szerk.: Faragó Éva) 1988. 1-4. sz.

Irodalomtörténeti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus kartotékjai (Szerk.: Győri Lajosné, Kerek Vera) 1988. 1-6. sz.

Évfordulók 1989 (Összeáll. és szerk.: Pataki Ferenc) 1988. 113 p.

Szocializmus 1922-1938, 1945-1948. Repertórium (Szerk.: Ecsedy Andorné) 1988. 598 p.

Hamvas Béla: Közös életrend. Válogatás esszéiből és életművének teljes bibliográfiája (Szerk.: Báthory János, bev. és bibliográfiát összeáll.: Darabos Pál) 1988. 260 p.

Hálózati és felügyeleti osztály

Ajánlott kézikönyvek kis és legkisebb köznevelődési könyvtárak számára (Összeáll.: Vincze Gyuláné) 1988. 37 p.

Kölcsönzésre ajánljuk. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár X. kerületi főkönyvtára grafikai gyűjteményéből. 2. sz. (Szerk.: Vazinai Mária) 1988. 25 p.

1989

Igazgatóság

Könyvtári Híradó 1-12. sz. (Fel. szerk.: Katsányi Sándor)

Szociológiai dokumentációs osztály

Magyar Szemle. Repertórium és tartalomelemzés I. Bevezető és címjegyzék II. Mutatók és tematikus válogatás (Írta és összeáll.: Saád József) 1989. 223 p. 191 p. (Magyar Szociológiatörténeti füzetek 3.)

Szociológiai információ. A magyar nyelvű és magyar vonatkozású szakirodalom válogatott bibliográfiája (Szerk.: Vágh Mária, Karbach Erika, Gál Katalin) 1987. 1. sz. 1989. 104 p.

Tájékoztató külföldi szociológiai folyóiratokról (Szerk.: Karbach Erika) 1989. 1-12. sz.

Szerkesztési és feldolgozó osztály

Újabb külföldi szerzemények (Szerk.: Geréb Zsófia) 1989. 1-12. sz.

Budapest gyűjtemény

Budapest története képekben 1493-1980. (Szerk.: Gődér Pálné) 3. köt. 2. füzet. 1989. 151 p.

Budapest történetének bibliográfiája 1984-1985 (Szerk.: Sántháné Antal Sára) 1989. 197 p.

Ritkaságok és kéziratok gyűjteménye

A francia forradalom 1789. 25 korabeli metszet másolata (Vál., szerk. és ford. Forgács Zsuzsa) 1989. 11 p. 25 t.

Zenei gyűjtemény

Új külföldi zenei szakkönyvek lelőhely-jegyzéke (Szerk.: Jenny Katalin) 1989. 1-3. sz.

Bibliográfiai osztály

A képzőművészeti irodalom válogatott bibliográfiája 1944-1985. (Vál. és szerk.: Kerek Vera) 1989. 259 p.

Szépirodalmi gyűjteményes kötetek elemző katalógusa 1978-1986. A-K, L-Z. (Szerk.: Papp Józsefné, Bori Erzsébet, Gulyás Zsuzsa) 138, 213 p.

Eseménynaptár (Főszerk.: Pataki Ferenc, szerk.: Faragó Éva) 1989. 1-4. sz.

Évfordulók 1990. (Összeáll. és szerk.: Pataki Ferenc) 1989. 99 p.

Irodalomtörténeti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus kártyái (Szerk.: Kerek Vera) 1989. 1-2. sz.

Barcsi Zsuzsa: *Ahogy a fluktuációt látják.* 1989. 107 p.

Barcsi Zsuzsa: *Egy kísérlet végén - a gyakorlat elején. A családi könyvtárak olvasói fogadtatása.* 1989. 110 p.

1990

Igazgatóság

Könyvtári Híradó 1-12. sz. (Fel.szerk.: Katsányi Sándor)

Szociológiai dokumentációs osztály

Szociológiai információ. A magyar nyelvű és magyar vonatkozású szakirodalom válogatott bibliográfiája (Szerk.: Vágh Mária, Karbach Erika, Gál Katalin) 1987. 2. sz. 308 p., 3. sz. 92 p.

Társadalomtudomány. Repertórium és történeti feldolgozás. (Írta és összeáll.: Saád József) 1990. 289 p. (Magyar Szociológiai történeti füzetek 4.)

Budapest gyűjtemény

Bél Mátyás: *Buda város leírása 2. A török Buda* (Szerk.: Csomor Tibor) 1990. 191 p. (Fejezetek Budapest múltjából 3.)

Gr. Széchenyi István: *Politikai program töredékek.* Hasonmás kiadás. 1990. 168 p.

Bibliográfiai osztály

Eseménynaptár (Szerk.: Faragó Éva) 1990. 1-4. sz.

Irodalomtörténeti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus kártyái (Szerk.: Kerek Vera) 1990. 1-4. sz.

VEZETŐ MUNKATÁRSOK A FSZEK-BEN

	1988	1989	1990
főigazgató	Kiss Jenő	-	-
főigazgató-helyettes	Papp István	-	-
gazdasági igazgató	Deák Sándor	-	-
személyzeti vez.			Gujgiczter Imréné
Bibliográfiai ov.	Pataki Ferenc	áttszervezés miatt megszűnt	-
Bp. Gyűjtemény	dr. Faragó Tamás	-	-
Hálózati és felü. ov.	Szabó Jánosné	-	áttszervezés miatt megszűnt
helyettes	dr. Bartos Éva	-	"
Kapcsolatsz. és prop. ov.	Sándor Ottóné	-	"
Olvasószolg. ov.	Pesti Ernő	áttszervezve	-
főov.		dr. Katsányi Sándor	-
Raktári ov.	Sáfár Katalin	áttszervezve	-
Számítógépes ov.	nem volt önálló osztály		Gerő Péter
Személyzeti és okt. ov.	Gujgiczter Imréné	-	áttszervezés miatt megszűnt
Szerz. és feldolg. ov.	Bánhegyi Gyuláné	-	-
Szociológiai dok. ov.	Báthory János	-	-
			Karbach Erika
Zenei gyűjt. ov.	Szalai Ágnes	-	-
helyettes	Pintér Ferencné	-	-
KESZ	dr. Katsányi Sándor	dr. Arató Antal	-
Főkönyvtár igazgatók			
I. ker.	Ottovayné Ecsedi Klára	-	-
II. ker.	Weisz Sándorné	-	-
III. ker.	Forgács Tiborné	Kovács Verona	-
IV. ker.	Vida Emilia	-	-
V. ker.	Benjámin Judit	-	-
VI. ker.	Pobori Ágnes	-	-
VII. ker.	Nitsch Lászlóné	-	Tóth Sándorné
VIII. ker.	Tongori Imréné	-	-
IX. ker.	Havas Katalin	-	-
			Kovács Györgyi
X. ker.	Tverdota Miklósné dr.	-	-
XI. ker.	Jakubecz Ilona	-	-
XII. ker.	Samu Gizella	-	-
XIII. ker.	Csép Attiláné	-	-
			Szabó Jánosné
XIV. ker.	Radvány Tiborné	-	Maruszkai József
XV. ker.	Csoma Mihályné	-	-
XVI. ker.	Gál Tamás	-	-
XVII. ker.	Toldi Csaba	-	-
XVIII. ker.	Farkasné Dóczy Erzsébet	-	-
XIX. ker.	Székely Ervinné	-	-
XX. ker.	Maruszkai Józsefné	-	-
XXI. ker.	Kovács Éva	-	-
XXII. ker.	Szakmári Istvánné	-	-
Gazd.ig.helyettes	Olasz Mihályné	-	-
Kötészet és nyomda vez.	Horváth Ferencné	-	-
Munkaügyi csop. vez.	Szekér Márta	-	-
Műszaki ov.	Rajnoha Béla	-	-
Pénzügyi ov.	Szupinger Gizella	-	-
	Olasz Nándor	-	-
Számviteli ov.	Pinke Lászlóné	-	Popovicsné Nagy Ildikó
ÚFO	Varga József	-	-

	1988	1989	1990
Főkönyvtárigazgató-helyettesek			
I. ker.	Regőcziné Lendvai Klára	-	megszűnt a munkakör
II. ker.	Török Györgyné	-	-
III. ker.	Varró Istvánné	-	megszűnt a munkakör
IV. ker.	Babákné Kálmán Mariann	-	-
VII. ker.	Tóth Sándorné	-	megszűnt a munkakör
IX. ker.	Kovács Györgyi	-	-
X. ker.	Szász Ilona	-	-
XI. ker.	Kelemen Tamás	-	-
XII. ker.	Lakatos Józsefné	-	-
XIII. ker.	Szabó Józsefné	megszűnt a munkakör	-
XV. ker.	Horváth Istvánné	-	-
XVIII. ker.	Véghelyi Gusztávné	-	-
XXI. ker.	Balogné Varga Zs.	-	-

A TÁRSADALMI SZERVEK, INTÉZMÉNYEK VEZETŐI

	KKDSZ	TDDSZ	MSZMP	KISZ	IT
1988	Tverdota Miklósné dr.	bizalmik: Szabó László Meiszner Tamásné Goldoványi Zoltán	Sándor Ottóné	Goldoványi Zoltán (nyáron feloszlott)	-
1989	dr. Arató Antal	dr. Révy Eszter	Sándor Ottóné	-	-
1990	dr. Arató Antal	dr. Révy Eszter	-	-	Tóth Sándor

KKDSZ - Közgűjteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezete
TDDSZ - Tudományos Dolgozók Demokratikus Szövetsége
MSZMP - Magyar Szocialista Munkás Párt
KISZ - Kommunista Ifjúsági Szövetség
IT - Intézményi Tanács
1989-től Benjámin Judit a TDDSZ Országos Választmányának tagja

OKTATÁS, TOVÁBBKÉPZÉS

Oktatási forma		Hallgatók száma	
Felsőfokú képzés	1988-89	1989-90	1990-91
ELTE Könyvtár kiegészítő	3	2	-
ELTE Filozófia szak	-	1	-
ELTE Szociológia szak	-	1	2
ELTE Magyar kieg.szak	-	-	2
ELTE ÁITK könyvtár kieg.szak	1	1	-
Pécsi JPTE Tanárképző			
Főiskolai kar magyar-népművelés szak	1	1	-
Szombathelyi Tanárképző			
Főisk. történelem-könyvtár szak	1	-	-
Szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főisk.			
magyar-könyvtár szak	-	1	1
Ho Si Minh Tanárképző			
Főisk. (Eger) magyar-történelem szak	1	1	1
Ho Si Minh (SZOT) pedagógia-könyvtár szak	19	17	9

	1988-89	1989-90	1990-91
Zsámbéki Tanítóképző			
Főisk. ált. tan. szak	-	-	1
Budapesti Tanítóképző			
Főisk. tanítói szak	-	-	1
Bárczy Gusztáv			
Gyógypedagógiai Főisk.	-	-	1
Kereskedelmi és			
Vendéglátóipari Főisk.	-	-	1
Államigazgatási Főisk.	-	-	1
<i>Középfokú képzés</i>			
Dolgozók gimnáziuma	3	3	-
Számítástechn.szakember képző	1	-	-
Középfokú munkaügyi tanfolyam	-	1	-
KMK tanfolyamok			
Gyermekekönnyvtárosok			
továbbképzése	2	-	5
Osztályozás és indexelés	1	-	-
Szervezőmódszertan	1	-	-
A helyismereti munka kérdései	3	-	-
Módszertanos továbbképző tanf.	-	2	-
Vezetői módszertani tréning	-	2	-
Könyvtárpedagógiai továbbképző	-	4	-
Mentálhigiénis tanfolyam	-	-	2
Asszisztensképző tanfolyam	-	-	4

KITÜNTETÉSEK 1988-BAN

Kiváló Népművelő
Farkasné Dóczy Erzsébet (XVIII.)

Szocialista Kulturáért
Drexler Béláné Ny. (XVII.)
Győri Lajosné Ny. (Bibl. o.)
Hollósi Istvánné Ny. (VII.)
Kovács Éva (XXI.)
Mihályi Imréné (IX.)
Sáfár Katalin (Rakt. o.)
Téchy Tünde (VII.)

Kiváló Munkáért
Dr. Hargittay Emilné (XI/6)
Samu Gizella (XII.)
Sántha Tiborné (Bp.-gy.)
Szerőcsei Ákosné Ny. (KESZ)

Miniszteri Dícséret
Farkas Györgyné (Prop. o.)
Fogarasi Erzsébet (X.)
Macczikáné Donáth Katalin (HFO)
Sóki Edit (XIII.)

FSZEK Kiváló Dolgozó
Farkas Lászlóné (Szem. oszt.)
Haraszti János (Rakt. oszt.)
Maruszkai Józsefné (XX.)
Szőke Istvánné (Kötészeti)
Szuromi Györgyné (I.)
Takács Miklósné (Zenei gy.)
Zima Istvánné (Bibl. o.)
Zseli Jánosné (szoc. o.)

FSZEK Ifjú Kiváló Dolgozó
Sáriné Janó Mária (Prop. o.)
Soltész Anna (XX.)

Főigazgatói Dícséret
Ferencz Sándorné (HFO)
Sarlós Veronika (XV.) R.ny.
Szanyi Mária (Szerz. o.)
Szöllősi Istvánné Ny. (XV.)
Szűcs Józsefné Ny. (X.)
Takács Irén (IX.)
Varró Erika (III.)

KITÜNTETÉSEK 1989-BEN

Munka Érdemrend bronz fokozata
Sándor Ottóné (Prop. o.)

Szabó Ervin Emlékérem
Kiss Jenő

Kiváló Népművelő
Havas Katalin (IX.)

Szocialista Kultúráért
Vargáné Vida Emilia (IV.)
Pataki Ferencné Ny. (V.)
Barcsi Ilona (HFO)
Pásztor Etelka Ny. (KESZ)
Baloghné Varga Zsuzsanna (XXI.)
Radvány Tiborné Ny. (XIV.)
Véghelyi Gusztávné Ny. (XVIII.)

Kiváló Munkáért
Lakatos Józsefné (XII.)
Piliszy Erzsébet (Olv. o.)
Márffy István (Olv. o.)
Szakács Istvánné (Pénzügyi o.)
Nitsch Lászlóné Ny. (VII.)

Miniszteri Dícséret
Babákné Kálmán Mariann (IV.)
Szabó Ervinné (II.)
Czakó Katalin (IX.)
Gondos Mihályné (XI.)
Szatmáry Imréné (VIII.)

FSZEK Kiváló Dolgozó
Csoma Mihályné (XV.)
Kádár Lászlóné (Számvit. o.)
Ács Tivadar (ÜFO)
Vidák Jenő (ÜFO)
Sándorfi Mária (II.)
Vándor Katalin (III.)
Nagy Józsefné (XV.)
Muhar Lászlóné (XX.)
Dr. Kövér Györgyné Ny. (XV.)

FSZEK Ifjú Kiváló Dolgozó
Békési Ilona (Szerz. o.)
Mezeiné Nagy Mariann (XIX.)

Főigazgatói Dícséret
Gál Katalin (Szoc. o.)
Nyúzó Eszter (X.)
Szabó Katalin (XI.)
Pogány Ferencné (Kötészet)
Németh Csaba (XIII.)
Sorecz Imréné (XVI.)
Paál Éva Ny. (XI.)

Szakszervezeti Munkáért kitüntetés arany fokozata
Tverdota Miklósné dr. (X.)

Budapesti zászló a ker. Tanácstól
Vitéz Miklósné (XI/6-os) a könyvtár 70. évfordulója alkalmából

KITÜNTETÉSEK 1990-BEN

Szabó Ervin Emlékérem
Dr. Hiripi Lajosné (Szoc. o.)

Pro Arte
Szalai Ágnes (Zenei gy.)

Pro Bibliotheca Civica
Godányi Ákosné Ny. (XI.)
Kály-Kullai Károly (VII.)

Miniszteri Dícséret
Csomor Tibor Ny. (Bp.-gy.)
Forgács Tiborné Ny. (III.)
Máthé Imréné Ny. (Főig. titk.)

Főigazgatói Dícséret
Antal Benedekné Ny. (X.)
Bálint Károlyné (XI.)
Balogh Józsefné (III.)
Bánfalvi Friderika (VIII.)
Czenczné Füstí Molnár Erzsébet (XX.)
Cziboly Józsefné (Olv. főo.)
Dömötör Lászlóné (XXII.)
Fett Andrásné Ny. (Olv. főo.)
Geiger Jánosné (XX.)

Gulyásné Póka Mária (XIX.)
Hegedűs Lászlóné (Kötészet)
Hont Péter (VII.)
Liszka Zsuzsanna (Zenei gy.)
Ludas Piroška (II.)
Mészáros Pálné (V.)
Mészárosné Tátrai Zsuzsanna (XVII.)
Móricz Katalin (VIII.)
Oláh Ferenc (ÜFO)
Pancza Lászlóné (IV.)
Patakiné Szultos Ildikó (X.)
Porogi Gabriella (XII.)
Sándor Tibor (Bp.-gy.)
Seres Gyuláné (XIX.)
Szanyi István (ÜFO)
Szmolárné Balla Mária (XIX.)
Tárnyikné Szepessy Zsuzsanna (VII.)
Dr. Tolnay Gusztávné (XI.)
Tóth Józsefné Ny. (Számvit. o.)
Tóth Sándor (KESZ)
Vincze Gyuláné (I.)
Vörösné Jánosi Katalin (XIII.)

Budapestért zászlót kapott a XX/35-ös könyvtár a XX. ker. Tanácstól márc. 15-e alkalmából

MUNKATÁRSAINK KÜLFÖLDI ÚTJAI

1988

NSZK	Kiss Jenő (IFLA közművelődési könyvtári szekció egy hetes tanulmányút.)
Norvégia	Papp István (MKE szervezésében norvég-magyar szemináriumon vett részt Oslóban.)
Csehszlovákia	Báthory János Kelemen Tamás (A prágai Városi Könyvtár vendégei voltak.) Kiss Jenő Papp István (A pozsonyi városi könyvtárral kötött csereprogram keretében tapasztalatcsere látogatás.)
Szovjetunió	Gerő Péter (NTMIK konferencia.) Tverdota Miklósné dr. (SZOT békeút Moszkvába.)
Belgium	Karbach Erika (Egy hetes tanulmányút.)
Csehszlovákia	Takáts Györgyné (XI.) (Az Országos ösztöndíj Tanács szervezésében egy hónapos tanulmányút.)
USA	Dr. Faragó Tamás (A Gombocz ösztöndíj keretében egy éves tanulmányút.) 1988-1989.
Anglia	Papp István (8 napos tanulmányút, az Angol Könyvtári Egyesülettel közösen szervezett szeminárium.)
Ausztria	Muzslai Jánosné Kerekes Pálné Pintér Ferencné (Az Osztrák Könyvtáros Egyesület linzi konferenciája.)
NDK	Szabó Józsefné (OÖT támogatásával 1 hónapos tanulmányút.)
Csehszlovákia	Székely Ervinné Varga Béláné (A két városi könyvtár közötti együttműködés keretében tanulmányút Prágában.)

1989

Kína	Kiss Jenő (Államközi kulturális csereegyezmény keretében szakmai tapasztalatcsere látogatás.)
Csehszlovákia	Bartos Éva Kiss Edit Papp István Gál Tamás (Prágai csereprogram keretében tanulmányút.) Indali György Sipos György Szabó László (Pozsonyi cserelátogatás)

1990

Dánia	Pesti Ernő (Az OÖT támogatásával 2 hetes ösztöndíjas tanulmányút.)
Csehszlovákia	Bencsikné Kucska Zsuzsanna és Téchy Tünde (Prágai csereprogram keretében tanulmányút)
Ausztria	Papp István (Az Osztrák Könyvtáros Egyesület 25. közgyűlése)

1990

Regensburg Jakubecz Ilona
(Regensbrgi konferencia)
Pozsony Fülöp Júlia és Pilissy Erzsébet
(Pozsonyi csereprogram keretében)

PÉNZÜGYI GAZDÁLKODÁS

Költségvetési kiadás

eFt-ban

	1988. Ft.	1987. 100%	1989. Ft.	1988. 100%	1990. Ft.	1989 100%
Eredeti előirányzat	143 573	119	182 454	127	252 912	139
Módosított előirányzat	153 121	117	221 499	145	281 406	127
Kiadás összesen	149 848	115	221 499	148	278 493	126

Kiadásból

béralap	64 722	130	90 187	139	112 533	125
áe. fenntart.	9 899	122	11 204	113	10 316	92
felújítás	-	-	3 997	-	3 000	75
dokumentum beszerzés	16 219	116	19 525	120	33 150	170
vásárolt termékek és szolg.						
ÁFA-j	5 997	-	8 005	133	12 572	157
ÁFA befizetések	412	-	875	212	1 719	196

Költségvetési bevétel

Működési bevétel	3	0,4	4	133	6	150
Ár- és díjbevétel	8 254	102	15 358	186	33 591	219
Idegen szervtől kapott tám.	2 779	99	3 796	137	4 119	109
Költségvetési támogatás	36 667	115	199 494	146	239 067	120
Kiszámlázott termékek ÁFA-j	479	-	699	146	1 815	260
ÁFA visszatérítés	152	-	249	164	-	-

Ár- és díjbevételből szerződéses munkavállalás:

Bevétel	3 049	3 490	6 374
Ráfordítás	2 507	3 321	5 514
Eredmény	542	169	860

Állóeszköz-beszerzés

1988 év		eFt.
Híradástechnikai berendezések	333	
Fénymásolók	544	
Egyéb gépek, felszerelések	842	
Bútorok	2 859	
1989 év		
Híradástechnikai berendezések	398	
Számítógépek	935	
Írógépek	378	
Egyéb gépek, felszerelések	268	
Járművek	657	
1990 év		
Híradástechnikai berendezések	302	
Számítógépek	3 526	
Fénymásolók	1 097	
Egyéb gépek, felszerelések	210	

A házi könyvkötészet állományvédelmi tevékenysége

	1988			1989			1990		
	Közp.	Hálózat	Össz.	Közp.	Hálózat	Össz.	Közp.	Hálózat	Össz.
Könyvkötés (db)	3 784	29 250	33 034	3 949	22 105	26 054	3 901	22 966	26 867
Napilap kötés	-	-	-	-	-	-	102	2	104
Folyóirat kötés	127	381	508	-	269	269	212	142	354
Kottakötés	146	-	146	323	-	323	1 081	-	1 081
Helyszámnyomás (sor)	33 191	-	33 191	25 228	-	25 228	30 301	-	30 301
Helyszíni javítás	-	5 341	5 341	-	842	842	630	550	1 180
Fóliaborítás	-	8 816	8 816	-	4 764	4 764	183	1 330	1 513
Restauráló									
Könyv	-	-	-	-	-	-	-	-	42
Térkép, plakát	-	-	-	-	-	-	-	-	15
Kisnyomtatvány	-	-	-	-	-	-	-	-	16
Fotó	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kimutatás

Év	perelt olvasók száma	könyv db	video db	kazetta db	lemez db	CD lemez db	dia db	könyv, kazetta, lemez video értéke Ft.	perlés útján befolyt kártérítés Ft.
1988.	2 429	9 637	-	-	-	-	-	1 695 879	472 307
1989.	1 659	6 852	-	5	14	-	-	1 315 874	471 947
1990.	2 745	10 619	27	56	8	-	11	1 946 106	632 889

UNGVÁRNÉMETI TÓTH LÁSZLÓ ISMERETLEN VERSEI

Huszonkét évvel ezelőtt, 1972-ben, valóságos szenzációt keltett a hazai könyvpiacon Weöres Sándor új műve, a *Psyché*, amely egy képzeletbeli XVIII-XIX. századi költőnő, Lónyay Erzsébet teljes életútját rajzolta meg, bőségesen prezentálva a kitalált *poeta comitess* fiktív költői termését. E kötet Kazinczy- és Ungvárnémeti Tóth-verseket is tartalmaz, s a szerző hatalmas tényanyagot megmozgatva igyekezett hitelesíteni az aprólékosan kidolgozott korképet. Így vált Kazinczy két verse, *Az én sugallóm* és a *Músámhoz* - Ungvárnémeti Tóth valamennyi Lizához és Lidihez szóló művével egyetemben - *Psyché*-nek írt költeménnyé; s így lett a képzelt költőnő a századvég „valóságos” személyévé, aki otthonosan mozog a kor jelentős és jelentéktelen alakjai között. Weöres Sándor nemcsak a magyar, hanem az európai történelem nagy szereplőivel is „találkoztatta” sohasemlélt hősnőjét. Goethe például Weöres műve szerint *Ein Spiegel für Sie* című versét személyesen másolta le *Psyché*-nek, amikor a poetria Weimarban járt. Az amúgy rendkívül zárkózott, már elborult elméjű Hölderlin pedig, akit Lónyay Erzsébet Maximalian von Zedlitz társaságában Tübingában látogatott meg, ugyancsak *Psyché*-nek olvasta fel *Halfte des Lebens* című költeményét. A könyv egyik bravúros megoldásának köszönhetően *Psyché Levél Cousinomnak Újhelre* című verséből megtudhatja az olvasó, hogy egy süket, fésületlen bécsi zenész Brunswick grófné lakásán főhősünknek, Lónyay Erzsébetnek rövid kis zongoradarabot komponált, (a halhatatlan mű címe: *Für Elise*), s azt is, hogy az agg mestert sírógörcs rázta, amikor a magyar poetria befejezte a mű előadását, amelyet Beethoven egyébként nem is hallhatott.

Az ezerarcú Weöres Sándor pályájának ismerői előtt persze nem titok a költő vonzódása a teljes fikcióhoz és a régi irodalomhoz, különösen pedig Ungvárnémeti Tóth László titokzatos alakjához, akinek legújabbkori felfedezése éppen Weöres munkásságának köszönhető. Mert igaz ugyan, hogy teljesen nem merült feledésbe a Kazinczy köréhez tartozó Ungvárnémeti Tóth László, de az élő irodalomból halála után rögtön, vagy talán már rövid élete végén áteszűszott az irodalomtörténészek irodalmába. Értékének megfelelő teljes nagyságában megmutatni Weöres Sándornak annak ellenére sem sikerült, hogy Bódy Gábor Weöres könyve alapján, de attól némileg eltérve, konzsenziális filmet is készített, mely minden bizonnyal korszakhatár a magyar és az európai film történetében. Az ellenfelei által *ficzkópoétának* gúnyolt Ungvárnémeti Tóth Lászlót - verseinek gyűjteményes kiadása híján - a szélesebb olvasóközönség ma is csak Weöres Sándor (és Bódy Gábor) művéből ismeri.

Ki volt hát ez a görögül, latinul, németül és magyarul egyaránt jól verselő poeta, akinek alkotásait nem kisebb személyiség, mint Kölcsey és Kazinczy méltatta, bár sokszor még skandálni se tudták helyesen verseit? Életútját mostanáig sok tekintetben homály borította - ezt használhatta ki Weöres is -, ám a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szűry-gyűjteményének(1) egy mindezidáig ismeretlen kolligátuma alapján Tóth László költői pályája és életútja a korábnál nagyobb részletességgel és pontossággal rajzolható meg.

Ez a minden bizonnyal szenzációnak számító kötet (melynek kritikai kiadása Ungvárnémeti Tóth László valamennyi lírai munkájával együtt már folyamatban van) négy részre tagolódik: két, a szerző szándékai szerint szerkesztett versgyűjteményre; egy hosszabb prózai alkotásra, amely Ungvárnémeti Tóth László édesanyjának, Nagy Erzsébetnek állít emléket; valamint néhány iskolai gyakorlatra, amelyet a költő Kézi Mózes (1781-1831) sárospataki professzor poetica óráira írhatott, afféle házi feladatként - latinul és magyarul. Az első két kötethez hosszabb előszó tartozik, s ezekből - a versek mellett - fontos életrajzi adatokat tudhatunk meg. Ungvárnémeti Tóth László, a hányatott sorsú medikus-poéta élete többször vett váratlan fordulatot, míg nem fiatalon, tisztázatlan körülmények között meghalt Bécsben. Amilyen gyors volt feltűnése, olyan hamar meg is feledkezett róla a versolvasó közönség, költői nagyságának teljes elismerése előtt, egészen Weöresnek köszönhető metamorfózisáig. (A *Psyché* lapjain és a filmkockákon újraélesztett költő ugyanis, az alkotói szándéknak megfelelően, nagy átalakuláson ment keresztül, és természetesen semmiképpen sem azonos a történeti személlyel.)

A valóságos Ungvárnémeti Tóth László 1788 február 17-én született Kistokajon. Apja a falu református lelkésze volt, édesanyja, Nagy Erzsébet, alacsony származású csizmadia-lány. Tóth László tanulmányait Miskolcon kezdte meg, majd Sárospatakra, a református teológiára iratkozott be. Itt eltöltött évei - annak ellenére, hogy később minden igyekezetével hátat fordított nemcsak Sárospataknak, hanem még a pataki kollégiumban gyakorolt ütemhangsúlyos verselésnek, sőt a református vallásnak is - meghatározóak voltak számára. A szülői házon kívül ugyanis a nagyhírű kollégiumban ismerkedett meg a műveltség alapjaival, az országos és európai irodalommal. Így lett a kistokaji pap fia már fiatalon Csokonai lelkes követője, érzelmes-romantikus-hazafias verseket a maga és társai szórakozására írogató diák.

Mert bármilyen különös is a Tóth László görög-római mértékekben íródott verseit ismerők számára, pályája elején, akárcsak iskolatársai közül számosan, Ungvárnémeti Tóth László szinte kizárólag ütemhangsúlyos

verseket írt, méghozzá Csokonai modorában. Hatással volt rá a sárospataki diákköltészet és a népdalkultusz is, de e kéziratban fennmaradt művei előszavának mentegetőzéseiből arra következtethetünk, hogy tudomása lehetett a hazai szellemi élet nagy eseményeiről is, az ortológusok és neológusok harcáról éppúgy, mint az időmértékes és az ütemhangsúlyos verselés híveinek összecsapásairól.

Ungvárméti Tóth László már diákkorában hallhatott valamit Kazinczy és Csokonai ellentmondásokkal teli barátságáról (valamint a rímes-időmértékes és metrumos verselők szembenállásáról); arról, hogy Kölcsey és a széphalmi kritikus milyen mélységesen elítélte Csokonai 1796-os diétai próbálkozását, s hogy ez az elhibázott lépés mennyire beárnyékolta Kazinczy és Csokonai további kapcsolatát is. Ráadásul Csokonai, Kazinczy körével szemben, később olyan írók társaságához csatlakozott - Horváth Ádámmal, Édes Gergelyhez, Dugonics Andrásához - akikről Kazinczynak, talán Ráday hatására is meglehetősen rossz véleménye volt. Bár Kazinczy kiszabadulása után, 1801-ben, Csokonai Vitéz Mihály hódoló versével Regmecre sietett, ez mégsem javított túl sokat irodalmunk két nagy alakjának kapcsolatán. Kazinczy ugyan megjegyezte Csokonainak: *Kár, hogy Debrecenben a zseniket elnyomni gyönyörködnek*, de Csokonai és Kazinczy „békéje” mégsem lehetett tartós, mert a következő évben, a nagyváradi fürdőben mindketten ugyanannak az irodalompártoló szépasszonynak, Ilosvay Krisztinának (akkor még Sárosy András feleségének) keresték kegyeit. A debreceni poeta valószínűleg Ilosvay Krisztinának írta a *Lilla*-kötetbe is felvett *Eurydicéhez* című verset, ami azért is elgondolkodtató, mert Kazinczy szabadkőműves álneve köztudomásúlag Orpheus volt.

A fiatalasszony mind Csokonaival, mind Kazinczyval flörtölt, mélyen megsértve ezzel Kazinczyt. Később a Dayka-hagyaték kapcsán lángolt fel az ellentét a két költő között; majd a Csokonai sírköve körüli bonyodalmak, Fazekas Mihály és a debreceni írók szembeszegülése, az Árkádia-pör mutatta a két költő szemléletének - vagy inkább a két költői magatartásnak immár elleplezhetetlen ellentétét.

Mindezek ismeretében nem lepődhetünk meg azon, hogy Tóth László Kazinczyval kapcsolatba kerülve elítölteni, sőt megtagadni igyekezett Csokonait, első mesterét. Kérdéses azonban, hogy honnan ismerte azt a - saját szavaival élve - *nagy emlékeztető Kertészt*, Csokonait? Személyes ismeretségük nem valószínű: amikor Csokonai 1795 végén Patakra ment jogot tanulni, Tóth László még csak hét éves volt, s tudjuk, hogy Csokonai nem időzött sokat a sárospataki kollégiumban. Az órákat nem látogatta, mivel a *magyar törvény szövevénye szabad lelkét elriasztotta*; sőt, a jogtudomány miatt érzett csalódás annyira kedvét szegte, hogy Kövy professzor (1763-1829) messze földön híres előadásai helyett tanuló társaival beszélgetett és kirándulgatott a gyönyörű hegyaljai vidéken, valamint verseket írt. Az *ősz*, *A nyár*, *Október*, *November*, *A tél*, *Serkentése a Múzsának*, *Hívása a Múzsának*, *A rövid nap s hosszú éj*, *Miért ne innánk? Ének a tavaszhoz*, *Az én vagyonom*, *A búkkal küszködő Bacchushoz*, *Asztali dal*, *A rózsza*, *A viola* - mind e korszak alkotásai. Mivel azonban Csokonai Sárospatakon pártfogóra nem talált, Kövy Sándor jóindulatú segítségével feltűnés nélkül elhagyta a kollégiumot, hogy kis kitérővel a pozsonyi diétára utazzon.

Ha tehát Csokonai nem is, de barátaival, tanáraival, jótevőivel - illetve utánpótlóival - könnyen megismerkedhetett Ungvárméti Tóth László Sárospatakon. A debreceni poétának ugyanis még életében, de halála után méginkább, valóságos kultusza támadt országszerte, s annak a *szegény boldogtalan* költőnek műveiből, aki végignyomorogta az életét, alighanem sokan gazdagodtak meg halála után. Talán Csokonai szomorú példája, a mellőzöttség, kivetettség, anyagi sikertelenség ösztönözheték arra Tóth Lászlót, hogy minden hiúságát félretéve Kazinczyt próbálja megnyerni irodalmi tervei megvalósításának. Ahogyan később vallását is elhagyta (1816-ban katolizált), úgy könnyedén búcsút intett a *nagy emlékeztető Kertésznek*, Csokonainak, s ezzel valószínűleg egész korábbi világa egy - talán nem is jelentéktelen - részének. Nem volt más választása, s ezért mindent, ami céljától eltávolította, eldobott magától. A nagy embereket, *ha meglátogatjuk, ügyfogyjunk találni* - írta Tóth László Görög verseinek előszavában -, *hogy őket nem a csupa természet szülte Nagyokká, hanem minekutána annak hivatalát elismerték, 's magokkal számot vetettek, vas szorgalommal tördelék-bé az ellentállás gátját.*(2)

Márpedig Tóth László Csokonai-kultuszon kifejlődött költészete mindenképpen az *ellentállás gátja* kellett hogy legyen. Ez más szempontból azt is jelenti, hogy a kötetbe szerkesztett, de soha meg nem jelent versekkel, s magával a költészettel, a versírással is biztos, hogy már fiatalon, sárospataki diák korában nagy tervei voltak Ungvárméti Tóth Lászlónak; s az is valószínű, hogy nemcsak műkedvelő költő akart lenni. A kéziratban található első kötet - *Niza*, vagy is másképpen *a senge szerelem dalokban* - előszava ugyan arra enged következtetni, hogy minden különösebb szándék nélkül írogatott verseket, mivel azonban már nagyon korán kísérletet tett - és sikerrel -, hogy néhány ütemhangsúlyos adaptációja nyomtatásban is megjelenjen, ezért az alábbi sorokat - melyekben célzás található már próbálkozásainak gyümölcseire vonatkozóan is - költői szerénykedésnek vélhetjük:

Minthogy virágom elég termett, - a' bokréta kötés mesterségét pedig meg láttam attól a' nagy emlékeztető Kertésztől, Csokonaitól, - tsupa trefából tettem próbát. - Nem tzelem a' se, hogy vízbe tévén a' világoson

tartanám, és úgy ditsekednék vele, hanem egyszer kétszer megszagoltatván jóbarátimmal, - majd le teszem a' könyves ládám fenekére, hogy - legalább - ha már érettségre jutnának is igyekezetem gyümöltsei, - lássam hogy a' Tavasz virágok sem hervadtak el egészen a' magok helyén haszontalanul.

Haszontalan nem volt semmiképp, még ha kis híján feledésbe merültek is tavaszi virágai, mert első verseinek témái újra meg újra felmerültek - persze alaposan átdolgozva - későbbi műveiben. A *Niza* egyik költeményében például kedvesének szemében tükröződő képéről ír, szép hasonlatot bontva ki a témából:

Habzó gondolatok

Nizához (3)

*Láttam, Niza, láttam a' szemedbe
Lerajzolt képemet.
Láttam, hijjába hunyod be
Azt a' szép kis szemet.
Ah - ha szíveden is olyan nyomot
Vennék, kedves, észre,
Szerentsémnek a' fundamentomot
Ott tenném le késze.
Nem kéne úgy sem a nagy Sultannak
Hóldas Koronája,
Sem Tógus kintse, sem Afrikának
Csiga szín ruhája.
De oh ha olly tündér ott is képem
Mint a' báb a' szemben,
'S tsak mulólag szeretz édes szépem
Jelen lételemben:
Vagy az életemet sem betsüllöm,
'S fel váltánám azt mással;
Vagy katzér személlyed el kerülöm
Szív bosszú-állással.*

S ugyanez a rokokó téma disztichonban, nyomtatásban is megjelent kötetéből:

A jelen szerető

*Látom képemet a' csapodár Lidicske szemében,
Látom s' örvendek, miglen előtte vagyok.
Ott hagyom, és csak alig hagyom ott, már másra kacsongat,
S más bábót mutogat szép szeme, csalfa szeme.(4)*

Ungvárnémeti Tóth László költői nagyságát mutatja, hogy biztos kézzel változtatott fiatalkori művén, s a húsz soros vers gondolatait nagyszerűen tömörítette össze négy soros epigrammává. Hiba lenne azonban azt gondolni, hogy Tóth László kéziratosságyűjteménye csupán későbbi, kiforrottabb versei nyersanyagaként értékelhető. A *Nizának*, tehát a kolligátumban fennmaradt első kötetének darabjait külön-külön is élvezetes olvasmányként forgathatja az olvasó; de még inkább akként, ha figyelembe vesszük a kötet szerkezetét is.

Ungvárnémeti Tóth László a *Niza* három könyvre osztásában és a szerelmi „történet” alakításában Csokonait követte. Ezt tükrözik az egyes könyvek címei (*A meg-nyerés, A bírás, Az elvesztés*) és az eléjük mottóként tördelt, görögből fordított vers sorai is: (1. *Nehéz dolog nem szeretni, 2. Szeretni is szint úgy nehéz, 3. De nehezebb meg vettetni. / Ha már hozzá kezdtünk ehhez.*) Az alighanem fiktív, de valóságosnak mutatott szerelmi történet tehát a boldogság elnyerését és elvesztését beszéli el háromszor tizenöt versben, pontosan úgy, mint Csokonai, aki a maga szerelmes dalait Kisfaludy Sándor *Kesergő szerelmével* hozza kapcsolatba. Természetesen a szerelmi téma az, ami elsősorban rokonítja a három szerző költeményeit; azonban már Csokonai is megjegyzi bevezetőjében, hogy Himfy várható második könyve a boldogtalan szerelem után a boldog szerelemről fog szólni; s hogy ettől az ő *Lillája* eltér, mert *folyásának nagyobb része örvendes, a' vége pedig orvosolhatatlan szomorú* - akárcsak Ungvárnémeti Tóthnak a *Lilla* megjelenése után egy évvel írt kötetében.

Mégsem tarthatjuk Tóth László *Nizáját* egyszerűen a diákepigonizmus termésének - mint Ungvárnémeti Tóth nagy ellenfelének, Terhes Sámuelnek(5) (1783-1863) *Ziza, vagy az én tüzem* című, 1811-ben megjelent munkáját. Ungvárnémeti Tóth szerelmes versei tulajdonképpen nem is szerelmesek, sőt a szerző „becsem-pészett” a kötetbe jónéhány tájleíró és elmélkedő költeményt is. Kifejezetten szembetűnő, hogy Ungvárnémeti Tóth László egyértelműen szerelmes verseinek, tehát azoknak, amelyekben más téma nem jelenik meg, költői ereje lényegesen alatta marad Csokonai *Lillájának*. Ugyanígy különbséget fedezhetünk fel, ha a *Niza* szerelmes darabjait Ungvárnémeti Tóth egyéb költeményeivel vetjük össze, és a kontraszt a *Niza* -köteten belül a legélesebb, ahol olyan versek kerülnek egymás mellé, mint *A Tél*, amely tipikusan klasszicista, nagy összefoglaló költeménynek tekinthető, és *A kettős halál*, amelyben a megcsalt szerelmes kesergése meglehetősen szimpla megfogalmazást nyer.

A Tél

Minden teremtet, oktan és okos
Állatnak olyan rettenetes baja
'S bánatja van most, mellyet egy sem
Tudna egész erején ki adni.
Sir a' borult Ég 's öntözi meg fagyott
Mejjén keresztül könnyei záporát.
Már tüzi játékát sem őrzi,
Sem musikássai nem danolnak.
Sir a' szegény Föld, és nyögi mindenütt
A' rajta járó állatt előtt baját.
Sir 'a Fa, görbött ága szörnyű
Terhe alatt meg erőtlenedvén.-
Sir a' vizeknek bátyja, az Otzeán:
Már a Tavaszsza! tsergedező Patak
Bádjatt erővel mossa partját,
'S közködik a' le kötött habokkal.
Sir a' Nap, és hogy Kedvese kinnyait
Ne lássa, el bútt 's be fedezé magát
Egy barna felhő Fátyolával,
És ragyogó szeméit bé hűnta:
Gyászolja híven drága Szerelmesét,
Bíbor ruhával vont be hintáját.
Restel nagy úthoz fogni, és csak
A' Fagyos éjj kebelén szűnyókál.
Méltán is! úgy van mert az átkozott
Tél! Ó Halálnak durva kis Aszszonya,
A' drága Természetre ra tört,
'S vegire járt kis időre mindjárt.
Es a' mi több, hogy tsalta meg a' ravasz
Csudára méltó, meg jelenik neki,
'S rá bírja, hogy mennyen pihenni.
Ő neki gondja leszen reája. -
Ez is reménylén mint igaz és Barát,
Szívébe bátran bizza magát reá.
Lásd, Niza, millyen rossz az Álnok.
Mészszire fuss Te az illyenektől.
El szunnyad.- itt a' gyilkos az a' gonosz,
Meg fojtja mindjárt - a koronát pedig,
A melly Fején vólt, öszve tépi,
'S lak helye sátorait le rontya.
Érzette ezt a' dőlgot az Eszterág,
Érzette a' kis Progne is, és azért
Rakásra szedvén Háza népét,

*Meg szaladott 's ide hagyta Honnyát.
 Midőn pedig már hire futott, hogy a
 Természet, áldott édes atyánk ki dültt,
 Juno parantsol Hekatének,
 Hogy tsupa gyóltstba teritene ki.
 Az Eg is ekkor kapkodik és izen
 Merkuriustúl, hogy Musikássai
 Gyülnének öszve a' halotti
 Tiszteletet tellyesitenék be!
 De minthogy ők már, s többnyire a' javok
 Nem voltak otthon, Jupiter én nekem
 Diktálta ezt a' négy sorotskát,
 Hogy Temetője Kővére irnám:
 „Nyugodj kevésse tsendesen óh ditső
 Természet és nyerd vissza fogyott erőd!
 Majd győzedelmeskedni fogsz Te
 Nem sok időre az átkozotton.”*

A kettős Halál

*Bóldogabb nállam a' Csirke,
 Vagy akár mellyik madárka,
 Mert azok kétszer Születnek,
 Még is tsak egyszer halnak meg.
 Én pedig egyszer születtem
 És két halált kell szenvednem
 Ezt még életembe Nizáért
 A mást a' magam részszire*

A *Niza*-kötet leggyakrabban előforduló versformája a Csokonai *Lillájában* is sűrűn használt - és a Himfy-strófára is emlékeztető - 8 és 7 szótagot számláló, kereszttrimmel kísért magyaros „ritmus”. Ungvárnémeti Tóth ütemhangsúlyos verseiben változatosságot elsősorban a kötött szótagszámot követő, vagy attól eltérő rímelés biztosít. (Ezek mellett a másik sokszor előforduló „képlet” a 8 szótagból álló rímtelen strófa.) Az alkaioszi versben írt 27., telet megörökítő költeményt valószínűleg később illesztette Tóth László a *Nizába*.

A *Tél* című vers tehát formáját tekintve már azt a hatalmas változást engedi sejteni, amelyen Ungvárnémeti Tóth László költészeti felfogása a Kazinczyval való megismerkedés után ment keresztül. Tóth László anélkül távolodott el rímes-időmértékes fiatalkori próbálkozásától, hogy megkísérelte volna kötetben is kiadni Sárospataki verseit. (6) A *Niza* után talán iskolai feladatként kezdetek el latin és görög verseket írni, s a rímes-időmértékes verselésnek nemcsak hátat fordított, hanem alaposan meg is támadta későbbi tanulmányjaiban - tehetségét elismerve, de mégis vádolva még magát Csokonait is.

Azután, hogy az ifjú diákköltő, Tóth László elküldte görög verseit Kazinczynak, a nagy ítéző vánszleveleiben alighanem magyar darabok írását sürgette, mert Ungvárnémeti Tóth László mentegetőzni volt kénytelen. *Sajnálom, hogy még semmi magyar darabommal nem kedveskedhetem.* Ugyanis, mint írja, csak ekkor tisztázta első műveit: *Most tisztázom épen a' leg első tízmű költeményemet, a' Nősző Arisztipót ... A második Tízím alatt leszen egy merész darab hat lábú elegyes Jambusokban: Nártzis, vagy a' gyilkos önn szeretet.* (7) (A levél egyéként, melyen nincs dátum, a Kazinczy-kötet szerint 1814-ben íródott, vagyis öt évvel a *Niza* után.) Pedig Kazinczy sürgetésekor már évekkel korábban letisztázta a *Nizát*, sőt egyéb műveit is, mi több, egy évvel korábban nyomtatásban is megjelent tőle néhány rímes vers. Ungvárnémeti Tóth László tehát hallatlanul jó érzékkel hallgatott korai, Csokonai hatását tükröző verseiről.

Kazinczy Kölcseynek Tóth Lászlótól csak a görög darabokat küldte el, s csak később kaphatta meg tőle magyar nyelvű verseit, mert Kölcsey optativusban fejezte ki a magyar darabokra vonatkozó minőségi elvárásait: *Óhajtom továbbá azt is, hogy Tótnak magyar versei azon szellemben írtassanak legyen, mint a görögök: ezek szépek és egyszerűek...* (8)

Kazinczy Kölcseynek postafordultával elküldött válasza azonban kissé mértéktartó - talán pedagógiai okokból, talán mert féltékeny lett a tehetséges fiatal költőre, de az is lehet, hogy egyszerűen csakugyan rossz

verseket kapott, hiszen meglehetősen takarékosan bánt a dicsérettel. Ezt írta Kölcseynek: *...nem mindenik darabja olyan jó, mint a' mit én közlék Uram Öcsémnel. Némelly Magyar Epigrammájának nincs semmi pointje, sem delicatessé. A Narciss viszont oly valami, a' minek nem tudok mását. Szeretni fogom, ... ha ... az ifju kilencz esztendeig gyalulgathat rajtok.*(9) Nem sokkal később Kazinczy - Ungvárnémeti Tóth kívánságára, aki megdöbbentő egyszerűséggel kért tőle ajánlást Vay Ábrahámhoz, hogy műveit kiadhassa - valóban segítségére volt az ifjú költőnek, csak éppen Vay Ábrahám ugyanazzal utasította vissza Tóth Lászlót, amivel Kazinczy is minősítette őt előző, Kölcseynek írt levelében. Tehát könnyen lehetséges, hogy Kazinczy nem hogy nem tett meg mindent Ungvárnémeti Tóth érdekében, hanem kissé felemás módon, miközben támogatta, inkább akadályozta előrejutását. Vay Ábrahám dodonai levelén Tóth László nem tudott eligazodni, s naivan Kazinczytól kért eligazítást: *A Nagyságos Vay Ábrahám úr levelét vettem ... méltóztassék belőle által látni, mit lehessen reménylenem. ... Ő Nagyságának igazsága vagy, hogy a' nonumque prematur in annumra emlékeztet...* (Végül kötete nem is Vay, hanem Mátyás Xavér Ferenc támogatásával jelent meg.)

Ungvárnémeti Tóth László tehát nemcsak eltitkolta Kazinczy előtt korábbi magyar nyelvű próbálkozásait, hanem a Niza rimes-szótagszámláló (a mai fülnek pedig helyenként időmértékes-szimultán) formavilágával is szembeszállt. Azonban, hogy értékvilága nem vált tiszta formalizmussá, az világosan látszik a Verseihez írt jegyzeteiből: *Külömben, nem csak a' cadentziás, hanem még a' nem cadentziás beszédben is tudok, 's ismérek olyan darabokat, melyeket a' nyelvnek, a' költésnek, és mind a' kettőben az Izlésnek ékei, 's tulajdoni annyira kedveltetnek, hogy sok lelketlen Metricusoknál többre lehessen becsülnöm. Én csak addig firkáltam - írta Ungvárnémeti - rimes verseket, míg Révától nyelvet, Kazinczytól pedig izlést nem tanultam s míg a versnek szépségét a' omoio - ptoion és teleuton hangokban találtam.*(10)

1814-ben Ungvárnémeti Tóth azt írta Kazinczynek, hogy csupán két évvel korábban, tehát 1812-ben olvasta az első magyar könyvet: *Egyszer (épen második esztendeje) kezembe ad Rhédey Klára Kis Asszony ... egy magyar Könyvetskét ... Kevés idővel ezután meg ismérkedtem ... Révai ... Grammatikájával is. ... El kezdtem még Eperjesen hol mi apró darabokat dolgozni; részint mértékes, részint folyó beszédben, melyeket mind ez ideig folytaték Patakon is. A Niza bevezetőjének tanulsága szerint azonban, melynek dátuma azt mutatja, hogy az Elő beszéd 1809-ben íródott, nem 1812-ben kezdett el magyarul verselni, olvasni pedig még kevésbé. Nem igaz tehát, amit Kazinczynek írt: *Nekem elől a' latán, majd hat esztendővel ez előtt a' görög, hárommal pedig a német nyelv annyira el foglalta minden figyelmemet ... hogy a magyar könyvekre még csak nem is ügyelhettem. Ide járult azon eldöntésem ... hogy az anyai nyelvünkön íratott könyvekből sem tudományt gyűjteni, sem ízt színi nem lehetne.**

A versírást (vagy csak kötet szerkesztést?) azonban nem Révai Grammatikájából tanulta, mégcsak nem is Kazinczytól, hanem Csokonaitól, mint a Niza elején írta: *a' bokréta kötés mesterségét pedig meg láttam attól a' nagy emlékeztető Kertészről Csokonaitól.*

Ungvárnémeti Tóth László 1814-ben Pestre utazott, hogy az Univesitason orvostudományt hallgasson. A versírást sem hagyta abba, és két évvel később megjelent első kötete *Ungvárnémeti Tóth László Versei* címmel, majd ismét két év elteltével *Görög versei* is. Lírja ettől kezdve mind jobban elapadt, s már csak tanulmányokat, illetve néhány alkalmi verset írt.

1819-ben kiadott Bécsben egy recenziót *Tibull magyar fordításának megvizsgálata* címen, de utána már semmit, s orvossá avatása előtt, harminckét éves korában halt meg váratlanul, meglehetősen tisztázatlan körülmények között 1820-ban, szintén Bécsben.

A kortársak (Terhes Sámuel és körét leszámítva), s maga Kazinczy is, minden kritikája ellenére, sokat vártak tőle. Hogy hozzá fűzött reményeiket mennyire váltotta valóra, nem tudjuk. Halála után szinte teljes feledésbe merült. Kazinczy epigrammája a közönség ízlését semmibe vevő költőről kicsit mintha Ungvárnémeti Tóth verseinek későbbi sorsát is jósolná:

*Énekelsz s hány érti magas dalod? Érti, nem érti,
Az neked egy, de te szállsz, ahova szaggat erőd.
Szólj, meglekésdedt ifjú, s kapkodj ki magunkból,
Ím ez örök rekegést hallani elúnta fülünk.*

Jegyzetek

1. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár egyik igen értékes különgyűjteménye, a Szűry-gyűjtemény eredeti tulajdonosáról, Szűry Dénesről kapta nevét. Szűry Dénes hagyatékát - melyet 1910 végén vásárolt meg a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár akkori jogelődje, a Fővárosi Könyvtár -, illetve a teljes hagyaték szépirodalmi részét, mind a mai napig nem olvasztották be a könyvtár nagy állományába. A gyűjtemény értékét különösen az adja, hogy Szűry Dénes szándéka szerint magába foglalja az 1767 és 1867 közötti magyar irodalom első kiadásait. A jelenlegi „Szűry-gyűjtemény” nemcsak azért nem azonos az 1910 végén vásárolt hagyatékkal, mert nem szépirodalmi részét leválasztották róla, hanem azért sem, mert többször bővítették újabb hagyatékokkal, sőt időszakosan folyamatos gyarapítással is növelték. Ungvárméti Tóth László kéziratos kötetét a Szűry Dénes által saját gyűjteményéről készített és 1907-ben nyomtatásban kiadott katalógus nem tartalmazza, az 1910-ben megvásárolt hagyatékról pedig nincs tételes leírás, ezért a gyűjteményt feltáró legújabb katalógus szerint (A Szűry-gyűjtemény katalógusa, szerk.: Klinda Mária, Bp. 1987.) csak 1911 után került a Fővárosi Könyvtárba. (Klinda Mária: Bemutatjuk a Szűry-gyűjteményt. Könyvtáros, 1985/10. 619-621. p.)
Mivel az Ungvárméti Tóth-verseket tartalmazó kéziraton feltüntetett possessor Máriássy Zsigmond, és a Szabó Ervin Könyvtár 1930-ban a sárospataki jogakadémia könyvgyűjtő tanárának, Ballagi Aladárnak a hagyatékával ismét bővítette a Szűry-gyűjteményt, lehetséges (de egyelőre nem bizonyítható), hogy Ungvárméti Tóth László könyve Ballagi Aladától került a könyvtárba. A Máriássy család ugyanis Szabolcs megye ismert és kiterjedt középnemes-famíliája volt; s rokonai kapcsolatok fűzték azon Bónis családhoz, ahol Terhes Sámuel, Ungvárméti Tóth Ádáz ellensége házitanító korában reménytelenül udvarolt Bónis Teréziának. Bónis Terézia nővére, Bónis Mária pedig Máriássy István felesége lett. (Vö.: Dömötör Sándor: Helytörténeti adatok nyíri dómákról és poétáikról. Szabolcs-Szatmári Szemle, 1973/3. 70-82. p. és Nagy Iván: Magyarország családai címekkel... Pest, 1857.) A kéziratos útja tehát a Terhes Sámuel ismerő és a Bónis családdal rokonságban álló Máriássyak felé kézenfekvő. Tovább valószínűsíti Ballagi Aladár illetőségét a kéziratos Szabó Ervin Könyvtárba való kerülésében az, hogy Ballagi Aladár Sárospatakon tanított, továbbá: hogy az ő hagyatékával főleg „népies” anyagok kerültek a könyvtárba. Ungvárméti Tóth László versei pedig - amennyiben a kéziratos diákköltészettel kapcsolatba hozhatók - bizonyos mértékig beleillenek egy „népies” jellegű gyűjteménybe.
2. Ungvárméti Tóth László Görög versei. Pest, 1818. XI. p.
3. A kéziratról vett versek közlésénél az élvezhetőség érdekében nem követtük mechanikusan a korabeli helyesírást és központosítást, de a szövegben magán nem változtattunk.
4. U.T.L. Versei, Pest, 1816. 40. p.
5. Terhes Sámuel munkássága éppúgy feledésbe merült, mint Ungvárméti Tóthé. Nem tudjuk pontosan, hogy rivalizálásuk oka mi lehetett - Szörényi László alighanem tévedett 1981-es tanulmányában -, az azonban bizonyos, hogy Terhes, aki az ifjú Érzéki néven jelentette meg verseit, majd - Kölcsény szavaival élve - galád s paraszt támadást intézett Tóth ellen, sokkal jelentéktelenebb költő volt, inkább csak epigon, mint Ungvárméti Tóth László. Halála után Vörösmarty találó epigrammát írt róla, szójátékot gyártva nevéből: Terhes, meg voltál terhelve, de már kiürültél! Mennykövid elhulltak s most magad omlol alá.
6. Kiadta viszont antológiában, csak sajnos ezt is elfelejtették irodalomtörténészeink, pedig 1816-ban megjelent Versei jegyzetében is említést tesz arról: Egy ezen lálemőző Burlesquei közül meg vagyon már a' S. Patakon ki jött Poétai Gyűjteményben is, lássd a' II-ik Darab 116-ik lapját, csak hogy csinosan, és el butatva, imígyen:

„A' ki ezen sírba temettetett,
Meg áztattatott előre,
Mint a' tubarósa, hogy életet,
'S újlást vegyen időre.

Hogy ezen Burlesque - nagyon hibás magyar szavakkal előadotva, - épen úgy, a' mint fel hozám, az én író asztalomról került legyen ki, meg vallom; de egyszer smint meg vallom, hogy ezt a' megnevezett Könyvnek Kiadójával nem egyebért közlöttem, mint hogy a' már készen volt lálemőzőm ne csak a' pártos különözés; hanem a' békés rokonság szempontjából is ítélet alá eshessék. Vagyon pedig nekem azon Darabban még egy Dalom is, úgy tetszik ezen czim alatt: Átok Nizára, mellynek bé iktatásával csak azt akarám meg torlanom (készen voltak akkor már ime' Versek is, mellyeket mostan ki adok, csupán reszelőre, d's úti költségre volt szükségök) a' mit a' Halhatatlanság Oszlopának írója mond valahol Előbeszedésében, hogy tudniillik a' metrumos ficzkó Poéták csak azért nem szeretik a' cadentziás verseket, mert olyanokat nem tudnak kohlolni!
7. Kazinczy Ferencz Levelezése. Bp. 1901. XI. 258. p. 2609. sz.
8. Im. 310. p. 2633. sz.
9. Kazinczy Ferencz Levelezése. Bp. 1901. XII. 333. p. 2639. sz.
10. U.T.L. Versei. Pest, 1816. 200., 192. p.

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR TÖRTÉNETI KÖTÉSEIRŐL

A Fővárosi (későbbi nevén) Szabó Ervin Könyvtár e század elején alapították eleve azzal a céllal, hogy mint nyilvános köz- és kölcsönző könyvtár kiterjedt fiókhálózzal szolgálja az olvasni, tanulni, művelődni vágyó fővárosi nagyközönséget. E tekintetben Budapest legfontosabb könyvtára, mert a legszélesebb rétegeknek áll rendelkezésére. Hogy még itt is létrejött két többé-kevésbé zárt, vagy legalábbis csak engedéllyel használható különgyűjtemény, az leginkább egyfajta egészséges lokálpatriotizmussal magyarázható. Ennek következtében alakult ki például a híres Budapest Gyűjtemény, ahol fővárosunkra vonatkozó nyomtatványokat őriznek, kezdve a legkorábbival, Hartmann Schedel Világkrónikájával 1493-ból. Ez tartalmazza a széles körben ismert, Budáról készült fametszetet. Ősnyomtatványokat és régi könyveket, egy példányban található dokumentumokat a világ minden könyvtárában fokozott védelem illet meg. Egy-egy könyv mindenekelőtt egyedisége miatt kerülhet védett státusba. Egyedivé teszi a könyvet például kézműves kötése. A következőkben éppen a FSZEK művészi könyvkötéseiből szeretnénk valamit bemutatni, ebben a gazdagságából részletetni mind az ott dolgozókat, mind az érdeklődő nagyközönséget. A Könyvtár gótikus, reneszánsz és barokk, hazai és külföldi könyvei, ill. kötései közül válogattunk az alábbiakban.

GÓTIKUS KÖTÉSEK

A XIV. századra a kolostori másoló- és könyvkötőműhelyek mellett megjelennek a világi könyvkötők is, mindenekelőtt az iskolákkal, vagy egyetemmel rendelkező városokban, vagyis ahol a könyvekre megvolt a kereslet. Nürnberg birodalmi város, s egyben fontos kereskedelmi központ volt, több kolostorral, iskolával és nyomdával, s szép számú világi és kolostori könyvkötőműhellyel. A FSZEK őrzi a neves párizsi skolasztikus, Petrus Lombardus legfontosabb művének a *Sententiarum libri* egy 1500-ban Nürnbergben megjelent példánya egyik nagyon szépen bekötött kótétét (q 09/516 = CIH 2651). A kötés (1*) a *nürnbergi kartauziak kolostorában* készült hamarosan a könyv megjelenése után, jellegzetes gótikus stílusban (1. ábra). Petrus Lombardus (megh. 1164) művében összegyűjtötte az egyház tanait, csatolta hozzá az addigi kételyeket, de hozzáfűzte észrevételeit is. Ezt a kötetet 1573-as latin bejegyzése szerint Krakkóban használták tankönyvként, amikor teológiai stúdiumait kezdte hallgatni tulajdonosa. Vásárlás útján került a FSZEK-be 1938-ban.

A középkori magyar szerzők közül Temesvári Pelbártot (1440-1504) Európa-szerte ismerték. Műveit igen gyakran adták ki, legtöbbször Hagenauban. Minthogy a könyveket általában a használat helyén köttették be, érdemes volt megvizsgálni Pelbártnak az Akadémia Könyvtára Régi Könyvek Gyűjteményében őrzött, s korabeli kötésben lévő könyveit, s ebből következtetni európai elterjedtségükre. (1) Pelbárt munkatársának, Laskai Ostvátnak (1450?-1511) *Biga salutis* c. művét ugyancsak gyakran adták ki Hagenauban. Bár népszerűsége nem vetekedhetett Pelbártéval, a XV-XVI. sz. fordulóján megjelent könyveinek eredeti kötéseit ugyancsak érdekes lenne megvizsgálni. A FSZEK-nek (csak az ősnyomtatványok között!) őt Laskai Ostvát példány is van a Budapest Gyűjteményben. A B 0930/7 (=CIH 2485) jelzeten őrzött könyv XVI. sz. eleji *lipcsei* világi könyvkötő, *Valentin Bormann gótikus bőrkötése*. (3) A bejegyzések tanúsága szerint tartósan német tulajdonban volt. Igen szép *bécsi gótikus kötésben* található (2) a B 0930/9 (=CIH 2485) jelzetű *Biga salutis*. Ennek kötése (25) megegyezik az MTA Könyvtára K 461 jelzetű latin kódexének (*Missale Pataviense*) kötésével. Meg kell jegyeznünk, hogy Koroknay Éva valamilyen tévedés folytán sorolhatta Laskai Ostvát e könyvének kötését a magyar reneszánsz kötések közé. (3) A könyvet 1930-ban Ranschburg antikváriumából vette meg a Fővárosi Könyvtár.

Bár nagyon kopott, mégis figyelemre méltó az a *tübingeni*, tipikus XV. századi *gótikus kötés* (5), amely Augustinus Aurelius leveleit borítja, jelzete q 09/514 (= CIH 386). Ez a kötés teljesen megegyezik a Cambridge-i Trinity College-ban őrzött korvina kötésével. (4) Érdekes, hogy míg Csapodínál mint egykorú vaknyomásos kötés szerepel, addig az 1990-es jubileumi Bibliotheca Corviniana kiállítás katalógusában (5) vaknyomásos itáliai reneszánsz kötésként van sajnos meghatározva. - Szent Ágoston epistoláinak e példánya a XVII. század folyamán kassai tulajdonban, jóval később gr. Zichy Ödön birtokában volt. A FSZEK 1938-ban szerezte aukción.

A gótikus kötések az egyesbelyegzőkkel kialakított díszítés jellemző, s rendszerint az előtábla díszesebb, mint a háttábla. Amint a képzőművészetben az internacionalitás jellemző a gótikára, úgy érvényes ez az iparművészetben is a könyvkötésekre. A nemzeti sajátosságok először a reneszánsz kötésekben jelentkeznek. Persze e téren is megvan az átmenet. Az átmeneti gótikus-reneszánsz stílusban bekötött kötések csoportjába azok tartoznak, amelyeken már megjelennek a görgetők vagy lemezek, esetleg mindkettő, de még jelentős szerep jut az egyesbelyegzőknek is. Ilyen átmeneti stílusú, s a nyomtatvánnyal egykorú kötésben (13) van a

q 09/2939 jelzetű antikva, amely Basilius Magnusnak Jodocus Badius nyomdájában 1520-ban megjelent műveit tartalmazza. Az előtáblán pálcán áthurkolódó gótikus indás görgetővel alkotott keret van, amely a rövidebb oldalakon a középmező alatt és fölött megismétlődik, mintegy külön kerettel is kiemelve a két részre elosztott címfeliratot: *Op[er]a Basili et Tertulliani*. (A Tertullianus művet nem tartalmazza ma már a kötet.) A középmezőben egymás mellett két egyforma lemezen Szent Kristóf látható, amint rügyező botjával átkel a tengeren (2. ábra). A háttábla kerete megegyezik az előtábláéval, de a középmezőt átlók tagolják, s az így nyert rombuszokba és háromszögekbe egy-egy stilizált levéldísz került. Az MTA Könyvtárában is van egy csaknem ugyanilyen kötés, benne egy alnémet nyelven kiadott Biblia 1522-ből (VD 16: B 2839). Előtábláján három sorba elosztva olvasható az aranyozott felirat *Biblia dat / aender del / Dudesch*. Egy svéd kutató a kötések díszítő flamand és velük rokon lemezek technikátörténeti vizsgálatának egy egész könyvet szentelt.(6) Ebben egy olyan kötetet tárgyal az uppsalai Egyetemi Könyvtárból, amelynek előtábláján négy ugyanilyen Szent Kristóf lemez látható egymás mellett. Kirchner könyvészeti lexikonában(7) viszont a 393. képen látható kötésen hat Szent Kristóf lemez van. A keret és a tábla beosztása, a több részre elosztott címfelirat, az e kötésekben található könyvek nagyjából azonos megjelenési ideje, mind egybeesik a fenti könyvekkel. Verheyden *Hamburgra*, Kirchner *Rostockra* lokalizálja ezeket a kötetstáblákat. Bekötésük ideje a XVI. század első negyedére tehető.

Technikatörténeti oka van annak, hogy ilyen részletesen foglalkozunk ezzel a kötéssel. Éppen a fent említett svéd kutató vizsgálta azt a kérdést(8), hogy ha a lemezek használatát a kötések díszítésének gyorsabbá tételére vezették be, akkor ilyen esetekben, amikor kettő, négy vagy hat egyforma lemez látható a kötetstáblán, ezeket egyszerre, vagy egymás után préselték-e a bőrbe. Ha mondjuk négyszer kell a kötet emiatt présbe tenni és kívánni a szükséges időt, amíg a minta maradandóan a bőrbe nyomódik, akkor hol nyertek időt? Ha viszont egyetlen munkafolyamatban végzik el mindezt, ahhoz kettő-hat lemez szükséges. Az egyedileg metszett lemez túl drága ahhoz, hogy egy könyvkötőnek több példányban is meglegyen. Ez az ellentmondás csak úgy oldható fel, hogy valóban egyetlen munkafolyamatban préseltek több lemezt a bőrkötésbe, de ezek nem metszettek, hanem öntöttek voltak. Ez viszont a kötés meghatározásában döntő jelentőségű felismerés, mert így ugyanolyan lemezt egyidejűleg több helyen több könyvkötő is használhatott. A Szent Kristóf lemezes kötések egyébként meglehetősen ritkák!

A magyar könyvtárak általában nem bővelkednek francia művészi könyvkötésekben. A 09/1646 jelzetű egy korai (1508-1515) párizsi gyűjtőkötet van, s kötése is egykorú párizsi, vaknyomásos, görgetős, kissé kopott, de restaurált bőrkötés (21). A kötet díszítő görgetőben a koronás F betű minden bizonnyal a tudományokat és művészeteket pártoló I. Ferenc francia királyra utal.(9)

RENEZÁNSZ KÖTÉSEK

Említettük már az előbbieken, hogy a reneszánsz kötésekkel jelenik meg a nemzeti jelleg. Legszembetűnőbb ez az egészen kiemelkedő aranyozott reneszánsz kötésekben jut érvényre, mint a korvinákon vagy a Grolier és Maioli számára készült kötésekben. A XVI. század elején Budán élénk könyvkötőtevékenység folyt, s ennek igen sok emléke maradt fenn. A budai reneszánsz kötésekre legjellemzőbb az akantuszos-palmettás indasoros keretdíszítés. A budai reneszánsz kötések stílusa érezhető befolyást gyakorolt a szomszédos osztrák és cseh-morva területek kötetdíszítésére is.

Erasmusnak 1508-ban Aldus Manutiusnál megjelent Adagiáját (Bq 0941/319) a bejegyzés szerint Pelei Tamás 1515-ben vette Budán 2 forintért: „Liber Thomas Pelei Pannonii Bude emptus florenis II anno Domini 1515.” Pelei, a magyar humanizmus egyik legkitűnőbb alakja, nemcsak birtokolta Erasmus könyvét, hanem olvasta és bőségesen glosszázta is azt.(10) A restaurált barna, vaknyomásos bőrkötés (29) elő- és háttáblája egyforma. Az első keretben kissé szögletesebb rajzolatú akantuszos-palmettás indasor fut körbe. Ez egyébként teljesen azonos a FSZEK 09/1106 jelzetű könyve (CIH 935) kötésének (26) palmetta sorával. (A 09/1106 egykor Brassicanusé volt.) A kötetstábla rövidebb oldalain dupla sorban a palmettás görgető egy újabb variánsa látható. Kötéstörténeti szempontból nagyon fontos, hogy egyazon kötetstáblán kétféle akantuszos palmettasor fordul elő. A kötés 1508-1515 között készülhetett.

Azonos könyvkötőműhelyben készült a két egymást követő évben megjelent, s egykorú kötésben (30-31) található esztergomi misekönyv (Bq 0941/209, 3. ábra és B 0941/155). Mindkettőt Liechtenstein velencei nyomdájában nyomtatták, de az 1512-ben megjelentet Heckel István, az 1513-ast Keym Orbán budai könyvkereskedő költségén. Koroknay mindhárom kötetet (Erasmus Adagiáját is) a Seneca csoportba sorolta.(11)

A 09/1166 jelzetű őrzött, három korai nyomtatványt borító kötésről (32) jelentősége miatt két helyen is írtunk már. (A középső ősnymtatvány: IBP 3907 = CIH 2368, de a CIH-ben még nem szerepel.) A jó

állapotban lévő, restaurált, budai reneszánsz kötést Koroknay nem vette jegyzékbe, ezért írtam le a Philobiblon ilyen adalékokat közlő cikksorozatában.(12) Három évvel később már *Lucas Coronensis* budai könyvkötő munkái közé soroltam.(13) Lucas Coronensist a nemzetközi szakirodalom tévesen mint Mátyás király egyetlen név szerint ismert könyvkötőjét tartja számon. Ezt mind Balogh Jolán, mind Koroknay Éva megcáfolta, anélkül azonban, hogy annak a Párizsban őrzött görög kódexnek a kötését látták volna, amelyben egykor bejegyezte magát Lucas Coronensis mint budai könyvkötő. Az igaz, hogy Lucas Coronensis nem lehetett Mátyás könyvkötője, de létező személy volt, hiszen az ominózus párizsi kódex budai reneszánsz kötésben van ma is. A FSZEK 09/1166 kötésének bélyegző egyezései bizonyítják, hogy a párizsi kódexet (Bibliothèque Nationale: Suppl. gr. 607) és a 09/1166 jelzetű könyvet ugyanaz a mester kötötte be.

A magyar reneszánsz kötések első szakaszát szokták olasz-magyar periódusként jellemezni, mivel itáliai befolyás érvényesült a kötések díszítésében. Ennek legjelentősebb képviselői maguk a korvina kötések. A FSZEK-ben öt nagyon szép itáliai reneszánsz kötés van. A 09/1172 jelzetű 1524-es velencei nyomtatvány (Adams L 507) kötése (38) a könyvvel egykorú, s *velencei*. A vaknyomásos bőrkötés elő- és háttáblája azonos. Nagyon jellegzetes az első keret külső és a középmező belső sarkaiban látható ún. Aldus-levél bélyegző, s a delfinen álló Occasio, a megszemélyesített Alakom alakja (4. ábra). Occasio kezében vitorlát tart, mely dagad a szélben, hajtáncse ellenkező irányba előre bukik, viszont hátul kopasz, utalva arra, hogy ha nem ragadjuk meg időben és elszalasztjuk, már nincs hol „üstökön ragadni”. Ezzel azonos kötésben van az MTAK-ban az Ant. 201. Több ilyen Occasio alakos kötetet közöl de Marinis(14) is. Occasio alakja az idők folyamán összeolvadt Fortunáéval.

Buda 1541-es elfoglalását, s az ország három részre szakadását követően lényegesen megváltozott az ország szellemi arculata. Új központok, s területenként nagyon eltérő kulturális kapcsolatok alakultak az ország nyugati, északi vagyis felvidéki és keleti részében, azaz Erdélyben. Buda majd háromszáz évre megszűnt az ország fővárosa lenni. A változást a művészi könyvkötések is érdekes módon tükrözik. Az itáliai hatásra kialakult, összefoglaló néven budai reneszánsz kötéstípus eltűnik. A XVI. század második felében német mintát utánozó, görgetős, olykor lemezzel díszített, jobbára vaknyomásos bőrkötéseket készítettek. E németes igazodást mutató reneszánsz kötések a figurális ábrázolás jellemzi. Mind a lemezek, mind a görgetők képecskéi reformátorokat, klasszikus auctorokat, vagy éppen antik filozófusokat (pl. Bq 0941/306, 105. kötés), gyakrabban megszemélyesített erényeket, a múzsákat (pl. 09/1154, 81. kötés), bibliai jeleneteket, vagy uralkodókat ábrázolnak.

A FSZEK német mintára készült egyik legérdekesebb kötése (34) a 09/1573 (VD 16: B 7591) jelzetű őrzött könyv. Korai magyar tulajdonosai is alátámasztják, hogy nyugatmagyarországi használatban volt. A latin nyelvű bejegyzés szerint egy bizonyos Iványi Péter ajándékozta Győrvári Bálintnak 1580-ban. Két görgetőjének egyezése az ún. Liber Ruber kötetátlóján lévővel az egyik legfontosabb kötessé teszi. A Liber Ruber a pannonthalmi bencés monostor jogbiztosító okleveleinek másolati könyve kb. 1240-ből. Ez a könyv a pannonthalmi bencések legféltettebb kincse, csak a török előli menekítés idejére hagyta el őrzési helyét, de bizonyára akkor sem adták ki magyar kézbe. Ez idő alatt köthették be újra. A 09/1573 kisméretű kötetének keretében Esaiás-Paulus-Maria-Davidt (!) ábrázolások láthatók. - Ugyancsak magyarországi, de a német mintát követi a B 0941/322 és a Bq 943/914 jelzetű könyv kötése (101 és 103). Mindkét mű magyar vonatkozású, az előbbi Laskai Osvát Sermo-it tartalmazza (Hagenau 1516, RMK III 210), a másik Bonfini Decades-ét egybekötve Mossóczi Zakariás Decretorum ... liber c. művével, mindkét nyomtatvány 1581-ben Frankfurtban került ki a sajtó alól (VD 16: B 6595 = RMK III 706). A két kötésnek a virággirlandos görgetője azonos, s ami ennél is fontosabb, egyezik a budapesti EK-ban őrzött Missale Strigoniense (Inc. 679 = CIH 2317) második keretével. E kötés előtáblájának felirata CAPITULAE POSONI. Ugyanez a virággirlandos görgető alkotja Petrus Ransanus Epitome Rerum Hungaricarum pergamen kódex kötésének második keretét az OSZK Cmae 249 kódexén, amelyet korvinaként tartanak számon, s benne II. Ulászló és Bakócz Tamás címe van. (Kulcsár Péter meggyőzően bizonyítja, hogy az Epitomének ezt a példányát Itáliában másolták, s Bakócz Tamás Rómában kapta ajándékba, s hozta magával Esztergomba 1514 márciusában.(15) és soha sem volt a királyi könyvtárban.) Mindenesetre e könyvek magyar vonatkozásához nem férhet kétség. E kötésekhez további görgető egyezések alapján még több könyv is kapcsolódik, s az eddigi eredmények azt mutatják, hogy a *nagyszombati* ún. C H monogramos műhellyel állunk szemben.

Az egykor Pelei Tamás tulajdonában lévő Erasmus Adagia (Bq 0941/319) budai reneszánsz kötésben van. Az f 09/4293 jelzetű ugyanez az Erasmus mű bázeli kiadásban van meg 1539-ből (VD 16: E 1942). Kötése tipikus német reneszánsz stílusú (52). A kötetátló szélén latin feliratos Salvator-görgető látható (Salvator: Ego lux mun - Pál: Doctor gen - Mózes a kőábrákkal: Lex et pro uso - János: Ecce agnus dei), a második keretben allegorikus erény figurák: Justitia - Lucretia - Prudentia. A középen az a német palmettásor, amelynek előképét a budai reneszánsz kötések akantuszos palmettásorában vélem felfedezni. A görgetők

egyike sincs szignálva, de a német szakirodalom alapján egy bizonyos I H monogramos *dél-német könyvkötő* műhelyből származónak tartom.

A német görgetők és lemezek gyakran szignáltak. A Bq 0941/69 (VD 16: S 6690) egykorú, vaknyomásos kötését (53) háromféle görgető díszíti, s kettő szignált M I betűkkel. A második keretben bibliai képek sorakoznak: keresztrefeszítés - Jézus megkeresztelése - Izsák feláldozása - a feltámadás jelene, mindegyik a megfelelő latin idézzel (5. ábra). A harmadik keretben medalionos, lombdíszes görgető húzódik, de az egyik medalionban mesterjegy látható. Ha ez beszélő címer, akkor a vadászkiert az M I-vel, az I, ill. J betű alapján egy Jäger nevű könyvkötőre utalhat. A nagyon szép metszésű második görgetőt, mivel lemezként a XVI. századi *dél-német* kötésekben is igen gyakori, tárgyaltuk a kötéstdíszítések szimmetriaviszonyairól szóló tanulmányunkban.(16)

A 09/467, a q 09/306 és a Bq 943/387 három *wittenbergi* kötés (54-56) a XVI. század második feléből (VD 16: P 399 és P 602, F 905, B 6593, ebből két példány van a FSZEK-nek, ez a másodpéldány). A három kötés Justitia és Lucretia lemeze azonos (6. ábra), de míg az első két kötésen ezek H K betűkkel szignáltak, addig a harmadik kötésen a lemez jelöletlen. Lehet, hogy e lemezek esetében is öntvényekkel állunk szemben? A q 09/306 kötésén az alakos ábrázolású görgetőn is látható a H K monogram, a Bq 943/387 kötésén viszont a görgetők is jelöletlenek. Ennek második keretében a görgető nagyon emlékeztet az előző bekezdésben ismertetett kötés (53) görgetőjére. A négyből három képcske témája azonos: keresztrefeszítés - keresztelés - feltámadás, de a negyedik az angyali üdvözlést ábrázolja (5. ábra). Érdekes azt is megemlíteni, hogy a 09/467 kötése oktáv méretű, s a lemezen kívül csak egy keskeny görgető keretezi, a q 09/306 viszont fóliás, s az elő- és háttáblán négy keret veszi körül a középlemezt, jól érzékeltetve azt, hogy a nagyobb méretű könyvkötés nagyobb felületének díszítését a keretek számának növelésével érik el.

Az f 09/4289 (VD 16: T 2321) kötését (59) az *augsburgi Hans Lietz* készítette. Nagyon jó példa arra, hogy bemutassuk lemezen is azt, amit az előzőekben a görgetőn láttunk (5. ábra): a keresztrefeszítést és a feltámadást. Az előbbi nem egyszerűen a keresztrefeszítés eseményének ábrázolása, hanem Luther felfogásának, a hit általi megigazulásnak képi megjelenítése. Hadd utaljak Lucas Cranach és iskolája jól ismert festményeire, vagy a Szépművészeti Múzeum egyik ilyen témájú festményére, s Urbach Zsuzsa ezt magyarázó tanulmányára.(17) Jól megférnek a kötésekben a reformáció és a reneszánsz eszmeiségét kifejező díszítések, itt pl. a klasszikus auktorok medalionjai (7. ábra).

A XX. század művészi könyvkötéseiben a könyvkötőművész újra akarja fogalmazni a bekötésre váró könyv tartalmát. A történeti kötésekben azonban ritkán van összefüggés a kötés díszítése és a könyv tartalma között. Ezért is különleges a 09/417 (sajnos elég rossz állapotban lévő) gyűjtőkötetnek (koll. 1: VD 16: M 3614) kötése (64). A Loci communes theologici az első nagy protestáns munka a dogmatikai teológia köréből, s a szerző, Melanchthon életében több mint ötven kiadást ért meg. Az előtáblán egy nagyon szép metszésű, aranyozott, Melanchthont ábrázoló portré van. A könyvet a *lipcsei Andreas Vicker* kötötte be.

Az előbbivel némileg rokon, de *svájci reneszánsz* kötésben (74) van a 09/493, amennyiben bázeli nyomtatványt (VD 16: L 2356) borít, s a kötés díszé a bázeli városi címer lemeze. - Ugyancsak *svájci* kötésben van a B 0941/268 (VD 16: P 3988 és P 3990). E kötésen keverednek a gótikus elemek a reneszánszival. Különlegesen szép - bár sajnos nagyon kopott - a keretdísz görgetője, melyet Urs Graf bázeli mester meszelt.(18) Bázeli kiadványokban gyakran találkozhatunk Graf metszette nagyon szép reneszánsz keretdíszrel a címlapon is.(19)

Plantin műhelyében látott napvilágot öt, alig több mint 10 cm nagyságú kötetben az a teljes Biblia 1567-ben, amelynek II-V. kötetét a FSZEK is birtokolja (q 09/1248). Aranyozott lemezzel díszített egyforma kötésben (91) van, gyönyörű színes és arany metszéssel. A megigazulást ábrázoló képen a kereszt tövében monogram látszik: HNV. Németalföldi, feltehetően *antverpeni* kötés (8. ábra).

BAROKK KÖTÉSEK

A XVII. század elején Európa-szerte stílusváltás kezdődik. Sok könyvkötés is átmenetet mutat a reneszánsz és a barokk között. A 09/7123 kötése (140) is ezt példázza. A benne lévő könyv 1670-ben Nagyszébenben jelent meg (RMK II 1256). Azonos az elő- és háttáblája. A középmező akár egy barokk kötésé is lehetne, de kerete még reneszánsz. A szép metszésű, indás-rozettás görgetővel nyert keretben B C vagy B G monogramot fedezhetünk fel (9. ábra). Több ilyen kötéssel találkoztunk már: az OSZK RMK II 552 jelzetű gyulafehérvári nyomtatványának kötésén, az MTAK RMK I 8° 839 (= RMK I 826), RMK I 496 (= RMK I 779), Ráth 197 (= RMK I 772) és az Inc 1022 (= CIH 1437) kötésein. Ez utóbbi teljesen azonos a csíkszeredai Múzeum 3928 leltári számon található Graduale Romanum I. kötetének kötésével. A Gradualétól eltekintve mindegyik mű Erdélyben, Nagyváradon, Gyulafehérváron vagy Szébenben jelent meg 1645-1670 között. A kutatások

jelenleg egy Brassóban működő könyvkötőműhelyre utalnak. Így a 09/7123 a XVII. századi magyar kötetéstörténet egyik fontos képviselője.

A kiteljesedett barokk kötések jellemzője a gazdag aranyozás, a spirális inda és a volutás C idomok. Nagyon sok XVIII. századi barokk kötés elő- és háttáblájának centrumában az IHS, illetve Mária nevének monogramja látható. A Bf0910/234 jelzeten egy vallásos misztikus írásokat tartalmazó kéziratot őriznek 1718 körüli időből Pozsonyból. A kötés (117) nagyszombati, esetleg pozsonyi vagy bécsi (10. ábra). Fényképét láthatjuk Romhányinál (20), sajnos feje állítva. 1937-ben még Dr. Drescher (később Szentkúty) Pálé, a Fővárosi Könyvtár főfelügyelőjéé volt. - Több elegáns, aranyozott és vaknyomásos barokk kötése is van a FSZEK-nek, itt négy variációt mutatunk be időrendben (131, 132, 133, 139. kötés). Mindegyik nyolcadrés alakú, nagyszombati nyomtatványt borít (09/1115, 09/1121, 09/1126 és 09/5556), s feltehetően nagyszombati a kötésük is (11. ábra).

A FSZEK történeti kötéseit 1986/87 folyamán vettem sorra Klinda Mária kérésére, s a Könyvtár vezetésének támogatásával. (21) Ezt követően készítettem el a kötések leírását, s lehetséges meghatározásukat. Ennek eredményeként 142 lapnyi kézirat, s ugyanennyi, sorszámozott kötéstábla levonat xeroxa került egy jól lapozható műanyag dossziéba. E kéziratban a kötések meghatározásánál pontos bibliográfiával hivatkoztam a fellelhető szakirodalomra a bélyegző, görgető és díszítő lemez egyezéseinek. Ezért nem tartottam szükségesnek, hogy ezt a tanulmányt a kötésmeghatározásokhoz szükséges szakirodalmi hivatkozásokkal terheljem. Természetesen az azóta eltelt nyolc év alatt több kötés esetében módosult és pontosabbá vált a meghatározás.

Egy eredeti kötésben fennmaradt könyv általában a kétszeresét éri, de ha az neves könyvkötőmestertől való, vagy a kötés provenienciája folytán egy ország művelődéstörténetében meghatározó jelentőségű, akkor a sokszorosát. A történeti kötések nemcsak szépségükkel, hanem mindenekelőtt a művelődéstörténetben betöltött szerepükkel érdemelnek megkülönböztetett figyelmet.

Rozsondai Marianne

Jegyzetek

*Az egyes kötések után kerek zárójelben szereplő számok azonosak a gépelt kézirat formájában 1987-ben leírt történeti kötések dossziéba rendezett levonatainak sorszámaival.

1. Rozsondai Marianne: Temesvári Pelbárt népszerűsége Európában. (Miről vallanak a könyvkötések?) MKsz 1984/4, 300-319. p.
2. Fényképe látható Klinda Mária: A FSZEK ősnymtatványai. In: A FSZEK Évkönyve XIII. 1966-67. Bp. 1968. 121-136. p. cikkét követő első fotón (a jobb oldali kötés). - Jelen cikk írásakor mindvégig támaszkodtam Klinda Mária e tanulmányának adataira. Ugyancsak felhasználtam az 1600 előtti könyvekről készített egyedi elemző leírásokat tartalmazó űrlapjait is.
3. Sz. Koroknay Éva: Magyar reneszánsz könyvkötések. Kolostori és polgári műhelyek. Bp. 1973. Akadémiai K. Jegyzék 66. tétel.
4. Csapodi Csaba: The Corvinian Library. History and Stock. Bp. 1973. Akadémiai K. 273. p. (no. 395.)
5. Bibliotheca Corviniana. 1490-1990. Nemzetközi Corvinakiállítás az OSZK-ban Mátyás király halálának 500. évfordulójára. 1990. április 6-október 6. Bp. 1990. 155. p. no. 109.
6. Fogelmark, Staffan: Flemish and related panel-stamped bindings. Evidence and principles. New York 1990, Bibliographical Society of America. 83. p., X. és XXXVI. tábla, továbbá 231. p.: az idézett művek között Verheyden 1930-as antwerpeni katalógusa, amelyben a 269. számú tételen ugyancsak egy ilyen kötet említene.
7. Kirchgen, Joachim: Lexikon des Buchwesens. Stuttgart 1955. Bd. III. 306. p.
8. Vö. Fogelmark könyvének ismertetését a MKsz 1993/4. számában a 490-492. oldalon.
9. Gid, Denise: Catalogue des reliures françaises estampées à froid (XVe-XVIe siècle) de la Bibliothèque Mazarine. 1-2. tom. Paris 1984, ed. du CNRS. 2. köt. 80-86. tábla.
10. Kelényi B. Ottó: Egy magyar humanista glosszái Erasmus Adagiájához. (Pelei Tamás). A Fővárosi Könyvtár Évkönyve IX. 1939, 43-139. p.
11. Koroknay i.m. Jegyzék 69-71. tétel.
12. Rozsondai Marianne: Beiträge zur Einbandkunde VI. Ein ungarischer Renaissance-Einband. Buda (Franziskaner?), um 1520. Philobiblon (34) 1990/2, 144-146. p.
13. Rozsondai Marianne: Lucas Coronensis: budai könyvkötő a 16. század elején. In: Gesta typographorum. Bp. 1993, Borda Antikvárium. 8-18. p.
14. Marinis, Tammaro de: La legatura artistica in Italia nei secoli XV e XVI. Vol. 1-3. Firenze 1960. 2. köt.: 2252, 2255, 2257, 2302. kép.
15. Kulcsár Péter: Ransanus Epitomájának kéziratai. MKsz 1969/2, 108-120. p.
16. Rozsondai, Marianne - Rozsondai, Béla: Symmetry Aspects of Bookbindings. In: Symmetry 2. Unifying Human Understanding. Ed. I. Hargittai. Oxford. Pergamon Press 1989. 872. p. fig. 46. Reprinted in: Computers and Mathematics with Applications. Special Issue: Symmetry 2. Vol. 17, No 4-6, 1989, 837-885. p.
17. Urbach Zsuzsa: A bűnbeesés és megváltás allegóriája. Diakónia. Evangélikus Szemle 1983/2, 19-29. p. - továbbá: Rozsondai M. - Rozsondai B. id. mű 47-48. ábrái.
18. Schunke, Ilse: Studien zum Bilderschmuck der deutschen Renaissance-Einbände, I. Urs Graf und der frühe Rollenschnitt. Wiesbaden 1959. (Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen. Bd. 8.) 4. p. 5. görgető. - E helyen is köszönöm Dr. Konrad von Rabenauk, Berlin, hogy erre felhívta figyelmemet.

19. Vö. pl. Augustinus, Aurelius: De civitate Dei. Cum comment. Basel, Adam Petri, pro Joh. Koberger 1515. (VD 16: A 4180)c. mű címlapját.
20. Romhányi Károly: A magyar könyvkötés művészete a XVIII-XIX. században. Bp. 1937, 273/A tétel, XI. tábla. - továbbá: Rozsonдай M. - Rozsonдай B. id. mű 49. ábra.
21. Klinda Mária: Állományfeltárás a ritkaságok és kéziratok gyűjteményében. In: Könyvtári Híradó. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár dolgozóinak tájékoztatója. XXXII. évf. 5. szám, 1988. május 10. p.

Könyvészeti hivatkozások

Adams	Adams, Herbert Mayow: Catalogue of books printed on the continent of Europe, 1501-1600 in Cambridge libraries. I-II. Cambridge 1967.
CIH	Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. Ed. Géza Sajó - Erzsébet Soltész. I-II. Bp. 1970.
IBP	Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur. Moderante A. Kawecka-Gryczowa composuerunt M. Bohonos et E. Szandorowska. I-II. Wratislaviae - Varsaviae - Cracoviae 1970.
MKsz	Magyar Könyvszemle
RMK	Szabó Károly: Régi magyar könyvtár. I-III. Bp. 1879-1898.
VD 16	Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts. Hrsg. von der Bayerischen Staatsbibliothek in München. Red. Ingrid Bezzel. Bd 1- . Stuttgart 1983.

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR ŐSNYOMTATVÁNYAI

II.

Évkönyvünk 1966-1967-es kötete könyvtárunk 53 ősnymtatványának jegyzékét közölte.(1) Az azóta eltelt időben sem vétel, sem ajándékozás útján nem gyarapodott a gyűjtemény, ma mégis 59 (egy kizárattal együtt 60) ősnymtatványt tartunk számon: 29-et a Budapest gyűjteményben, 30-at pedig a régi és ritka könyvek „09”-es gyűjteményében. A „gyarapodás” az esetek többségében a XVI. századi nyomtatványok részletes feltárásához kapcsolódik. E munka során derült fény ugyanis a 09-es gyűjteményben korábban nem katalogizált, vagy impresszum nélkül, esetleg kolligátumban, csonkán rejtőző XV. századi nyomtatványokra.

A következőkben a korábbi közlemény tárgyalásmódját követve illesztjük a gyűjtemény történetébe az utóbbi években azonosított ősnymtatványokat, majd azok jegyzékét közöljük, folytatólágos sorszámozással.

A harmincas évek páratlanul bőkezű és értő szerzeményezését - mely Kelényi B. Ottó osztályvezető érdeme - a már erre az időszakra regisztrált 30 ősnymtatványon kívül 4 további példány gazdagítja. Köztük az első és valószínűleg a legjelentősebb az elveszettnek hitt, ám valójában csak mintegy két évtizedig lappangó egyleveles bécsi inkunábulum, Johannes Muntz *Tabula minutionuma* (58. sz.), melyet a gyűjtemény történeténél említettünk ugyan, mint 1931-es vételt,(2) de a jegyzékben leírását mellőztük. Szerencsére az országos ősnymtatvány-katalógus nem vette tudomásul az egyetlen hazai példány hiányát és közölte leírását.(3) A budai délkör szerint összeállított, az érvágásra 1495-ben alkalmas napokat megjelölő kétszínnyomású kalendáriumból a miénken kívül csak a cambridge-i egyetemi könyvtár és a klostereuburgi ágostonrendi kolostor példánya ismeretes, míg a Ballagi Aladár által leírt bajmóci (bojnicei) példány(4) sorsát homály fedi. Könyvtárunk a kissé sérült naptárlapot előkerülése alkalmából restauráltatta és 1976-ban hasonmás kiadásban közreadta, Sipos György pedig két alkalommal is ismertette.(5)

Ugyancsak 1931-ben vásárolta a könyvtár azt a címlapján Paep budai könyvárus jelvényével ellátott, Velencében nyomtatott esztergomi misekönyvet, amelyet az impresszum téves olvasata következtében a szakirodalom egy része ősnymtatványként tart nyilván. Mint ilyent közli 1931-es évkönyvünk is az év kiemelkedő beszerzései közt,(6) mi azonban a hatvanas évek rekatalogizálása kapcsán ősnymtatványaink sorából kizártuk és az erre utaló B 0930/12 jelzetét B 0941/383-ra (1500 utáni könyvritkaságok) változtattuk. Mivel azonban a CIH 2319, bár kétes inkunábulumként („[31. Mart. 1500 vel 1. Apr. 1502]”), példányunkat korábbi jelzetével együtt közli, indokoltnak látjuk most betűrendi helyén, *Missale Strigoniense* alatt, de tételszám nélkül leírni. Az Országos Széchényi Könyvtár 1990-ben közzétett antikva-katalógusában már antikvaként hozza, az 1502. év mellett mindkét dátum értelmezéssel.(7) A kérdést lezártak tekinthetjük az RMK III. Pótlások 1. füzetében p. 28. alatt közölt helyesbítésével, mely egyértelműen 1502-ben jelöli meg az RMK III. 58. megjelenésének évét. Így most már csak 59 ősnymtatvány tulajdonosának vallhatjuk magunkat, holott korábban a „hatvanadik ősnymtatvány” megtalálásáról adtunk hírt, a Nicodemus-evangelium meghatározása kapcsán.(8)

E misekönyvet részletesen mi is majd XVI. századi nyomtatványaink között fogjuk leírni, de addig is felhívjuk a figyelmet néhány korabeli magyar nyelvű jegyzetere és a dallambejegyzésekre, melyek közül három mindeddig olvashatatlanul át volt ragasztva.(9)

1938-ban Halász Gyulától vettük meg Arrianusnak Nagy Sándor tetteiről írt, 1508-ban Pesaróban nyomtatott munkáját, melynek régi leírása a terjedelemhez számolt egy hozzákötött hét levélnyi nyomtatványt. Az antikva-katalógus munkálatai során derült ki, hogy e töredék egyetlen zenei tárgyú ősnymtatványunk teljes szövegét, *Cleonides* (Kleonidész) *Harmonicum introductorium*-át (54. sz.) tartalmazza, míg a vele egyben nyomtatott többi mű, a teljes példányon olvasható kolofonnal együtt, hiányzik.(10) Bár a kötetet későbbi bőrkötés borítja, kétségtelen, hogy a kolligátum mindkét darabja egykor Wolfgang Lazius (1514-1565) bécsi humanista tulajdonában volt, ki 1546-ban már I. Ferdinánd udvari orvosa volt. Ez évből datálódik bejegyzése az Arrianus mű címlapján („Sum Vuolfgangij Lazij Vien[nensis] Medici 1546”), míg az ősnymtatvány címlapjának tetején álló rövidebb és keltezetlen tulajdonosi bejegyzését körülágással felül megcsonkították. E nyomtatványból hazánkban nem őriznek teljes példányt, de mind a kalocsai, mind a székesfehérvári csonka példány teljesebb a mienknél.

Az évtized utolsó évében több tucat antikvával együtt Faragó antikváriumában(11) vásárolt a könyvtár egy impresszum nélküli régi nyomtatványt, melyet katalógusunk a közelmúltig hely, nyomda és év nélkül tartott nyilván.(12) A XIV. század neves teológusának és hitszónokának, *Matthaeus de Cracovia Dialogus*-ának (57. sz.) több XV. századi kiadása is ismeretes. Pédányunkat a szakirodalom egy része a speyeri Konrad

Hist 1495 körüli termékének tartja, míg más kézikönyvek a hollandiai Deventer városból származtatják. Kötetünk egykor a müncheni királyi könyvtár, a mai Bayerische Staatsbibliothek duplum példánya volt. Címlapját két „Leltározva” köriratú kerek bélyegző is ékesíti, könyvtárunk 1953-as és 1963-as állományelrendezését tanúsítva. (E helytelen gyakorlat sok régi könyvünket csúfította el, ma már a könyvrítkaságoknál nem alkalmazzák.) Magyarországon ez a harmadik ismert példány, a Széchényi Könyvtár és a kalocsai főszékesegyházi könyvtáré után.

Nemcsak nyomdatörténeti ritkaság, de kötetérténeti szempontból és XVI. századi magyarországi tulajdonként is kiemelkedő értékünk az ugyancsak impresszum nélküli *Nicodemus* evangélium (59. sz.), mely 1941-es ősnymotatvány-szerzeményeink számát hétre emeli. A két korai antikva(13) közé kötött, 1499 táján Lipcsében közreadott nyomtatvány szintén XVI. századi anyagunk feltárásának köszönheti meghatározását. Korabeli vaknyomatos budai kötést Rozsondai Marianne ismertette; legújabb megállapítása szerint *Lucas Coroneus* budai könyvkötő munkája. (14) A kötés szerepelt a Legújabbkori Történeti Múzeum 1990-es őszi kiállításán és e sorok megjelenésének idején a Magyar Nemzeti Galéria „Középkori művészet a Dunántúlon” című kiállítását is gazdagítja. Maga az inkunábulum teljesen ép, szép példány. Magyarországon a Széchényi Könyvtáron kívül a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára is őriz belőle egy címlap-hiányos példányt.

Az 55. sz. alatt leírt nyomtatvány besorolása az ősnymotatványok közé nem minden kétely nélkül, kizárólag a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* (GW) tekintélye miatt történt. Marsilius *Ficinus* (1433-1499): *De triplici vita* című munkájának impresszum nélküli kiadásai közül kettőt is a bázeli Amerbach XV. századi nyomtatványai közé sorol az ősnymotatványok világkatalógusa, s ebből a 9883. számú leírásnak példányunk megfelel. (A GW-ben a cím első sorának végén közölt kettős kötőjelet sajtóhibának tulajdonítjuk, miután a mi szimpla kötőjeles példányunkkal a GW-ben hivatkozott wroclawi példány mindenben megegyezik.) (15) A wroclawi, csonka példányban ugyan hiányzik többek között az a szövegrészlet, amely egy betűkkel kiírt 1506. szeptember 16-i dátumot említ „in agro Caregio” (f. 92v, 29. sor) s amelyet más XV. századi kiadások (GW 9882, 9884-9887) az 1489. évvel említene, de mivel e kérdéses szövegrészt az egykori königsbergi példány alapján, példányunkkal egyezően a GW szerkesztősége is közli, válaszuk megérkezéséig nem látjuk indokoltnak a nyomtatvány kizárását ősnymotatványaink közül. Ezt azonban most már annak tudatában tesszük, hogy kötetünk mint teljes példány nemhogy világviszonylatban, de hazánkban sem unicum, mint azt korábban feltételeztük, (16) mivel azóta az OSZK antikvakatalógusában F 168 tétel alatt leírt két példánnyal (Ant. 3750 és Ant. 4476) történt egybevetés a velük való teljes azonosságot igazolta. (E tétel leírásánál ezért kivételesen közlünk XVI. századi nyomtatványként regisztráló hivatkozásokat is.) Mivel az OSZK kezdettől fogva antikvának tekintette *Ficinus* munkájának e kiadását, természetesen nem is vették fel a hazai ősnymotatványok katalógusába. (A GW „*Ficinus*” címszavát tartalmazó VIII/5. füzet csak 1978-ban jelent meg.)

A műnek magyar vonatkozása is van: harmadik „könyvét” (*De vita celitus*) a szerző Mátyás királyunknak ajánlotta. A kötet a XVI. században németországi tulajdonban volt. (17) Csak századunkban került ismert magyar gyűjtőhöz, az alkimia történetével is foglalkozó dr. Szathmáry László vegyész-mérnökhez (1880-1944), kitől 1942-ben félezernyi régi könyvvel és kézirattal együtt megvásároltuk. A vétel - ha XV. századnak tekinthető nyomtatványunk - hatra emeli a könyvtár azévi ősnymotatvány szerzeményeinek számát.

Még nem folyt könyvtárunkban a régi nyomtatványok módszeres felkutatása, amikor 1974-ben egy kollégának a raktárban feltűnt egy gerincre aranyozott 1475-ös évszám. (18) Az impresszum nélküli augsburgi nyomtatvány, *Hieronymus: De viris illustribus* (56. sz.) valójában korábban, 1473. június 5. előtt jelent meg s mint ilyen, könyvtárunk harmadik legrégebbi nyomtatványa, melyből Magyarországon most már hét példányt tartanak nyilván. Georgius Megyerus datált bejegyzése szerint 1574-ben már magyarországi tulajdonban volt. A Fővárosi Könyvtárnak 1944-ben ez volt egyetlen ősnymotatvány-beszerzése. Talán a háborús viszonyokkal magyarázható, hogy leltárba vétele után katalógizálására már nem került sor, több más akkor vásárolt régi nyomtatvánnyal együtt.

Az említett ősnymotatványok mind latin nyelvűek, így azok száma mai ismerteink szerint 56, míg a német nyelvűeké három maradt. A tartalmi megoszlásban a vallás szaké kettővel (57, 59. sz.) emelkedett s így 23, az életrajzoké eggyel (56. sz.) s így összesen hat. Egy-egy inkunábulum képviseli a kalendárium műfaját (58. sz.), a filozófiát (55. sz.) és a zenét (54. sz.), míg változatlanul 14 a történelmet, 6 az irodalmat, 3 a kánonjogot, 2 az asztrológiát. Ami a nyomdahelyeket illeti: régi összeállításunkhoz képest velencei nyomdatermék 17, bázeli 8 (a kétes 55. tétellel), augsburgi 5, bécsi és lipcsei 2-2, speyeri (vagy deventeri) 1, míg változatlanul 8 maradt a nürnbergi, 5 a hagenai, 2-2 a római és brünni, 1-1 a bolognai, ferrarai, vicenzai, passai, reutlingeni, strassburgi és lyoni ősnymotatványok száma. (A télszám nélkül leírt *Missale Strigoniensis* természetesen nem számítottuk a velencei ősnymotatványok közé.)

Három ősnymtatványból többes példánnyal rendelkezünk: a *Thuróczi*-krónika augsburgi kiadásából (22-23. sz.) két példányunk van, *II. Pius* pápa *Historia Bohemica*-ja bázeli kiadásából (40-41. sz.) szintén kettő, míg *Laskai* Ösvát egyik 1499-es prédikáció-gyűjteményéből (32-34. sz.) három, melyből kettő egykorú kötése miatt is figyelmet érdemel. Így az 59 ősnymtatvány 55 művet (kiadást) jelent. Magyarországi unikum a CIH 1501, 1521, 1831, 2039, 2348, 3147 és 3373 tétele, melyek két jegyzékünkben a 16, 17, 19, 29, 58, 48 és 51. sz. leírásoknak felelnek meg.

Ősnymtatvány-katalógusnál nélkülözhetetlen lenne a possessorok mutatója. Ezt előző jegyzékünkben, a viszonylag alacsony tételszám miatt mellőztük. Most úgy gondoljuk, hogy egy mindkét jegyzékre vonatkozó összeállítás használata nehézkes lenne, különösen, ha a korábbi leírások bejegyzéseinek olvasatánál szükséges korrekciókat is figyelembe vesszük. Terveinkben szerepel a FSZEK valamennyi 1601 előtt megjelent nyomtatványát egyetlen közös katalógusban leíró kiadvány, mely minden szükséges mutatóval, így possessor- és nyomdász mutatóval is el lesz látva az ősnymtatványokra vonatkozóan is.

Nem mulasztjuk azonban el az első jegyzékben hiányzó CIH-hivatkozások pótlását. (Az országos ősnymtatvány-katalógus a FSZEK-jegyzék publikálása után, 1970-ben jelent meg.) Ezt a kiegészítő tételek leírása után közöljük.

KIEGÉSZÍTÉS ŐSNYOMTATVÁNYAINK JEGYZÉKÉHEZ

54. *Cleonides*: Harmonicum introductorium. Interprete Georgio Valla. - *Vitruvius*: De architectura. - *Politianus*, Angelus: Panepistemon. - *Lamia*. - *Frontinus*, Sextus Julius: De aqueductu urbis Romae. Venetiis, Simon Bevilacqua, 3. Aug. 1497. 94 f. 2°
HC *5451, Cop. 4804, R 290, GW 7123, CIH 1044 (példányunk nélkül).
09/534/2
Koll. 2: egybekötve Arrianus: De rebus gestis Alexandri regis. Pisauri, 1508-ban megjelent munkájával. Töredék: a Cleonides munkáját követő szerzők művei a f. 8(üres)-94-ig hiányoznak. XVIII. sz.-i bőrkötés a gerincen arany nyomású díszítéssel és a koll. 1. adataival. A címlap felső részén XVI. sz.-i bejegyzés, részben csonkán: „Sum Volphangi (!) Lazij Pannonij Vien[nensis]”, alatta Lazius személyes jele. 1938-as vétel Halász Gyulától P.60-ért.
55. *Ficinus*, Marsilius: De triplici vita. [Basileae, Johannes Amerbach, 1489/1495?] 100 f. 4°
GW 9883 („1489/1495”), IBP 2186 („post 1498”), Kocowski („post 1498”), VD 16 F 945 („c. 1507”), Vobr 351 („1506”), BNH Cat. F 168 („c. 1507”)
09/1462
Kétes ősnymtatvány. Teljes, csupán az utolsó, üres levél hiányzik. XX. sz. eleji tarka papírkötés. A címlap tetején félig levágva XVI. sz.-i bejegyzés: „Monast[erij] S. Udalrici(?) et Afrae Augustae”, lejjebb, a cím fölött: „Ego sum paulj mair p[re]spiterj / ...?”, XVI. sz. eleji kézírással. Paulus Mair tulajdoni bejegyzése csekély változtatással a c3v, az f1v és az m1r alján is megtalálható. A címlapon „Dr. Szathmáry László Könyvei” bélyegző és Szathmáry kézjegye is látható. Tőle vásárolta a könyvtár 1942-ben 120.-P.-ért.
56. *Hieronymus*, S.: De viris illustribus. [Augustae Vindelicorum, Günther Zainer, ante 5. Jun. 1473.] 37 f. 2°
H *8589(1), Cop. 2957, CIH 1688 (példányunk nélkül).
q 09/1670
Teljes példány, körülvagatlan, széles margóval. Piros kézi festésű iniciálék. Kevés XVI-XVIII. sz.-i latin marginális jegyzet. Az előzők rektóján XVI. sz.-i kéz tollpróbái, közben: „Pereat eloquentia Ciceronis, florent / Hieronymo”. A f. 37. üres verzóján az „Ecce quomodo moritur justus” ének három sora, XVI. sz.-i kéztől. Antikizáló XX. sz.-i félpérgamen kötés, (19) gerincén a cím adatok aranyozva. Possessor bejegyzések az előzők rektóján: „Hic liber quondam fuerat.../...Michael”, tintával nagyrészt törölve; lejjebb ugyane kéztől: „Michaelis quonda[m]” (XV. sz. vége); „D[ominus] Georg[ius] Megyer[us] dono / dedit fl[atri?] Organ[...?] / 1574” és más törölt vagy rosszul olvasható bejegyzések. Faragó antikváriustól 2000.-P.-ért vettük 1944-ben.
57. *Matthaeus de Cracovia*: Dialogus inter rationem et conscientiam de frequentu usu communionis. [Spirae, Conradus Hist, c. 1495? vel Daventriae, Jacob van Breda, 1500?] 18 f. 4°
HC *5807, CIH 2225 (példányunk nélkül), Indice 6293, Kawecka-Gryczowa 208.
09/878
Teljes. Az a2= f. [2]. rektóján az „M” iniciálé helye üres. Körülvágás miatt a felső lapszálon a szövegrész is kissé csonka. A címlapon a cím fölé írva tintával a szerző neve, lent: „Sine Anno”. XX. sz.-i félpérgamen kötésén piros bőr címkén a szerző és cím aranyozva. Korábbi tulajdonbélyegzők: f. a2r: Bibliotheca regia Monacensis, alatta: Duplum Bibliothecae R. Monac., f. c5v: Bibliotheca R. Monacensis. A címlapon eltávolított, 36x31 mm-es ex libris nyoma, ez mérete szerint lehetett Török Jánosé (1809-1874), kinek könyvtárát 1873-ban Schlauch Lőrinc szatmári püspök (1824-1902) vásárolta meg. Könyvtárunk tulajdonába 1939-ben Faragó antikváriustól került, kitől több ritka nyomtatványt vásároltunk Török János ex librisével.

Missale Strigoniense. Venetiis, [Johannes Emericus de Spira] impensis Johannis Paep librarii Budensis, „M.CCCCC. II. kal’. Aprilis” [1. Apr. 1502 vel 1500. 31. Mart.?] 299 f. 4°

CIH 2319 és BNH Cat. M 699 („1502 vel 1500”); Cop. 4241, RMK III. 58. és Weale-Bohatta 1499 („1500”); Ball. 87, Hubay Miss. p. 49. nr. 12. és RMK III. Pótlások 1. p. 28. („1502”).

B 0941/383 (előbb: B 0930/12)

Hiányzik a f. n2. Néhány iniciálé részben kifestve, az üresen maradtak helyén tollrajzok. A kalendárium néhány Ausztriában tisztelt szent ünnepével és a hónap napjaival kiegészítve a XVI. sz. elején. Ugyanitt más jegyzetek, a 2. levél rektóján az 1550-es évekből, az 5. verzóján 1503-ból (?), körülvágással csonkítva. Kézírtas dallamjegyzések a XVI. sz.-ból: az aa6 levél mindkét oldalán (korábban leragasztva), az n3r-n11v, az o4r-o6r és az n12 kánonkép üres rektóján. A f. [10]-en korábban leragasztott zsoltárrészletek. Néhány magyar nyelvű jegyzet, részben fordítás a XVI. sz.-ból a hgr, qgv-n. Új bőrkötés 1960-ból (a Hubaynál említett előzők az „Ex Bibliotheca Peutelschmidiana” bejegyzéssel feltehetően ekkor kallódott el). Possessor bejegyzés a f. 7. verzón: „Collata est mihi praepositura Türiensis Anno domini 1587”. A kötet Hubay szerint egykor Ballagi Aladáré volt, ennek ma nincs nyoma a példányon. Ranschburgtól 1931-ben 800.-P.-ért vásároltuk. Ld még a példányról: Radó 54. sz. és p. 369: 237. sz. jegyzet, p. 373, p. 394: 384. sz. jegyzet; Csapodi 617. tétel.

58. *Muntz, Johannes: Tabula minutionum super meridiano Budensi anno 1495. Viennae, Joannes Winterburg, [1494?] 1 f. 2°*

H 11173, Einblattdrucke 1023, Langer-Dolch p. 38. nr. 13, Zinner 578, Ball. 46, CIH 2348.

Bf 0930/14

Körülvágás miatt a kezdő „G” iniciálé csonka, a kettéhajtásnál az áprilisi és a szeptemberi szövegrész hiányos. Bal szélén kartonra ragasztva, műbőr tokban. Ranschburg Gusztávtól 1931-es vétel 600.-P.-ért.

Faksimile kiadása: Budapest, FSZEK Budapest Gyűjteménye, 1976.

59. *Nicodemus: Evangelium - - domini nostri Ihesu Cristi discipuli de eiusdem passione. [Lipsiae, Melchior Lotter, sen., c. 1499.] 12 f. 4°*

H 11751, IBP 3907, CIH 2368 (példányunk nélkül).

09/1166/2

Koll. 2: Hozzáköteve Hieronymus, S.: Contra Iovinianum hereticum libri duo. Viennae, 1516-ban megjelent munkájához, utána Gregorius, I. papa, S.: Homelie XXII. Parrhisius, 1512. áll. Teljes példány. 1520 körüli vaknyomásos budai reneszánsz bőrkötés fatáblán, restaurálva, két kapoccsal, a háttáblán pótlások. (Ld Rozsondai 32. és a 14. sz. jegyzet.) A koll. 1. előzőkén: „Posidet (!) per me Michaelen” (XVI. sz.), címlapján „Ad usum Fratris Petri de Mekche” (XVI. sz.) tintával áthúzott bejegyzés. A közel egykorú kötés miatt feltételezhető, hogy e tulajdonosi bejegyzések a kolligátum egészére vonatkoznak. (Csapodi 603. sz. alatt az 1526 előtt Magyarországon használt könyvek között írja le.) Az előtáblára „Dr. Melzer István gyűjteményéből” szövegű nyomtatott vignetta van ragasztva. A könyvtár 1941-ben dr. Melzer István ügyvéd özvegyétől vásárolta 100.-P.-ért.

Klinda Mária

CIH-hivatkozások pótlása ősnymtatványaink első jegyzékéhez

1	271	18	1712	38	2742
2	386	19	1831	39	2756
3	428	20	1872	40, 41	2757
4	458	21	3323	42	2808
5	623	22, 23	3324	43	2884
6	761	24	2022	44	2968
7	826	25	2045	45	3039
8	2728	26	2233	46	3042
9	928	27	2278	47	1332
10	935	28	2314	48	3147
11	1027	29	2039	49	3237
12	2104	30	2350	50	3342
13	1331	31	2484	51	3373
14	2209	32, 33, 34	2485	52	3482
15	1479	35	2483	53	3493
16	1501	36	2587		
17	1521	37	2651		

Jegyzetek

1. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve XIII. 1966-1967. Bp. 1968. p. 121-136. 2 t.
2. Uo. p. 124.
3. CIH 2348.
4. Ball. 46.
5. Sipos György: Érvágó kalendárium az 1495. évre. In: Könyvtári Híradó 1976. ápr.-jún. p. 26-28. - Uő: Egy 1495-re szóló érvágó kalendárium a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. In: Magyar Könyvszemle 1977. p. 43-46.
6. A Fővárosi Könyvtár Évkönyve I. 1931. Bp. 1932. p. 12, 175.
7. BNH Cat. M 699.
8. Klinda Mária: A hatvanadik ősnymtatvány. In: Könyvtári Híradó 1992. 6-7. sz. p. 14-15.
9. E ragasztásokat 1994-ben Weigel József restaurátor távolította el.
10. Klinda M.: Újabb fellelt ősnymtatványok [I]. In: Könyvtári Híradó 1988. 12. sz. p. 14.
11. Leltárkönyveink sajnos nem tüntették fel az antikvárius keresztnévét. Korábban Faragó Józsefnek tulajdonítottuk e vételeket, de azok származhattak Faragó Zsigmond, Múzeum körút 33. alatti antikváriustól is. A korabeli telefonkönyvek a könyvkereskedők között csak ez utóbbit említik, míg Faragó József csupán Szentkirályi utca 25/a alatti lakáscímével, foglalkozása feltüntetése nélkül szerepel a névsorban.
12. Klinda M.: Lappangó ősnymtatvány. In: Könyvtári Híradó 1987. 11. sz. p. 7.
13. VD 16 H 3582 és Moreau-Renouard II. nr. 327. Ld még a 8. sz. jegyzetet.
14. Rozsundai Marianne: Beiträge zur Einbandkunde VI. Ein ungarischer Renaissance-Einband, Buda /Franziskaner?/, um 1520. In: Philobiblon 1990. p. 144-146. - Uő: Lucas Coronensis: budai könyvkötő a 16. század elején. In: Gesta typographorum. A hetvenéves Borsa Gedeon tiszteletére. Szerk. P. Várhelyi Judit. Bp. 1993. p. 8-18.
15. E megállapításért dr. Rozsundai Mariannak tartozom köszönettel, ki tanulmányútja során a wroclawi példányt 1988-ban megvizsgálta.
16. Klinda M.: Újabb fellelt ősnymtatványok II. In: Könyvtári Híradó 1989. 1. sz. p. 9.
17. A tulajdoni bejegyzések olvasatában nyújtott segítségéért dr. Csapodi Csabának mondok ezúton is köszönetet.
18. Aknay Tibor: Könyvtárunk ritkaságai. In: Könyvtári Híradó 1974. júl.-aug. p. 23-25.
19. Pastinszky Miklós közlése szerint Schuller budapesti könyvkötőnél készült az 1940-es évek elején.

Könyvészeti hivatkozások

Ball.	Ballagi Aladár: Buda és Pest a világirodalomban. 1473-1711. I Bp. 1925.
BNH Cat.	Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur. Composuerunt Elisabetha Soltész, Catharina Velenczei, Agnes W. Salgó. I-III. Bp. 1990.
C	Copinger, W[alter] A[rthur]: Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum. I. Corrections and additions. [New ed.] Berlin, 1926.
CIH	Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. Ed. Géza Sajó - Erzsébet Soltész. I-II. Bp. 1970.
Cop.	Copinger, W.A.: Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum. II. A list of nearly 6000 volumes ...not referred to by Hain. Vol. 1-2. [New ed.] Berlin, 1926.

Csapodi	Csapodi Csaba - Csapodiné Gárdonyi Klára: Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. I/1. A-J. Bp. 1988.
Einblattdrucke	Einblattdrucke des XV. Jahrhunderts. Ein bibliographisches Verzeichnis hrsg. von der Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Halle a. S., 1914.
GW	Gesamtkatalog der Wiegendrucke. I-IX. A - Grassus. Leipzig - Berlin - Stuttgart, 1925-1991.
H	Hain, [Ludwig]: Repertorium bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum 1500. typis expressi...recensentur. I-IV. Stuttgartiae - Lutetiae Parisiorum, 1826-1838.
HC	Hain-Copinger
Hubay Miss.	Hubay Ilona: Missalia Hungarica. Régi magyar misekönyvek. Bp. 1938.
IBP	Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur. Moderante A. Kawecka-Gryczowa composuerunt M. Bohonos et E. Szandorowska. I-II. Wratislaviae - Varsaviae - Cracoviae, 1970.
Indice	Indice generale degli incunaboli delle biblioteche d'Italia. Compil. da T. M. Guarnaschelli, E. Valenziani, E. Cerulli ecc. I-VI. Roma, 1943-1981.
Kawecka-Gryczowa	Kawecka-Gryczowa, Alodia: Katalog inkunabulów Biblioteki Zakładu im. Ossolinskich we Wrocławiu. Wrocław, 1956.
Kocowski	Kocowski, Bronisław: Katalog inkunabulów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Wrocław, 1959.
Langer-Dolch	Bibliographie der österreichischen Drucke des XV. und XVI. Jahrhunderts. Hrsg. v. Eduard Langer. I/1. Bearb. v. Walter Dolch. Wien, 1913.
Moreau-Renouard	Moreau, Brigitte - Renouard, Philippe: Inventaire chronologique des éditions parisiennes du XVI. siècle. I-III. 1501-1530. Paris, 1972-1985.
R	Reichling, Dietrich: Appendices ad Hainii-Copingeri Repertorium bibliographicum. Additiones et emendationes. I-VI. Monachii, 1905-1911. Suppl.: Monasterii Gaaestphalorum, 1914.
Radó	Radó Polikárp: Nyomtatott liturgikus könyveink kéziratos bejegyzései. In: A Pannonhalmi főapátsági Szent Gellért Főiskola Évkönyve az 1942-43-i tanévre. Pannonhalma, 1943. p. 313-429.
RMK III	Szabó Károly - Hellebrant Árpád: Régi magyar könyvtár. III. Bp. 1896-1898. Pótlások, kiegészítések, javítások. 1. Borsa Gedeon irányításával összeáll. Dörnyei Sándor - Szálka Irma. Bp. 1990.
Rozsondai	Rozsondai Marianne: Történeti kötések a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. Kézirat. Bp. 1986-1987.
VD 16	Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts. Hrsg. von der Bayerischen Staatsbibliothek in München. Red.: Irmgard Bezzel. I- . Stuttgart, 1983- .
Vobr	Vobr, Jaroslav: Catalogus librorum ab a. 1501 ad a. 1520 typis impressorum, qui in Scientiarum bibliotheca publica Brunensi asservantur. - Soupis postinkunábuli... I-V. Bmo, 1985-1989.
Weale-Bohatta	Weale, Iacobus W. H. - Bohatta, Hanns: Bibliographia liturgica. Catalogus missalium ritus Latini ab anne 1474 impressorum. Londini - Lipsiae, 1928.
Zinner	Zinner, Ernst: Geschichte und Bibliographie der astronomischen Literatur in Deutschland zur Zeit der Renaissance. Leipzig, 1941.

BUDAPESTI CÍM- ÉS LAKJEGYZÉKEK

Az adattárak sorában sajátos helyet foglalnak el a címtárak, névtárak, cím- és lakjegyzékek. A különböző céllal készült, különféle szempontok szerint összeállított név- és címadatokat közlő kiadványoknak nemcsak szerkezete, de elnevezése is igen változatos.

A XVIII. század elejétől kezdve rendszeresen kiadott *tiszti címtárak*(1) az ország tisztviselőinek, egyházi és világi méltóságainak, az államigazgatási hivatalok (a Helytartótanács, a Királyi Kamara, a Budán, majd Pesten székelő Királyi Kúria), intézmények tisztviselőinek név-, cím- és lakjegyzékét rögzítették. Kiadásuk egyidős a többnyire *sematizmus*nak nevezett egyházi és katonai címtárakkal, névjegyzékekkel.

A polgárosodás, a városiasodás folyamatának termékei a *városi címtárak*. Különböző formái alakultak ki. A *városi cím- és lakjegyzékek* a város lakosságának név-, cím- és lakásjegyzékét a teljességre törekedve regisztrálták. Fontos adatokat tartalmaznak a város lakosságának rétegződés szerinti területi megoszlására, a város ingatlanállományára, intézményrendszerére, közigazgatására stb. vonatkozóan. Elnevezésükben leggyakrabban *Adressbuch*, *Adress-Kalender*, *útmutató*, *címtár*, *címjegyzék* szerepel. Az általános címtárak, címjegyzékek mellett a XIX. század második felétől kezdve egyre nagyobb gyakorisággal jelentek meg a különféle *szakcímtárak*, *szaknévsorok*, egy-egy szakma (ügyvédek, orvosok, tanárok, mesterségek stb.) címtárai, *országgyűlési névjegyzékek*, a város tisztviselőinek név- és címjegyzékét tartalmazó *közigazgatási címtárak*. A gazdasági élet élénkülésével, differenciálódásával jelentek meg a gazdasági, ipari címtárak, a gyakrabban *kompasz*nak nevezett *közgazdasági*, *pénzügyi címtárak*, *vállalati címjegyzékek* stb.

A címtárak közös jellemzője a gyors adatszerű tájékoztatás, a meghatározott időben történő időszakos megjelenés, egy meghatározott időszak név- és címadatainak rögzítése, a változások regisztrálása, közhasznú ismeretek közlése.

A gazdag múltra visszatekintő nemzetközi és hazai címtárkiadás számbavétele, bibliográfiai feltárása, a címtárak forráskritikai feldolgozása - néhány szerényebb kísérlettől(2) eltekintve - igen szegényes, mostoha területe a tudománytörténetnek. Pedig a régi címtárak adatait számtalan tudományterület elsőrendű forrásként hasznosíthatja.(3) Kellő forráskritikai értékeléssel a társadalomtörténeti kutatás éppen úgy, mint a várostörténet, a gazdaságtörténet, a nyelvtudomány, a családtörténet stb.

Különösen fontosnak tekinthető a *fővárosi címtárak* számbavétele, mert Budapest társadalomtörténeti, gazdaságtörténeti, építészettörténeti stb. kutatásának, topográfiai összeállításának - a *telekkönyvek*, *térképek kataszteri* és egyéb *levéltári iratok* mellett - rendkívül jelentős forrásai a *buda pesti cím- és lakásjegyzékek*. Hiszen a XIX. század elejétől kezdve rendszeresen és folyamatosan közreadott fővárosi címtárakban a lakosság általános név- és címjegyzékét kiegészítették utcajegyzékkel, házjegyzékkel, az ingatlan tulajdonosok névjegyzékével, tiszti címtárral, a lakosság foglalkozási ágak szerint (kereskedők, iparosok, művészek, orvosok stb.) csoportosított külön adattárral, gazdasági, kulturális, oktatási, egészségügyi, közigazgatási stb. intézmények társadalmi, politikai egyesületek névtárával.

A pesti és budai városi név- és lakjegyzékek önálló kötetben a XIX. század elejétől kezdve jelentek meg, de néhány XVIII. századi városleírás, városismertetés már közöl budai ház-, ill. háztulajdonos-jegyzéket. A *Neue aus seinem Stein-Hauffen Wiederum aufwachsendes Ofen...*(4) című, 1733-ban megjelent munka a budai utcák, nevezetességek mellett budai házakra vonatkozó adatokat is tartalmaz. Miller Ferdinánd 1760-ban kiadott *Epitome...*(5) című várostörténeti munkájában Buda 1760. évi állapotának leírását a budai házak ill. háztulajdonosok jegyzékével, valamint a város 1751. évi tisztviselőinek névtárával egészítette ki.

Pest város első címtára önálló kötetben, *Adressbuch der Stadt Pesth*(6) címmel 1803-ban jelent meg. Ráth Pál győri születésű szemorvos állította össze. A 198 lapos kiadvány a XIX. század eleji Pest mindenre kiterjedő adatait tartalmazza. A város történetének rövid áttekintését a város területi beosztására, népességére vonatkozó adatok követik. Ismerteti az utcák, terek neveit, a házak számát, a középületeket, a nyilvános és magánintézeteket. Külön fejezetben közli a kereskedők, iparosok, művészek stb. névsorát, Pest vármegye törvényszékének tagjait, a pesti királyi egyetem tanárainak, a városi tanács tagjainak névsorát, lakáscímét. Megtudhatjuk, hogy hol volt a postahivatal, mikor és honnan indult a postakocsi Bécsbe.

Ráth Pál 1805-ben némi változtatással, *Adress-Kalender...*(7) címmel újra kiadta munkáját. Második címtárában már nemcsak német, hanem magyar nyelven is megmagyarázza, hogy kit hol kell keresni. A mesterségnevek magyar fordítása nemcsak azért érdekes, mert ma már nehéz megállapítani, hogy mi volt a jelentésük, hanem azért is, mert közülük jó néhány mesterség még a XIX. században megszűnt. Ráth Pál címtárában „A királyi fő ítélő udvar, a Septemvirális Tábla, Királyi Tábla, Királyi igazgató Fiskálisok, Szécsényi Magyar Országos Könyvház, a Város Ispótya, Prókátorok, Orvosok, Patikárosok, Fabrikánsok, kéz-művesek, mester emberek és más keresetlők” címjegyzéke után feltárul a XIX. századi mesterségek

gazdag tárháza a „*Barometrum tsinálók, Ser-főzők, Kádárok, Szita-szővők, Pillangó-verők, Fiákerek, Süvegesek, Óra-tokosok, Kovácsok, Kalaposok, Kártya-festők, Kordoványosok, Krepin meg gomb-szővők, Szűr-szabók, Kolompárok, Szegkovácsok, Parókások, Csizsárok, Sarkantyúsok*” stb.

A bécsi egyetem tanára, Jung János(8) jogi doktor szerkesztésében 1815-ben látott napvilágot a harmadik pesti címtár, *Adressbuch der Königlichen Freistadt Pest*(9) címmel. Az elődöknél terjedelmesebb, adatközlésében gazdagabb adattár a tiszti címtár után az egyetemek, iskolák, kulturális intézetek, könyvkerekedések, egészségügyi intézmények, kórházak címjegyzékét közli, majd városrészek (Belváros, Lipót-, Teréz-, József-, Ferencváros) szerint csoportosítva a kereskedők, iparosok adattárát. A címtárban a budai kereskedők névjegyzéke a nagyobb városok adatai között szerepel. Az adattárát a szerkesztő betűrendes tárgymutatóval egészítette ki.

Pest városának 1822. évi állapotát rögzíti Vojdisek József(10) városi hivatalnok mindenre kiterjedő adattára. Az *Adressbuch der königlichen Freyen Stadt Pesth*(11) című munkájában a korábbi címtárak szerkezetéhez hasonlóan a tiszti címtár, a hivatali és intézményi mutató után közli a pesti lak- és címjegyzéket, valamint a kereskedők, iparosok, művészek stb. címét, adatait.

Schams Ferenc(12) Pestről(13) és Budáról(14) készült külön kötetekben megjelent városleírását, városismertetését a pesti, ill. a budai házak és háztulajdonosok jegyzékével egészítette ki.

Dorffinger András kamarai igazgató Schams Pest városát ismertető műve alapján készítette el részletes pesti címtárral kiegészített Wegweiser-ét.(15)

Az egyre nagyobb ütemben fejlődő Pest város állapotáról számol be az adatokban gazdag, 1827-ben megjelent pesti címtár, az *Adressbuch der königlichen Freystadt Pesth*(16). Az általános tiszti címtár, a hivatali és intézményi mutató, a művészek, iparművészek, kereskedők, iparosok jegyzéke után városrészenként, a házszámok sorrendjében közli a háztulajdonosok nevét, az utcanév feltüntetésével.

Az 1830-as évektől az 1860-as évekig a korábbiakhoz hasonló részletességű pesti és budai címtár néhány házjegyzéktől eltekintve nem jelent meg. A kiadók a pesti és budai címjegyzékeket az évenként közreadott legkülönbözőbb kalendáriumokban, országos tiszti címtár részeként adták ki.(17) többnyire német nyelven.

Címjegyzék és tiszti címtár összeállítására vállalkozott a *Közhasznú Honni Vezér gazdasági, házi s tiszti Kalendárium*(18) (1834-1841). A magyarországi egyházi és világi méltóságok és tisztségek, a Budán székelő Helytartótanács, Kamara és a pesti Királyi Kúria, tudományos intézetek, ügyvédek címjegyzéke után kiemelve közli Pest város kereskedőinek adatait. 1837-től az évenként megjelenő *Pesther und Ofner Wegweiser*(19) az országos tiszti címtári részt követően tájékoztat részletesebben Buda, Óbuda és Pest városok hivatalairól, intézményeiről, a három város kereskedőinek, művészeinek, iparosainak stb. lakcíméről.

A *Pesther und Ofner Wegweiser* mintájára 1847-ben Blaskovits Sándor állította össze Pest, Buda és Óbuda első részletes, magyar nyelvű címtáras kalendáriumát, *Buda Pesti utasító, Közhasznú idők, 1848, szökö évre*(20) címmel. A naptári és az országos tiszti címtári részt követően részletesen közli „*Pest és Buda városaiba létező minden intézetek személyzetét, kereskedők és iparosok, céh és nem céhbeli művészek névsorát és mindezek lakásait.*”

Magyar Mihály pesti házjegyzéke(21) 1848-ban ugyancsak magyar nyelven közöl adatokat Pest ingatlanairól és tulajdonosairól. A telekkönyvi adatok alapján készült adattár városrészek és házszámok szerint sorolja fel a házakat, a háztulajdonosok nevének és az utcanévek feltüntetésével.

Az 1850-es években kiadott címtáras kalendáriumok, a *Der Pester Bote*(22), a *Müller Gyula Magyar- és Erdélyországi Nagy képes Naptára*(23) évről évre közölnek pest-budai tiszti címtárat, intézményi, hivatali, üzleti címjegyzéket. A pesti házak és háztulajdonosok adatairól 1852-ben a *Pesther Häuser-Schema*(24) című házjegyzék, 1857-1868 között a *Pesther Lloyd Kalender*(25) tájékoztat.

1867-től kezdődően a pesti, a budai és az óbudai cím- és házjegyzékeket közös kötetben adták ki. Az *Adress-Kalender von Pest, Ofen und Alt-Ofen für das Jahr 1867*(26) címmel megjelent címtár, majd 1870-1881 között az *Adressbuch von Budapest*(27) tette közzé Pest, Buda és Óbuda cím- és házjegyzékét a háztulajdonosok nevével, a régi és az új házszámok feltüntetésével, gazdasági, közigazgatási, intézményi címtárral kiegészítve.

1880-tól a Franklin Társulat nagyszabású vállalkozásba kezdett. 1880-1928 között - néhány év kihagyásával - évenként jelentette meg a *Budapesti cím- és lakjegyzéket*(28). A Bejelentési Hivatal hiteles adatai, a népszámlálás anyaga alapján szerkesztett kiadvány magyar nyelvű, de a főbb adatokat német fordításban is közli. Az 1880-ban, elsőként megjelent kötet az utak, utcák, terek jegyzékét, az ipari és kereskedelmi mutatót, valamint a hatóságok, intézetek, egyletek címjegyzékét, végül Budapest tíz kerülete népességének lakásjegyzékét tartalmazza. A hatalmas kötetek adattárát 1882-től a Telekkönyvi Hivatal, valamint a Fővárosi Mérnöki Hivatal és a kerületi előjáróságok adatai alapján *házjegyzékkel* egészítették ki. A

házjegyzék kerületenként, azon belül az utcák betűrendjében, majd a házszámok emelkedő sorrendjében közli az ingatlan tulajdonosának nevét, az ingatlan helyrajzi számát.

Az eredetileg négy részre tagolt kötetek adatközlésének köre évről évre bővült. 1890-től kezdve a kötetek szerkezete is változott. 1896-tól, a IX. évfolyamtól a környező települések közül *Újpest*, 1914-től pedig „a budapesti rendőri területhez tartozó községek” (*Újpest város, Erzsébetfalva, Kispest, Pestszentlőrinc, Pestújhely, Rákospalota*), a mai főváros külső kerületeinek címtárával egészítették ki a kötetek igen gazdag adattárát.

A méreteiben és arányaiban az európai nagyvárosok általános címtáraihoz méltó *Budapesti cím és lakjegyzék* 1928-ban megszűnt. A Franklin Társulat címtár-sorozatához hasonló, gazdag tartalmú és igényes fővárosi címtár nem jelent meg. Hiányát, megbízható adatait, társadalmi hasznosságát nem pótolta sem a két világháború között kiadott gazdasági és kereskedelmi célokat szolgáló szakcímtárak anyaga, sem a fővárosi ingatlanok címtárainak adattára.

A *Budapesti cím és lakjegyzék* adatközlésénél jóval szűkebb körű, de adatainak hitelességét tekintve ugyan olyan igényes és megbízható adatforrások a két világháború között megjelent *háztulajdonosi címjegyzékek* és a budapesti *ingatlanok címtára*.

A budai és a pesti telekkönyvi hivatalok, a kerületi elöljáróságok, a Székesfővárosi Adószámviteli Hivatal adatai alapján 1926-ban jelent meg a *Budapest Székesfőváros ház- és telektulajdonosainak címtára*(29) Holub Jenő építőmester és Holub József mérnök szerkesztésében. A ház és telekcímtár kerületek szerint csoportosítva, azon belül az utcák betűrendes sorában, a házak számának emelkedő sorrendjében írja le a fővárosi ingatlanokra vonatkozó adatokat. Egy-egy tétel tartalmazza az utca házszámát, az ingatlan tulajdonos nevét, lakcímét, az ingatlan helyrajzi számát, magasságát (emelet), aranykorona értékét, telekkönyvi betétszámát, a telek nagyságát négyszögölben.

A fővárosi ingatlanokról minden részletre kiterjedő, pontos és megbízható adatokat tartalmaz az 1930-as években közreadott a *Budapesti ingatlanok címtára*.(30) A Solo Kereskedelmi Bank kiadásában, Scheer Samu szerkesztésében megjelent adattár a telekkönyvi hivatalok és a kerületi elöljáróságok hivatalos adatai alapján készült. Kerületek szerint, az utcák betű-, majd számrendjében közli a főváros ingatlanainak fekvését, számát, a terület nagyságát, a tulajdonos nevét, lakcímét, a telekkönyvi betét számát és a helyrajzi számot. A köteteket utcanév mutató egészíti ki.

A fővárosi háztulajdonosok cím- és lakásjegyzéke(31) 1938-ban jelent meg Szombathy Kálmán szerkesztésében. A kerületek szerint, azon belül a tulajdonosok nevének betűrendjében rendezett címtár csupán a tulajdonosok lakáscímét közli.

1945 után a megváltozott tulajdonviszonyok, a főváros területi gyarapodása és népesség számának óriási arányú növekedése szinte lehetetlenné tette a korábbiakhoz hasonló méretű, telekkönyvi adatok alapján összeállított cím- és lakásjegyzék kiadását.

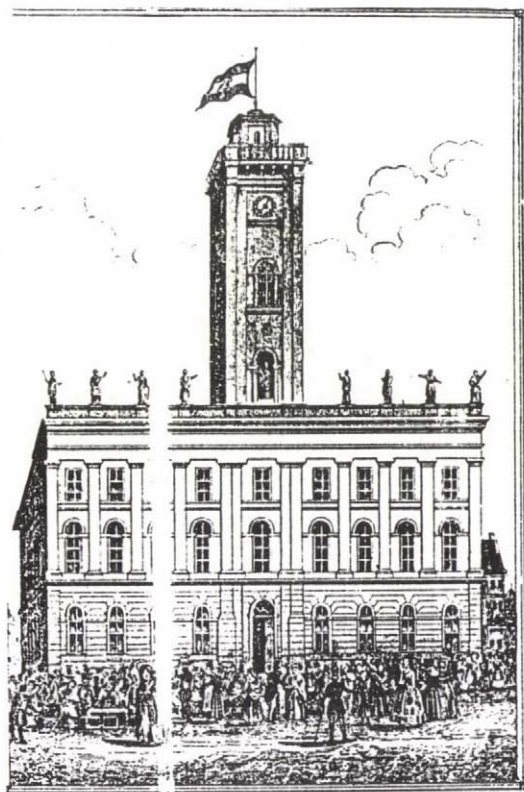
Napjainkban a gazdasági adattárak, intézményi mutatók, vállalati címtárak, telefonkönyvek, utcajegyzékek mellett egyre több különféle szaknévsor, cégjegyzék, intézményi, egyesületi stb. címtár jelenik meg.

Faragó Éva

Jegyzetek

1. Fallenbüchl Zoltán: A tiszti címtárak története Magyarországon. in.: Történeti statisztikai tanulmányok. Bp., KSH Levéltára, 1977. 35-321. p.
2. Címtárak, címjegyzékek. in.: Budapest történetének bibliográfiája. 2. köt. Bp., FSZEK, 1963. 64-70. p.; Fallenbüchl i.n. 308-321. p.
3. A városi társadalom kutatásának forrásaival foglalkozó tanulmányok. in.: Rendi társadalom - polgári társadalom. 2. köt. Kutatás - módszertan. Konferencia. Gyula, 1987. augusztus 26-28. Gyula, Békés Megyei Levéltár, 1989.
4. Neue aus seinem Stein-Hauffen wiederum aufwachsendes Ofen, oder kurtze Beschreibung wie königliche hungarische freye Haupt-Stadt zu jetzigen Zeiten bestehe... Ofen, Nottenstein, 1733. 87 p.
5. Miller, [János Ferdinánd]: Epitome vicissitudinum, et rerum memorabilium de libera regia ac metropolitana urbe Budensi ab... 1242...1760. Buda, Landrer, 1761. 80-137. p.
6. Adressbuch der Stadt Pesth auf das Jahr 1803. [Hrsg. von] (Paul Rath). Ofen, Landerer, 1803. 198 p.
7. Adress-Kalender der königlichen Freistadt Pesth auf das Jahr 1805. Hrsg. Ráth Pál. Vác, Gottlieb, 1805. 132 p.
8. Jung János/1788-1827/ a bécsi egyetem r.k. tanára.
9. Adressbuch der königlichen Frey-Stadt Pest, 1815. (Hrsg. von Johann Jung.) Pest, Leyer, 1815. 212 [12] p.
10. Vojdisek József, 1861-től Vajdafa /1797-1888/ ügyvéd, 1818-tól Pest város tisztviselője volt. 1830-ban 6 fordította németre Széchenyi Hírel c. munkáját.
11. Adressbuch der königlichen Freyen Stadt Pest im Jahre 1822. Hrsg. von Joseph Vojdisek. Pest, Trattner, [1822.] 232, [6] p.
12. Schams Ferenc/1780-1839/ gyógyszerész, a budai szőlőiskola megszervezője.
13. Schams [Ferenc]: Vollständige Beschreibung der königlichen Freystadt Pest in Ungarn. Pest, Hartleben, 1821. XVIII, 501 p.

14. Schams [Ferenc]: Vollständige Beschreibung der könig[lichen] freyen Haupt Stadt Ofen in Ungarn. Ofen, Univ. Dr., 1822. VII, 672 p.
15. Dorffinger, [József, András]: Wegweiser für Fremde und Einheimische, durch die königl. Freystadt Pesth, in Hinsicht auf Geschichte, Oertlichkeit, Kultur, Kunst und Gewerbe... Pest, Trattner, 1827. 58-648. p.
16. Adressbuch der königlichen Freystadt Pest. 1827. Pest, Trattner, 1827. 308 p.
17. Fallenbüchl i.m. 315-319. p.
18. Közhazsnú Honni Vezér gazdasági, házi s tiszti Kalendárium. 1832-1841. Pest, Landerer, 1831-1840.
19. Pesther und Ofner Wegweiser. Kalender für das Gemein-Jahr. 1837-1854. Hrsg. von A. Blaskovits. Pest, Beimel, 1837-1854.
20. Buda Pesti utasító. Közhazsnú időm. 1848. székő évre... Minden rangú és rendő hazafiak számára. Kiad. Blaskovits Sándor, Buda, Gyurián-Bagó, 1848.
21. Pest szab. Kir. város házjegyzéke. 1848. Häuser-Schema der kön. fr. Stadt Pesth. [Összeáll.] Magyar Mihály. Pest, Trattner-Károlyi, 1848. 206 p.
22. Der Pester Bote. Grosser gemeinnütziger Kalender für Stadt u. Land, auf das Jahr 1855-1857. Pest, Heckenast, 1855-1857.
23. Müller Gyula és Vahot Imre egyesült Magyar- és Erdélyországi Nagy Képes Naptára 1857-re. Pest, Müller, 1857.
24. Pesther Häuser-Schema. Uebersicht d. neuesten Gassen- und Hausnummern-Ordnung in d. kön. Freistadt Pesth, 1852., 1858. Pest, Landerer-Heckenast, 1852. 1858.
25. Pesther Lloyd-Kalender. Für Jahr 1859-1868, in Verbindung mit einem Adressenbuch f. Handel u. Gewerbe v. Pest, Ofen u. Alt-Ofen. Pest, Müller, 1859-1868.
26. Adress-kalender von Pest, Ofen und Alt-Ofen für das Jahr 1867-1876. Bp., Pollak, 1868-1874.
27. Adressbuch von Budapest. 1875., 1878., 1881. Bp., Légrády, 1874, 1877. 1880.
28. Budapesti cím- és lakásjegyzék. A Bejelentési Hivatal hiteles adatai alapján. -- Budapesti Adressen- und Wohnungsanzeiger auf Grund der offiziellen Daten des Hauptstädtischen Meldungs-Amtes. Bp., Franklin Társulat, 1881-1929.
29. Budapest Székesfőváros ház- és telektulajdonosainak címirtára. Szerk. Holub Jenő, Holub József, Bp., Szekulesz, [1926.] 417 p.
30. Budapesti ingatlanok címirtára. 1933, 1934, 1937, 1942. Összeáll. Scheer Samu. Bp., Solo Kereskedelmi Bank, 1933, 1934, 1937, 1942.
31. Budapesti háztulajdonosok címirtára. Név- és lakásjegyzéke. 1938-1939. Összeáll. Szombathy Károly. Bp., Háztulajdonosok Orsz. Szöv. 1938.

Vá osház. — Stadthaus.

BRUNSZVIK TERÉZ NAPLÓI

Páratlanul értékes kor- és kultúrtörténeti dokumentum, egy rendkívül mozgalmas és tartalmas élet írásos vetülete, egy követésre méltó, csodálatos egyéniség tapasztalatainak tárháza, egy mélyen istenhívő lélek megkapóan őszinte feltárulkozása. Röviden így jellemezhetnénk Brunszvik Teréz naplőhagyatékát, nemzeti örökségünk részét, amelyet ma a Fővárosi Szabó Ervin könyvtár Budapest Gyűjteménye őriz.(1)

Teréz kisebb megszakításokkal ötven éven át rőta feljegyzéseit - az első évtizedekben a maga okulására, utóbb pedig annak reményében, hogy a naplóiban felhalmozott ismeretei és tapasztalatai egyszer még szeretett hazája javára szolgálnak. Hőn óhajtott vágya, (mondhatjuk: végakarata) azonban mostanáig csak igen kis részben teljesült, hiszen naplőhagyatéka még ma is jórészt kiadatlan és kiaknázatlan...

Mindez azért is igen szomorú, mivel e naplóanyag a maga nemében párját ritkítja: hazánk történetében Brunszvik Teréz és Széchenyi Istvánig senkiről nem tudunk, aki élményeit majd egy életen át rendszeresen feljegyezte volna. (Széchenyi a naplóírást 1814-ben, 23 évesen kezdte. Teréz hat évvel korábban, ő azonban akkor már túl volt a 33. születésnapján.) És micsoda ötven esztendőn ívelnek át ezek a naplók! A napóleoni háborúk idején, a Szentszövetség évein, a reményteli reformkoron, az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc dicső másfél esztendején, a rémuralom sötét hónapjain és a Bach-rendszer emberpróbáló időszakán. Teréz naplói „magyar történeti és politikai fontosságukat illetőleg” nem vehetik fel a versenyt Széchenyi naplóival, forrásértékük azonban így is óriási.(2)

A naplőhagyaték értékét írójuk kivételes személyisége tovább fokozza. Brunszvik Teréz a gyermekvédelem és kisdidnevelés apostola volt, a monarchia-szerte is legelső óvoda megalapítója, a nőnevelés egyik élharcosa, az „igazi honleány és valódi keresztény”,(3) aki „a magyar nagyaszonnyok sorában... a legelőkelőbb helyek egyikét foglalja el”.(4) Sőt: egyesek szerint ő volt „a legnagyobb magyar honleány”,(5) aki „a nemzet nagy kertészével” Széchenyivel egyidejűleg mint „angyali kertész” szerényebb keretek között és más eszközökkel, de egyazon cél - „az erkölcsi megalapozású nemzetnevelés” - érdekében tette egy életen át a dolgát.(6)

Brunszvik Teréz a főúri társaságban, a polgári, értelmiségi és művész-körökben egyaránt otthonosan mozgott, óvodaszervező munkája és karitatív tevékenysége során pedig az egyszerű néppel is gyakran érintkezett. Találkozott Goethével és Alexander von Humboldttal, járt Pestalozzinál, kapcsolatban állt Beethovennel, Széchenyi Istvánnal, id. Markó Károllyal, Vasvári Pállal, ismerte Liszt Ferencet, Wesselényit, Kossuthot - és még hosszan sorolhatnánk azokat az ismert neveket, akikről a naplókban szót ejt.

Terézt rendkívüli olvasottság és élete végéig végtelenül sokirányú érdeklődés jellemezte: az irodalom, pedagógia, a művészetek, történelem, teológia, filozófia ugyanúgy érdekelt, mint az ásványtan, a csillagászat, a botanika, a mezőgazdaság, vagy a technika újdonságai. Feljegyzéseiből tehát a művelődéstörténet bűvára, a művészet- és neveléstörténet egyaránt sokat meríthet.

Hosszú élete során Teréz sokat utazott. Bejárta az országot Besztercebányától Aradig, Felsőlendvától az erdélyi Hosszúfaluig. Beutazta Itáliát, egy-egy évet töltött Németországban, Svájcban, Angliában, Franciaországban. Útfeljegyzéseit ma minden bizonnyal külföldön is szívesen olvasnák...

Sajátos színfoltot jelentenek iratai között a „lelki naplók” és feljegyzések, amelyekből kitűnik, hogy egy Istenélmény hatására miként kezdődött és zajlott le Teréz lelki újjászületése, s hogyan haladt előre a maga választotta keskeny úton önnevelés és sok-sok belső vívódás árán.(7) E kíméletlenül őszinte, színtegyző szerű lelki naplók Széchenyi naplóival sok egyezést mutatnak.

Többszörösen is a Gondviselés műve, hogy e naplók nem semmisültek meg, s nem tűntek el az elmúlt másfél évszázad viharai közepette. 1851 tavaszán, a felség sértéssel vádolt Teleki Blanka elhurcolása után nagynénjét, Terézt is perbe fogták, a leveleivel együtt néhány naplőfüzetét is lefoglalták, ezek azonban utóbb előkerültek. (E kötetekben ma is láthatók a vizsgálóbíró piros ceruzás aláhúzásai.) Brunszvik Teréz elhunyt (1861) után tetemes iratanyaga unokahúghoz, De Gérandoné Teleki Emmához (Blanka nővéréhez) került, mint az ő fiát, Attilát illető hagyaték. Tőlük kérte kölcsön a naplókat Stackelberg Minona. (Teréz húgának, Jozefinnek a lánya), aki azokban anyja emléke után kutatott, s közben bizony lapokat kitépve megcsonkított nem egy naplőfüzetet.(8) Később a hagyaték Pálfalvára, a család Szatmár melletti birtokára került. Az értékes relikviákkal teli Szamos-menti kúriát a kiáradt folyó 1925-ben elöntötte, Teréz naplói azonban sértetlenek maradtak.(9) És megvannak ma is - Budapesten; az 1930-as években ugyanis a ma Szabó Ervin nevét viselő Fővárosi Könyvtárnak sikerült megvásárolnia a hagyatékot.

Brunszvik Teréz naplóiról már a kortársak is tudtak, mi sem természetesebb tehát, hogy amikor halála után négy évvel, a tiszteletére rendezett emlékünnepe kapcsán először merült fel életrajza megírásának a gondolata, a Kisdudóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület nevében Rapos József kérte a Párizsban élő Teleki Emmát, hogy tegye lehetővé számukra a hagyatékba való bepillantást. Az unokahúga

kérést (nagy elfoglaltságára és arra a tényre hivatkozva, hogy a naplók számos, idegenekre nem tartozó családi vonatkozást tartalmaznak), visszautasította, a tollforgató grófnő, több ifjúsági könyv szerzője azonban ígéretet tett arra, hogy Teréz „teljes életrajzát a nevezett irathagyaték nyomán, mihelyt lehet, megírni el nem mulasztandja...” (10) A bibliográfia azonban sohasem készült el, a naplókiadás ügyét pedig a család végképp nem szorgalmazta.

1909-ben, tehát 48(!) évvel a kisdédóvás apostolának elhunytá után Brunszvik Jozefin utódai, a Deymek jóvoltából a La Marta Lipcsében kiadta Brunszvik Teréz német nyelvű emlékiratait, amelyeket 1846 és 1855 között naplói alapján még ő maga állított össze. (11) Az emlékiratok magyar fordítása további 17 évet váratott magára. Ennek megjelentetése Czeke Marianne érdeme, aki rövid életrajzot is összeállított a kis kötethez. (12) Ez volt a nyitánya a jeles irodalomtörténész Brunszvik Terézzel kapcsolatos kutatómunkájának, amelynek legnagyobb eredménye az az 1938-ban megjelent első (és sajnos, mindmáig egyetlen) vaskos naplókötet lett, amely Teréz 1808-1813. évi feljegyzéseit tartalmazza. (13)

Czeke Marianne már 1926-ban kapcsolatba került De Gérando Attila özvegyével, Teleki Irénnel, a hagyaték akkori tulajdonosával, aki meggyőződve Czeke szakértelméről, úgyszeretéről és diszkréciójáról, őt teljesen a bizalmába fogadta, és lehetővé tette számára az iratok áttanulmányozását. Teleki grófnő elévülhetetlen érdeme, hogy Brunszvik Teréz óhaját szem előtt tartva a naplók kiadására engedélyt adott.

A naplókötet előszavában Czeke leírja, hogy „a minden magyar kultúrgondolatot oly lelkesen felkaroló néhai dr. Gróf Klebelsberg Kunó, magyar királyi vallás- és közoktatási miniszter”, s egyben a Magyar Történelmi Társulat illusztris elnöke, a Széchenyi-naplók kiadásának kezdeményezője „a magyar kisdédóvás első apostola érdemeit méltánylandó elhatározta gróf Brunszvik Teréz naplóinak közrebocsátását”. A vállalkozást a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója, Hóman Bálint is hathatósan támogatta. A minisztérium 1.160 pengőt, a Kisdédóvások Egyesülete 240 pengőt folyósított a fenti célra. (14) Czeke Marianne éjt nappallá téve dolgozott, hogy a több kötetre tervezett naplókiadásból legalább az első két kötet megjelenhessen 1928-ban, amikor az ország az első hazai kisdédóvó alapítás centenáriumát ünnepelte.

Közbeszólt azonban a gazdasági válság, az ország anyagi helyzetének súlyosbodása. Mindez elejében „csak” a kiadvány tervezett terjedelmét veszélyeztette: Czekének a lépésről-lépésre csökkentett terjedelem függvényében ötször(!) kellett átdolgoznia a kiadásra szánt naplóanyagot a bevezető tanulmánnyal együtt. S miközben ezt a szinte emberfeletti munkát végezte, még „azzal is számolni kellett, hogy a naplók egyáltalában nem jelenhetnek meg és esetleg feledésbe merülnek”. (15) E sorstól Teréz naplói minisztersége idején Hóman Bálint mentette meg. Neki köszönhető, hogy 1938-ban az első naplókötet napvilágot látott, a második kötet ügye azonban végképp meghiúsult. Jött a háború, aztán 1942-ben meghalt Czeke Marianne, s bár az irathagyatékából az elmúlt évtizedek során több kutató is dolgozott, a naplókiadásnak sajnálatos módon mind a mai napig nem lett folytatása.

Sajnálatos módon, hiszen e nemzeti örökségünk részét képező naplóanyaggal nem így kellene sáfárkodnunk. Sajnálatos módon, mivel Brunszvik Teréz többet érdemelne. 1871-ben a hálás nemzet közadakozásából szobrot emelt neki. (16) 1899-ben emlékére az első óvoda falára márványtábla került, (17) életét és munkásságát számos tudományos mű, több regény és megannyi újságcikk idézi, s nem egy évfordulós ünnepséget, kiállítást, tudományos konferenciát rendeztek már a tiszteletére. Az utókor hálijának azonban mégiscsak az volna a legigazibb jele, ha közkinccsé válna az az óriási élmény- és tapasztalatanyag, amelyet naplóival az utókorra hagyott.

A kisdédóvó zsenge fája, melyet Brunszvik Teréz plántált magyar földbe, napjainkra terebélyes faóriássá nőtt, „eszmei győzedelme” e téren tehát nyilvánvaló. Teréz azonban nem csupán óvodaalapító volt, s így magától érthetődően más irányú elképzelései és törekvései is voltak. Beszédes bizonyítékai ennek a naplók, amelyek igazi mivoltában és sokszínűségében tárják eléünk vonzó lényét, követésre méltó egyéniségét és örök érvényű tanulságokban gazdag életútját. E naplók fényében nyer magyarázatot az is, miért nevezték Terézt a kortársai „a legnagyobb magyar honleánynak”, a 19. század első felének „szellemekben-lelkiekben egyaránt messze kimagasló alakjának” (18), „az igazi női jellem egyik legtisztéletreméltóbb ideáljának” (19), „nemzetnevelőnek” (20) stb.

Mindent egybevetve megállapíthatjuk: a naplókiadás ügyét mielőbb napirendre kell tűznünk. Illúzióink nincsenek: a feladat mind anyagi, mind pedig munka-vonzatát tekintve óriási, már csak azért is, mivel a naplóanyag (fél évszázad termése) igen terjedelmes: 62 különböző méretű és vastagságú füzet és több köteg bekötetlen irat. Az anyag, amint az már a naplónál lenni szokott, igen vegyes: útjegyzetek, olvasmányki-vonatok, imák, elmélkedések Istenről, tudományos kérdésekről, nevelésről stb., ételreceptek, a kiadásokról készült számvetések, levélmásolatok, anekdoták, feljegyzések önmagáról, másokról, a napi eseményekről stb. A naplókban mindezek nem kis összevisszaságban követik egymást.

Teréz a feljegyzéseket eredetileg nem arra szánta, hogy azokat mások egy az egyben olvassák, ezért a formára nem helyezett nagy hangsúlyt. Mondanivalója gyakran széteső rendszertelenségben árad, stílusa fesztelen, olykor a pongyolaságtól sem mentes. Naplói írás és külalak tekintetében nélkülözi azt a csínt, amely pl. Széchenyi bőrkötéses naplóit jellemzi. (21) Kézírása nehezen olvasható, a tinta megfakult, a ceruzás sorok elmosódtak. A naplók nyelve - ugyanúgy, mint Széchenyiének - franciával és angollal tűzdelt német, amelyek lapjain pl. görög szavak és magyar nyelvű bejegyzések is előfordulnak.

E roppant kéziratanyag teljes, szó szerinti közreadása már csak a várható költségek miatt is elég reménytelennek tűnik, ezért mindenképpen *szemelvényezett kiadásban*, azaz amolyan „válogatott naplófeljegyzésekben” célszerű gondolkodnunk. Mindez összecseng Brunsvik Teréz elképzelésével, aki naplóit maga szeretne volna kivonatolni, gyengülő látása és köszvényes keze miatt azonban ezt a munkát már nem végezhetette el. (22) Amiben viszont engedményt nem tehetünk, az a *magyar fordítás* kérdése. Brunsvik Teréz is gondolt erre, hiszen ő elsősorban honfitársainak (amint egyhelyütt írja: „magyarjainak”) kívánt a hasznára lenni. El kell tehát érünk, hogy naplófeljegyzéseit a magyar olvasóközönség magyarul olvashassa!

Brunsvik Teréz ugyanúgy, mint Széchenyi István is a nagy tettek zálogát az egyesülésben látta. A szóban forgó naplókiadás ügye is ezen áll vagy bukik. Teréz húgának, Karolinának az ükunokája, de Gérandó-Teleki Judit asszony fővédnökségével e célból született a közelmúltban a Martonvásár székhellyel működő, „Brunsvik Teréz Szellemi Hagyatéka” Alapítvány, amelynek legfőbb célja: e naplóhagyaték fokozatos közreadása - összefogás útján. E nemzeti léptékű ügyet ugyanis csak nemzeti összefogás árán lehet diadalra vinni. Lehet és kell is! Tartozunk ennyivel Brunsvik Teréznek, tartozunk örököseinek, akik a naplóanyagot féltő gonddal őrizték, tartozunk Teleki Irén grófnőnek, aki a hagyatékot közlésre, majd tulajdonjoggal is átengedte, tartozunk mindazoknak, akik az első naplókötet kiadásának ügyét támogatták és Czeke Marianneval együtt sikerre vitték.

Áldozatainkért a naplók nyújtanak majd kárpótlást. Teréz világa csodálatos világ - „a mai kor tévelygő, nyugtalan, anyagi, az erkölcsi és szellemi értékekben kételkedő, hitét veszített lelkének legtökéletesebb antipodusa. Éppen ezért ma - írta 1939-ben Prahács Margit, de írhatta volna most is -, különösen szükség van olyan olvasmányokra..., melyek egy nagy lelken keresztül tárják eléink ezt a régi eszményi világot..., hogy megtanítsanak bennünket újra remélni, hinni az örök értékekben és a nemzet jövőjében...” (23)

dr. Hornyák Mária

Jegyzetek

1. Jelzetük: B 0910/55/1-9. doboz.
2. Czeke Marianne: Brunsvik Teréz grófnő naplóiról és iratairól. In.: Brunsvik Teréz grófnő naplói és feljegyzései. Szerk. és bevez. tanulmány: Czeke Marianne. 1. köt. Bp. 1938. (A továbbiakban Czeke: Naplók). XII-XIII. p.
3. Lövei Klára: „Jótekonan áldó szellem kimúltát siratjuk...” [Nekrológ.] Pesti Napló 12(1861)237. sz. (okt. 15.) 3. p.
4. Fábián Rezsőné: Brunswick Teréz grófnő szerelme. Kisdednevelés 41(1912) 190-192. p.
5. Először Rapos József nevezte így Terézt, amint azt már könyvének címe - „Brunsvik Teréz grófhölgynek[,] a legnagyobb magyar honleánynak élete és műve...” (Pest, 1868.) - is mutatja.
6. Kacsokovics Lajos: Emlékezés, melyet korompai Brunswick Teréz grófnő fölött tartott -. In: Rapos i.m. 27. p.
7. E lelki naplók jelentőségét az első között ismerte fel Romain Rolland, akit ezek alapján Teréz lényé teljesen elbűvöli. Ld. Sáfrán Györgyi: Romain Rolland levelei Czeke Mariannehoz a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1968.
8. Czeke: Naplók. XXII-XXIII. p.
9. Czeke Marianne: Brunsvik Teréz kiadatlan naplói és egyéb hátrahagyott iratai. Kisdednevelés 51(1926) 319-323. p.
10. Rapos i.m. 34. p.
11. Beethovens Unstervliche Geliebte. Das Geheimnis der Gräfin Therese Brunsvik und ihre Memoiren. Leipzig, 1909.
12. Czeke Marianne - H. Révész Margit: Gróf Brunsvik Teréz élet- és jellemrajza. Emlékiratai: Fél század életéből. Ford.: Petrich Béla. Bp., 1926.
13. Ld. a 2. sz. jegyzetben!
14. Czeke: Naplók. V., XXV. p.
15. U.o. V. p.
16. Emlékkönyv a Brunswick Teréz grófhölgy szobrának a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében 1871-iki november 5-dikén történt ünnepélyes leleplezéséről. Pest, 1871. 52. p.
17. V-k [Vay Sarolta]: A kisdednevelés és nőképzés úttörői. Vasárnapi Újság 46(1899)38. 630-631. p.
18. Kemény Ferenc: Pestalozzi Magyarországon. Magyar Paedagogia 36(1927) 96. p.
19. Sebestyén Gyula: Brunswick Thérédia grófnő. Nemzeti Nőnevelés 2(1880) 409. p.
20. Bardócz Pál: Brunsvik Teréz grófnő emlékezete. Kisdednevelés 53(1928) 186-188. p.
21. A naplók külsejéről ld. Czeke: Naplók. XVII-XXI. p.
22. Teréz kiadási terveiről ld. Czeke: Naplók. XXV-XIX. p. és az ottani lábjegyzetek!
23. Brunsvik Teréz naplói és feljegyzései. Magyar Szemle 38(1939) 200. p.

KISFALUDY KÁROLY ÉS HELMECZY MIHÁLY ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁSAI A JELENKOR TÁRGYÁBAN A BUDAPEST GYŰJTEMÉNY APRÓNYOMTATVÁNYAI KÖZÖTT

A Hítel megjelenése 1830-ban fordulópontot jelent hazánk történetében. A magyar közéletnek ettől kezdve lesz központi kérdése a polgári átalakulás, annak hogyanja és mikéntje. Míg az 1825-ös országgyűlés tárgyalásai még túlnyomórészt a nemesség sérelmei körül forognak, addig az 1832-1836 közötti hosszú diéta eredménye már az új urbárium, mely a jobbágyság terheinek jelentős csökkentését eredményezte. Ennél az eredménynél azonban sokkalta több és jelentősebb mindaz, ami az alsó tábla mozgalmas ülésein felvetődik (örökváltság, egyházi tized eltörlése, stb.). Az általános pezsgés túlterjed a pozsonyi palota falain, és az egész országot előnti. A bécsi hatalom önkényeskedései (Wesselényi, Lovassy, Kossuth pere és bebörtönzése, stb.) nem állíthatták meg a folyamatot, mely aztán lépésről lépésre haladva logikusan vezetett 1848-ig.

Széchenyi emberi és államférfiúi zsenialitása egymagában azonban nem eredményezhette azt a folyamatot. Gondoljunk arra, hogy néhány évtizeddel előtte Berzeviczy Gergely írásai megmaradtak pusztába kiáltott szónak. A gazdasági viszonyok kényszerítő ereje mellett a lelkekben is végbe kellett mennie egy olyan folyamatnak, mely legalábbis a nemzet szellemi elitjét alkalmassá tette az új eszmék befogadására.

1795 után Magyarországon úgyszólván csak egy tér maradt, ahol a hazáért tenni lehetett valamit -- ez különösen érvényes az 1812-1825 közötti országgyűlés nélküli időkben -- s ez a szellemi élet.

Körülbelül 1801-gyel, Kazinczy kiszabadulásával kezdődik el egy olyan folyamat, melynek következtében kulturális életünkben addig soha nem tapasztalt pezsgés támad. 1830-ra a magyar irodalmi élet központja már nem Széphalom, hanem Pest, vezéralakjai az Auróra című, évenként megjelenő szépirodalmi zsebkönyv körül csoportosulnak, melyet Kisfaludy Károly szerkeszt, ki mellett Vörösmarty és Bajza bontogatja szárnyait. Kazinczy, Kölcsey és az Auróra köre egyengeti az utat -- ha talán öntudatlanul is -- Széchenyi eszméinek befogadására. A kor szigorú cenzúra viszonyainak ismeretében feltételezhetjük, hogy e kör ideológiáját nem meríti ki az, amit kinyomtatott íásaikban olvashatunk. A baráti összejöveteleken Vitkovics Mihály, vagy később Kisfaludy Károly lakásán alkalmasint sok minden hangzott el, ami nyomtatásban nem jelenhetett meg.

Nem meglepő ezek után, hogy mikor Széchenyi, eszméinek terjesztésére lapot akar indítani, Kisfaludy Károlyt szánja szerkesztőnek. Kisfaludy, ki az Auróra élén már bebizonyította képességeit, örömmel vállalja a feladatot. Amíg azonban az új lap indításának ügye megjárja a magyar sajtóban jó érzékkel veszélyt szimatoló hivatalos apparátus lépcsőfokait, (1) költőnk egészségi állapota válságosra fordul. Nagy betegen is egyre a lapengedélyt várja, mely csak 1830 szeptember 11-én érkezik meg. (2) Betegsége ellenére is nagy ambícióval kezd munkájához, s rövidesen megjelenik az előfizetési felhívás. (3)

Kisfaludy Károly
Hoffmann acélmetszete

J e l e n t é s

a'

politicus újságok' kedvelőjéhez.

Kit a' magyar literatura közelebből érdekel, örömmel tapasztalhatá, mi szép haladást tesz az néhány esztendő alatt. Új és ismeretlen írói nevek jelentek-meg a' közönség előtt nagy becsű munkákkal; az olvasók' száma az előbbenihez képest észrevehetőleg megnövekedett, 's látszik, hogy a' magyar nemzet naponként buzgóbb 's melegebb részvétellel van tudományos culturája iránt; kezdi érezni, hogy szép zengésű nyelvén oly kincsre bir, mellyhez hasonlót az újabb Európa' nemzetei alig mutathatnak; látszik értetni, minemű hasznok fakadnak abból polgári, tudományos, és társalkodási tekintetben, ha valamely népnek minden tagjai egy 's ugyan azon nyelv által köttetnek össze. De mindennek felett gyönyörűség azt látni, hogy nemzetünk' figyelmét a' kül világ' történetei kezdik magokra vonni, hogy a' politikai változások naponként nagyobb részvétellel olvastatnak. Ki tagadhatná, hogy a' nemzeti cultura' egyik főbb előmozdító eszköze a' historia? Nincs ember, kinek a' népek' történetei valamely hasznos tanúságot ne tudnának mondani; nincs tudomány, mellyben a' hasznos és gyönyörködtető oly szépen egyesülve volna mint a' historiában. Két ág van ezen becses tudománynak; egyik az emberiség' mult történeteit, másik a' jelenkori változásokat közli. Amaz a' sajátképp úgy nevezett historia, ez, a' politikai legújabb hírek' napló gyűjteménye, mellyek iránt a' magyar nemzetben eléggé későn ugyan, de most már melegebb részvétel ébred. E' be-

ses idő-pontot egykedvűleg 's hidegen tekintenünk nem lehet. Használni kell az alkalmat, melly nemzetünk' javát eszközölné, élelmet kell adnunk a' szikrának, melly lobbadoz, hogy általa a' hazafiság 's józan felvilágosodás viradjanak-fel egünkre. — E' kecssegtető kinézések, e' biztató idő pont voltak ösztönző okok, mellyek engemet egy politikai 's egy tudományos és mulattató újság' kiadására határoztak.

Szándékom teljesedést nyere. Dicsően uralkodó Fejedelmünk; kinek országlása alatt készültek a' magyar nyelv iránt legszebb törvényeink, ki a' minapában kegyelműsen helyben hagyott tudományos Academia' planuma által a' maga országlását örökre emlékeztetéssel tette, azon atyai buzgó szeretettől vezéreltetvén, mellyel a' magyar nyelv' virágzása iránt mindenkor viseltetett, meghallgatta jobbágyi alázatos kérelmemet, 's kegyelmes végzése által az imént érdeklött politikai 's tudományos lapok' kibocsátására oly móddal ada engedelmet, hogy a' kettő egymástól egészen elválasztassék, 's szabad legyen az előfizetőknek tetszésük szerint mindkettőre együtt vagy külön előfizetni.

Mellynek következtében tisztelettel jelenthetem a' politikai 's tudományos hírek' barátainak, hogy a' jövő 1831-dik esztendői Januarius' első napjától kezdve, Jelenkor' ezim alatt egy politikai, 's Társalkodó' ezim alatt egy tudományos és mulattató újság fog megjelenni. Nyelvünk három újságot számlál jelenben, ez lesz a' no-

gyedik: kívánom, hogy együtt mind a' négy sok időig fenn maradjon. Az nemzetünknek hasznára és dicsőségére fog válni. A'

Jelenkor-ból

hetenként kétszer fog kiadatni, Szerdán és Szombaton, egy ív 4-ed rétbén, a' magyar országban lehető legnagyobb csínossággal 's hogy több tárgyak közölthessenek garmond (közép nagyságú) betűkkel nyomtatva. Tartalma főképp hazai hírekre, de mellette mind azon political változásokra is ki fog terjeszkedni, mellyek az egész ismeretes világ' nemzeteinél végbe mennek, 's mind ezek a' legnagyobb szorgalommal, pontosan, 's hiteles forrásokból merítve közöltnak. Mellé ragasztatnak Értesítő cím alatt szinte negyedrétbén mindennemű kereskedési, gazdasági, tudományos hirdetések. A'

Társalkodó

hetenként szinte kétszer 8-ad rétbén fél fél ívnyi lesz. Helyt fognak benne mindennemű tárgyai a' mesterség, tudomány és művészetnek, mint például, nevezetes személyek' rövid életirása, historiai nevezetességek, új találmányok, intézetek statistikai jegyzések, gazdasági észrevételek, elmés és mulatságos anecdoták, napi történetek, rövid és mulattató versek, 's tb. efféle. A' figyelmem arra is lesz fordítva, hogy benne hazánk' asszonyai gyö-

nyörködtető tárgyakat találjanak. — Ki a' Jelenkorra előfizet a' Társalkodót ajándékkul fogja kapni.

A' Jelenkornak postán ára fél

esztendőre — — 10 for. váltó

Külön a' Társalkodóé postán 5 — —

Helyben posta nélkül a' Jelenkoré 8 — —

— — — a' Társal-

kodóé — — — 2 — —

Fertály esztendőre előfizetés nem fogadtatik-el.

Kik valamelly hirdetést kívánják az Értesítőben közleni, francóztott levélben küldhetik-be, 's illendő árért ki fog nyomtatni.

Bátorkodom ez alkalommal megkérni érdemes hazám' fíjait arra, hogy a' két magyar hazából olly híreket, mellyek az olvasó közönséget, akár minémű tekintetből érdekelhetik, vélem postán vagy alkalommal küldött levelek által közleni ne terheltessenek.

A' távol lévők a' hozzájuk legközelebbi posta hivatalokon tehetik-le előfizetéseiket. Itt helyben a' Pesti és Budai posta hivatalnál vagy lakásomon (Váci utca 30. szám.) — A' posta hivatalok, érdemes tisztái, ezennel kéretnek, hogy az előfizetők' neveiket, tisztségeiket, lakásokat az utolsó posta' feljegyzésével 's az előfizetésből begyűlendő pénzt hozzám minél előbb beküldeni méltóztassanak. Városokban és mező városokban honoráriumul a' 11-d. példány, kisebb postahelyeken a' 8-dik ajánltatik.

Pesten, Septemberben, 1830.

Kisfaludy Károly.

Kisfaludy Károly sorai kitűnően illusztrálják azt, amit fentebb az irodalom és a nemzeti mozgalmak kapcsolatáról mondtunk. E mellett a felhívás befejező része alapján képet alkothatunk a hírlapok szerkesztésének és terjesztésének korabeli viszonyairól.

E felhívásból is kiderül az az ismert tény, hogy az előfizetők egyben a lap tudósítói is. Ami a terjesztést illeti, figyelemre méltó, hogy Pesten a posta megkerülésével is hozzá lehetett jutni a laphoz, vagy kézbesítő vitte ki az előfizetők lakására, amint erre a Hazai és Külföldi Tudósítások esetében is vannak adataink,⁽⁴⁾ vagy pedig személyesen át lehetett venni a kiadóhivatalban. A korabeli patriarkális adminisztrációra jellemző körülmény, hogy a helybeli előfizetők az előfizetési díjat a szerkesztő lakásán, annak tulajdon kezeihez is leszámohták. A lapot terjesztő postai tisztviselőket ingyen példányokkal premizálták.

A jelentés 1830 szeptemberéből van keltezve, de november 21-én Kisfaludy Károly elköltözött az élők sorából. A Jelenkor egyelőre nem jutott tovább az előfizetési felhívásnál. Az engedély Kisfaludy nevére szólt, halálával az ügy visszajutott abba a stádiumba, ahonnan elindult. De Széchenyi nem tett le a tervről, hogy eszméit hírlap útján is propagálja. Amíg azonban az újabb folyamodás ismét megjárta a magyar sajtóért éppenséggel nem túlságosan lelkesedő budai és bécsi bürokrácia útvesztőit, eltelt egy újabb év. 1831 szeptemberében, tehát nagyjából az előző felhívás egyéves évfordulóján egy új felhívás lát napvilágot.⁽⁵⁾

Előfizetési hirdetés

a' „Jelenkor” című politikai újságra, 's „Társalkodó”
nevű tudományos és mulattató Időszakírára.

Boldog emlékezetű Kisfaludy Károly' kora 's országos veszteségű elhunytával, a' Pesten általa kiadatni szándéklott Jelenkor nevű politikai Újság 's azzal szövetséges Társalkodó című Időszakírás' privilegiuma mind ezeknek feltűnhetések előtt megszűnt. Én a' mult Országgyűlés' fogyta felé'számos Törvényhatóság' Képviselőji, több Méltóságos és tudományos Hazafi 's minden Meghittebbim által ösztönöztetvén, ezen Intézetet illető privilegium' megnyeréseért, mint hamvadó barátom' elenyészendő árvájának fentartásaért, Ó Cs. K. Felségéhez, legkegyelmesb Urunkhoz, jobbágyi mély hódolással folyamodtam T. Pest vármegye' útján. Lelkes Rendei e' nemes Megyének (melly 21 év óta — mióta t. i. szakadatlanul van becses körében kebeledzni szerencsém — mivelődésemnek 's eddigleni polgári pályámnak alapot és segédeszközt nyujta) sajátjokká tevék kérelmes ügyemet, mint hazait és nemzetit, 's hathatós ajánlással támogatva Felsőbb helyekre mutatták fel azt. Pártfogó véleménnyel kalauzoló ez igazságos esedezést a' Nagymélt. m. k. Helytartó Tanács' gyám kegyessége, valamint a' Nagymélt. m. k. u. Kancellária' rokon kedvezésü itélete is, 's így történt — a' mit íme itt egyetemben mindnyájokra háramló nyilvános örök háladijul említék — a' Jelenkor és Társalkodó' feltámadása mind azon feltételek 's kívánatok mellett, mellyeket koronás Fejedelmünk (ki a' tud. Akademiáért 's nyelvünk' virágzása iránti szép törvényekért úgy is mindenkori hálazálogosává kötelezte a' Magyar) e' politikai 's tudományos Intézetnek tárgyl 's határ- és hatáskörül, az üdvözült Kisfaludy K. által felterjesztett alaprajz (planum) szerint, szabni méltóztatott, 's mind azon esikkelyeket közölhető engedelemmel, mellyek' tudatására minden magyar koronai és örökös tartománybeli politikai Újságírók fel vannak hatalmazva.

Nyiltan áll újra tehát apostoli Királyunk' atyáskodó kegyelménél fogva, boldogult Kisfaludynk' árnyékának mosolygó áldási közt, ezen, koszorús alapítója' eltűntével süllyedésre hanyatlott, pálya. Hogy azonban valódi létre 's divatos életre juthasson az, 's elpihent és élő érdemborostyános hazai Ujságíróink' intézetiként jövőre új csemétek' tenyésztőjévé válhassék, mellőzhetlen szüksége könyörögni mind a' két Hazának szíves tetemes pártolásaért, 's ezt biztos hiedelemmel reményleni bátor is, főkép most, midőn a' magyar Irók 's munkák' száma szembetűnő nevedéttével az olvasás' szeretete napoként szertébb ágazván majd minden rendű honfieleinkre, fényesb hajnal hasad, tágash mező térül, fentebb díszfok virul nyelvünk' viradó országlásával Nemzetiségünknek; főkép most, midőn más nagy nemzetek' példa-nyomain minden zsenge intézetet, nemzeti bimbó-sarjadékat óriássá nevelhetünk, ha folyvást ápoló kegy 's munkás tettű meleg hazafi részvét élesztik azt; nevelni pedig mulhatlan tisztünk, ha nyugoti néptársinkként a' szó' egész valódi értelmében csinos műveltségű Nemzet akarunk lenni.

Korunk' előhaladó lelke több józanabb kíváratú Apáinkénál 's Őseinkénél minden tudományi, társalkodási, szóval szellemi tekintetben; több kíváratú a' holnap mánnál, sőt minden gördülő percz, ellebbenő pillanat az előbbinél, hacsak veszteglő tepsedésben alélva tengeni nem akarunk. Így se tudós, se gazda, se művész, se hazafi nem lehet körében oly messzeható, boldogító és boldoguló, ha pályája' minden szövedékit 's kapcsolatit a' tökéletesbüléshez vezérteni, vagy legalább fokoként közelíteni nem ügyekszik, 's ezt kiki csak mint műveltség' barátja eszközölheti, ha t. i. a' politikai Ujságokban 's Időszakírásokban tükröző életét a' Nemzeteknek figyelmesen tanulja 's célirányosan körülményi' gyarapítására fordítja; pedig minden jobb ihletésű hazafi kebel, bármilly sors- vagy életmiben, vágyton vágy időszakazonként tudni nemzeti nyelvén: mi történik nem csak szomszédinál, hanem öszveleg világszerte minden embertársinál? hogy így gazdagulván 's igazodván ismeretei, az egész emberiség' kormány tanácsit 's vezér oktatásit ölelhesse olvaszthassa hazafiságába, 's hazafilag tiszt- vagy pályaköre' minden ösvényibe. Ezért szükségesek a' politikai ujságok 's tudományos folyóírásk, mint a' népek' 's mindennemű hatások' történeteinek gyűjteménytárai 's így legolcsóbb kútféjei, leggyorsabb követ-apostolai a' műveltségnek.

Ennélfogva jelentem a' politikai 's tudományos hírlevelek' barátinak méltó tisztelettel: hogy a' jövő 1832dik esztendei Január. 1sőjétől kezdve „Jelenkor“ czím alatt egy politikai ujság „Társalkodó“ nevezet alatt pedig egy tudományos és oktatva mulattató időszakírás fog Pesten több segéd barátim 's munkástársim' szorgalma által szerkesztésem alatt megjelenni két ízben hetenként t. i. Szerdán és Szombaton, a' Jelenkorból ugyan minden ízben egyegy ív negyed réthben, a' Társalkodóból pedig félfél ív szinte negyed réthben, a' nálunk eszközölhető legnagyobb csinossággal 's több tárgy' közöltethetése 's még is könnyű olvashatás miatt közép nagyságu betűkkel, és pedig a' felséges intéző engedelem szerint oly móddal: hogy teljes tetszésöktől függjön a' hírlapok' kedvelőjének, kényők szerint mindkettőre öszveleg, vagy külön csak egyre előfizetni. Negyedik testvérként járul ez nyelvünk' fenlévő Ujságrokonihoz azon szerény öszinteségű ohajtással: hogy velők együtt Nemzetünk' bizodalmaiban örökölhessen meg édes

Hazánk' hasznára, 's deli zengésű nyelvünk' dicsőítésére 's mindnyájan tova minden kaján önségi szeplőtől, verseny ösztönrel vetélkedve a' Szép, Jó, Nagy, Dicső' terjesztésében, az Értelem, Társalkodás, Emberiség, Műveltség, szóval józan Felvilágosodás' gyarapításának mindegyre buzgóbb sikeresb eszközeivé válhassanak!

Ha két magyar hazai népességünket, melyet nagytíz nélkül 12 millióra vehetnünk, vagy csak a' két hazabeli magyarul értők 's beszéllők' számát, mely önhízékedés nélkül 5—6 milliónyi, összehasonlítjuk két hazabeli ujságink 's folyóirásink' mennyiségével, a' külföldhöz képest igenigen kicsinyek vagyunk. Már 1827ben 840 ujság 's időszakírás esett Éjszak-amerika' 11,600,000 lakosira, 's közülök 137 Newyorké, 110 Pennsylvaniáé. — Angliában 483 ujság 's folyóirás 23,400,000 lélekre — Svéd és Norvégországhban 82 journal 3,866,000 főre, 's ezekből maga Stokholm 78 ezer népre 30czat bir — Dániában 80 journal 1,950,000 lakosra, belőlök 71 dán nyelvű 's 109 ezernyi népre 57 Kopenhága' tulajdona — Prussziában 288 journal 's folyóirás 12,416,000 lélekre, 's közülök 53 Berliné 221 ezer lakosra — Német-alföldön 150 folyóirás 6,143,000 népre — Hannoverában 16 féle 1,550,000re — a' Német Szövetségben Austrián és Prusszián kívül 305 időszakírás 13,305,000 főre — Saxoniában 54 ujság 's folyóirás 1,400,000re — Bavaríában 48 rendű 3,960,000re — Franciaországban 490 című 32 millióra, melyekből 176tot Párizs sajátít magának 890 ezer lakosra, 's 1827 óta mennyire szaporodhattak mindezek mindenütt ez özön történetű fontos időszakaszban! Magyar és Erdélyország azonban összesen 5—6 milliónyi magyarul értő 's beszéllőre 1831ben csak 10 vagy 12 féle magyar folyóirást bir minden almanachival együtt!!

A' Jelenkor' tartalma belföldi azaz a' két testvér hazai hírekre 's minden külföldi politikai történetekre 's az egész világ' nemzetei' életkórén feltűnendő változásokra terjedend, hiteles forrásokból 's bel és külföldi hírlevelekből a' legpontosabb szorgalommal merítve, 's értelmes tiszta nyelvvvel 's gyors és hív közléssel, a' mennyire t. i. körülállásink engedhetik, párosítva. Állandó mellék czikkelyei lesznek: az életnek pesti 's jelesb városink vásárpiaczi ára, a' dunavíz' állása, a' lotteriai számok 's t. i. Tolalékul csatoltatnak a' Jelenkorhoz szinte negyed rétbén Értésítő név alatt mindenemű tudományos, gazdasági, kereskedési, árverési 's egyéb hirdetések.

A' Társalkodó foglalatul, polemica Theológián kívül, minden tudomány, művészet 's mesterség' tárgyait tüzhelvén ki magának, az emberi ismértek' tágas országából korunk, társalkodásunk 's műveltségünk' kíváncsihoz képest a' legszükségesbekeket, hasznosabbakat, érdeklőbbeket közlendi, 's ezek közt rövid életírásokat, új találmányokat, hisztóriai jelességeket, statistikai jegyzeteket, intézetek' ismértetésit, gazdasági észrevételeket, elmés anekdotákat, napi történeteket, mulattató rövid költeményeket 's t. e' f. különösen ügyelve arra, hogy a' szép Nemnek is gyönyörködtető tápláléka lehessen. E' szándékcél' valósíthatóbbaságára több Tagjai a' magyar tudós Társaságnak és számos barátim segéd munkáikkal gyámolítani vállalkoztak ez Intézetet, kiknél csakugyan biztosabb kezességgel nem szolgálhatok a' Hazának.

A' Jelenkor' előfizetési ára félesztendőre a' Társalkodóval együtt postán 10 váltófor. — külön a' Társalkodóé postán 6 váltófor. — Helyben azaz Pest-Budán posta

nélkül a' Jelenkoré 's Társalkodóé összesen 8 váltóf. — Külön a' Társalkodóé helyben 4 váltófor. Fertály-esztendei előfizetés nem fogadtatik el.

Kik az Értésítőben valami hirdetést közleni, vagy hozzá mellékelteni kívánnak, franco vagy is szabad postájú levélben vagy biztos alkalom által küldhetik azt be, 's illő árért be fog iktattatni.

Ez úttal honi belső körülményink' serényebb 's nyomosabb ismérhető végett bizodalmas tisztelettel bátorkodom minden nemes Megyei, kerületi, szabad királyi 's mezővárosi Törvényhatóságink' Tagjait és Tisztviselőit 's általánosan minden hazafitársomat megkérni: méltóztassanak a' két magyar Hazában és szent koronánkhoz csatolt Társ-országokban keletkezendő oly eseteket 's híreket, mellyek olvasó Közönségünket bármi szempontból érdekelhetik, velem postán vagy siető alkalommal utasítható leveleikben közleni.

A' távol vidékiek legközelebb postahivataljokon tehetik meg előfizetésüket, a' helybeliek pedig t. i. Buda-Pestiek vagy szálláson (Dunasor Deron ház első emelet) vagy a' pesti 's budai postahivatalnál. Az érdemes gyűjtő Urakat egész bizodalommal kérem: hogy az Előfizetők' neveiket, tisztségiket, lakásokat hibátlanul az utolsó posta' hű feljegyzésével 's az előfizetésbeli pénzzel minél előbb beküldeni méltóztassanak; 's minthogy az előfizetési summának egy része minden posta-szállításbeli újságlevéltől vitelbérül egyenesen a' kir. pénztárt illeti, nem lesz bűn, felesleg eszméltetésül legalább, érintenem: hogy az újság' pontos kiszolgáltatásával a' tisztelt postátiszt Urak, a' felséges kincstár jövedelmei' szaporítását eszközlik, mivel így több részvevő buzdíttatik újság-előfizetésre, és senkit sem kedvetlenül el hiánytalan szolgáltatjok annak tartásától. Városon 's mezővárosan a' 11dik példányt, kisebb postahelyeken a' 8dikát ajánlom kedveskedésül.

Mennél több szívesb pártfogást nyerend e' születendő Intézet, a' mit íme minden polgártársomnak esdekelve kötök szívére, annál több módomból 's örömem lesz azt a' század' lelkéhez 's művészeti divat' kívánsághoz magasíthatni mindenkor, 's ez legfőbb és hőbb ohajtásom. Pesten Septemberben 1831.

Helmezy Mihály,

Csongrád és Szathmár vármegyei Táblabíró, kir. Táblai ügyviselő,
's a' m. tudós Társaság' t. és pénztárnoka.

Ez az előzőnél terjedelmesebb, de jóval fellengzőbb körlevél is bizonyítja a kulturális és közélet ez időben való szoros összefonódását. Maga Széchenyi Kisfaludy halála után ismét a kortárs magyar irodalom egyik legnagyobbját, Vörösmartyt szemelte ki, hogy a szerkesztő mellett a lap arculatának kialakításában döntő szerepe legyen. A lapengedélyt azonban Helmezy Mihálynak, Kazinczy lelkes hívének, a buzgó nyelvújítónak a nevére adták meg, ki a szerkesztés munkáját teljesen magához ragadta. (6) Helmezy kezében a Jelenkor nem tudott olyan jelentőségre szert tenni, amelyet Széchenyi szánt neki. A magyar hírlapok történetében a Pesti Hírlap megjelenése jelenti a minőségi változást. Ha meggondoljuk, hogy Kisfaludy Károly az Auróra élén kiváló szerkesztőnek bizonyult, feltételezhetjük, amennyiben nem hal meg 1831-ben, ez a fordulat tíz évvel korábban történt volna meg.

Indali György

Jegyzetek

1. Goriupp Alisz: A kormányzat sajtópolitikája. Magyar Könyvszemle, 1944. 19-34. l.
2. Bánóczy József: Kisfaludy Károly és munkái. II-ik kötet. Bp. 1883.
3. FSZEK, Budapest Gyűjtemény. Régi feldolgozású aprónyomtatványok. 050/1. 1830.
4. Indali György: Az újságkézbesítő újévi strófái. Magyar Könyvszemle, 1972. 1-2. sz. 102-105. l.
5. FSZEK, Budapest Gyűjtemény. Régi feldolgozású aprónyomtatványok. 051/1. 1831.
6. Dezsényi Béla-Nemes György: A magyar sajtó 250 éve. Bp. 1954.
A magyar sajtó története I. kötet. 1705-1848. Szerk. Kókay György. Bp. 1979.

POLITIKAI TÁMADÁS A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR VEZETŐI ELLEN

1944-BEN

Meghurcolt elődeink emlékének

Két hónappal Magyarország német megszállása után, 1944 májusában feljelentés érkezett a budapesti rendőrhatalomhoz a Fővárosi Könyvtár vezető tisztviselői ellen. A vádak politikai jellegűek voltak: egyes könyvtári vezetők - úgymond - rendszeresen nyilatkoznak a háború és a szövetségesek ellen, támadják a kormány antiszemitizmus belpolitikáját, az ilyen nézeteket vallók szoros közösséget alkotnak, szakmai tevékenységüket pedig filozofizáló állománygyarapítási politika jellemzi. - A feljelentő (vagy feljelentők) személyét nem ismerjük, de a vádpontok alapján igen valószínű, hogy az illető a Központi Könyvtár jól értesült munkatársa volt, szélső jobboldali politikai szemlélettel (és elképzelhető, hogy karrier-ambíciókkal is).

A rendőrség első lépésként a főpolgármestert kérte fel az ügy kivizsgálására. Ez a vizsgálat június 6. és 10. között történt meg a polgármesteri hivatal I. ügyosztályán, tíz könyvtári tisztviselő kihallgatásával. A megidézetek között voltak az antifasiszta magatartással vádolt könyvtárosok és a könyvtár szélső jobboldali felfogású tisztviselői, valamint más vezető beosztású könyvtári tisztviselők: a könyvtár belső életében mind meghatározó személyiség. A vallomásaik alapján felvett jegyzőkönyvek (ill. azok másolatai) megtalálhatók a könyvtár irattárában. E vallomásokból hiteles képet kapunk arról, hogy a Fővárosi Könyvtár vezető testülete 1944 nyarán hogyan ítélte meg az ország helyzetét s azon belül hogy látta saját szakmai tevékenységének lehetőségeit és mozgásterét.

AZ ELŐZMÉNYEK ÉS A SZEREPLŐK

Milyen volt a Fővárosi Könyvtár belső helyzete 1944. júniusában, a „nagy per” időpontjában?

A vezetés ekkor formálisan még *Enyvváry Jenő* igazgató kezében van, akit azonban már csak hónapok választanak el a nyugdíjazástól. (Október 19-én kapja meg a menesztéséről szóló értesítést, zavaros körülmények között.) A kiélezett politikai helyzetben, további vezetői ambíciók nélkül, aligha törekedhetett másra, mint hogy a hátralévő hónapokat elfogadható kompromisszumok útján, egzisztenciális konfliktusok nélkül átvészelje.

A könyvtár tényleges vezetése a második sorban mögötte álló emberek: *Dávid Antal* igazgató és *Szentkúty Pál*, a fiókkönyvtárak vezetője kezébe kerül. (Melléjük lehet sorolni a Központi Könyvtár egészét meghatározó Budapest Gyűjtemény vezetőjét, *Kelényi Bélát* is.) Ők ketten, illetve hárman lesznek a júniusi kihallgatás-sorozat főszereplői, ezért talán indokolt itt rövid bemutatásuk.

Dávid Antal a régi gárda tagja: az egykori bencés diák, majd állástalan középiskolai tanár könyvtári kinevezését már Szabó Ervin szorgalmazta, de csak később, 1919 április 1-én sikerült álláshoz jutnia a Fővárosi Könyvtárban. 1927-ben *Enyvváry Jenő* igazgatói kinevezésekor annak helyére lép: igazgató lesz. Ekkor már a Keleti Gyűjtemény őre. Kutatóként orientálistikával foglalkozik, mint orientálistát magántanárként habilitálják a budapesti egyetemen. Ez az apolitikusnak látszó érdeklődési kör később sorsdöntővé válik *Dávid* életében. A Gömbös-kormány idejében még aktívan politizáló tudóst a zsidókérdés előtérbe kerülése mind határozottabban szembe állítja a jobboldali irányzatokkal. Szembe kerül az antiszemitizmussal mint kutató (tudományterülete találkozik a hebraisztikával, hallgatói között rabbi növendékek is vannak, mint azt a júniusi kihallgatások során majd bünként szemére vetik), és szembe kerül magánemberként is: feleségül veszi Angyal *Dávid* egyetemi tanár lányát, s bár később elválnak, „két gyermeke azonban ennél fogva félvér származású” - ahogyan azt a kihallgatások során az egyik vallomástevő majd megfogalmazza.

Szentkúty Pál (1939-ig *Drescher*, szintén a régi könyvtáros generációból) barátjával, *Dávid*dal ellentétben nem elmélyülő tudós, hanem gazdag érdeklődésű literátus ember. Versei a Nyugatban és a Napkeletben jelentek meg, Goethét és Rilket fordított, a 30-as években a Magyar Bibliofil Társulat titkára volt. Régi magyar gyermekkönyvek c. műve mindmáig a téma legjobb feldolgozása.

Politikai nézeteit a 30-as években a Magyar Nemzetben rendszeresen megjelenő publicisztikája tükrözi. (Ez vádként szerepelt az 1944-es kihallgatásokon.) A humánus értékeken alapuló világnézete a 40-es években egyre határozottabban szembe állította a fasiszmus antihumánus nézeteivel és gyakorlatával.

(*Kelényi Béláról* az Évkönyvben külön tanulmány jelenik meg, ezért bemutatása itt mellőzhető.)

A vádlottak után lássuk a vádlók táborát is!

Kétségtelen, hogy 1944-ben a Fővárosi Könyvtárban jelen volt a szélső jobboldali irányzat is, bár nem a vezetők körében. (Óvatosan kell bánnunk itt a nevek említésével, de a júniusi kihallgatáson való szélsőséges szereplésük és 1944 tragikus őszén történt szerepvállalásuk alapján kétségtelenül ide sorolhatjuk a korábban mérsékelten jobboldali *Homa Gyulát* és *Chirke Gézát*.)

Dávid Antal a városi híradó kihallgatása során úgy jellemezte ezt a csoportot: „A könyvtárban van néhány tisztviselő, többnyire nem a tudományos szakban, akik igen mérsékelt képességekkel rendelkeznek és ezen hiányosságukat politikai szerepléssel és törtetéssel igyekeznek ellensúlyozni. Tőlük gyakran hallható, hogy kiket fognak a könyvtárból eltávolítani és kik jutnak majd azok helyére.” (1)

Ez a csoport 1944 márciusa után - a külső eseményektől felbátorítva - már nyíltan vezető szerepre törekedett a Fővárosi Könyvtárban; törekvésük gátja nem annyira Enyvváry Jenő kompromisszumokat kereső igazgatói ténykedése volt, mint inkább a második vonalbeli vezetők - Dávid Antalnak és körének - egyre keményedő ellenállása.

A jobboldali csoport '44 májusában alkalmasnak ítélte az időt a hatalom átvételére. Dávid Antal nyílt politikai megnyilatkozásai ehhez megfelelő támadási pontot kínáltak.

Nem ez volt az első ilyen próbálkozás, már korábban is történt egy feljelentés Dávid politikai kijelentéseivel kapcsolatban. „Indítatva éreztem magam arra, hogy minderről telefonon jelentést tegyek Endre állam- titkár mellé beosztott Blaskovics Lajos vármegyei főjegyzőnek” - mondta kihallgatása során Zajti Ferenc könyvtári felügyelő. (2) Most azonban frontális támadás indult, nem Dávid egyes kijelentései ellen, hanem az igazgató és köre politikai-vezetői magatartásának egésze ellenében, a vezető szerep átvételének nyilván- való céljával.

A KIHALLGATÁSOK

Május 23-án a főpolgármester a következő rendőrségi értesítést kapta: „Dávid Antal a székesfővárosi könyvtár igazgatója és társai ellen tett feljelentést megküldöm. Felkérem Főpolgármester Urat, hogy ezen ügyben a vizsgálatot sürgősen elrendelni és az eredményről, valamint a tett intézkedésekről mielőbb jelentést tenni, illetve szükség esetén nevezettek esetleges rendőrhatalósági őrizet alá vagy rendőrhatalósági felügyelet alá helyezésükre hozzám javaslatot tenni szíveskedjék. Vitéz Király Gyula csendőr ezredes osztályvezető.” (3)

A vizsgálat - helyettes polgármesteri szinten - a vádlott, a vádló és a tanúként beidéztet könyvtári tisztviselők kihallgatásával kezdődött. A kihallgatások tíz személyre terjedtek ki és június 6-tól 10-ig tartottak.

A feljelentés lényegében három vádpontot tartalmazott:

1. A kormányzati rendszerrel és annak intézkedéseivel szemben álló politikai nézetek rendszeres terjesztése, háborúellenes, németellenes és zsidóbarát nézetek hangoztatása Dávid Antal és társai részéről.
2. A fiókok könyvbeszerzésénél a zsidó és zsidó szellemű irodalom előnybe részesítése, a jobboldali irányzatú irodalom mellőzése Szentkúty Pál részéről.
3. A kormányzati rendszerrel szemben álló könyvtári tisztviselők csoportjának kialakítása - Kelényi Béla, Szőke Sándor részvételével, a könyvtárból baloldali nézetei miatt április 17-én már eltávolított Stark János bevonásával.

1. Rendszerellenes nézetek nyilvános terjesztésének vádja

A vád szerint Dávid Antal igazgató a beosztása nyújtotta előnyökkel visszaélve, a Fővárosi Könyvtárban rendszeresen terjesztette politikai nézeteit, melyek a kormányzati rendszer kül- és belpolitikáját alapjaiban támadták.

A vád és az elhangzott munkatársi vallomások összességéből egyértelműen bontakozik ki Dávid Antal 1944-es politikai arcéle.

Külpolitikai téren németellenes és angolbarát volt: biztosra vette a háború elvesztését, hibának tartotta belépésünket, szükségszerűnek a háború utáni uralomváltást, melynek során szigorúan felelősségre fogják vonni a háborús bűnösöket. (Ez a pont irritálta legjobban a könyvtár szélsőjobboldali érzelmű munkatársait: „Már megint akasztófákat állít a könyvtár tisztviselői számára.”)

Belpolitikai téren elsősorban a zsidótörvényeket és azok szellemét bírálta, és védelmébe vette a „zsidó vagy zsidó mentalitású” írókat és tudósokat.

Mint ahogy Dávid nézeteit nem csak szűkebb baráti körében hangoztatta, hanem minden fenntartás nélkül a könyvtár különféle politikai összetételű munkacsoportja előtt is, „naponként végigjárva a hivatali helyiségeket”, a terhelő kijelentések elhangzását egyik vallomástevő sem tagadhatta. Arra volt csak lehetőség, hogy ki-ki tompítsa vagy élezze a nyilvánosan elhangzottakat.

Maga Dávid Antal-meghallgatása során az egyes konkrét vádpontokkal nem foglalkozott (nem tudjuk, hogy ezek egyáltalán elhangzottak-e az ő kihallgatásakor is), a munkahelyen való „politizálás” vádját pedig

visszafordította a szélsőjobboldali nézeteket vallókra, akik - megfogalmazása szerint - a törvényeken és kormányrendeleteken túlmenő politikai magatartást tanúsítanak. Hivatkozott továbbá a Fővárosi Könyvtárban 1941 óta érvényben lévő igazgatói utasításra, mely megtiltotta a tisztviselők munkahelyi politizálását, és amelyet ő - úgymond - megtartott és másokkal is igyekezett megtartatni. Érvei azonban - szemben a letagadhatatlan tényekkel - 1944. márciusa után már aligha bizonyultak meggyőző és felmentő erejűeknek bármely hivatalos fórum előtt.

2. A filozemita állománygyarapítás vádjja

Szentkúty Pált az antiszemita és jobboldali ideológiával szemben álló állománygyarapítási politikával vádolták. E vádakát tárgyyszerűen egyedül Homa Gyula fejtette ki kihallgatása során. Szerinte Szentkúty

- aránytalanul sok zsidó író művét szerezte be a fiókok számára;
- bizonyos jobboldali irányzatú műveket mellőzött;
- a beszerzett jobboldali irányzatú könyvek jelentős részét a raktárban fektette el, hogy az olvasók ne jussanak hozzá;
- utasítást adott a fiókvezetőknek, hogy ne adjanak felvilágosítást az egyes könyvek szelleméről;
- a beszerzésnél előnybe részesítette a zsidó könyvkereskedőket.

Korábbi irodalomelméleti írásaiból nem nehéz rekonstruálnunk Szentkúty Pál irodalmi értékrendjét és irodalomközvetítói beállítottságát.⁽⁴⁾ Ezek alapján feltételezhetjük, hogy a felsorolt megállapítások alapjaiban helytállóak. A rosszdulatú vádpontok mögött felsejlik az esztétikai és humánus értékek alapján álló, s azokat az adott pillanat nagyon szűk mozgásterében is érvényesíteni akaró és merő könyvtáros képe.

A vádiratban szereplő s a Homa Gyula által szóban is előadott vádpontokat a kihallgatások során senki sem tudta vagy akarta konkrétumokkal megerősíteni. (Egyedül Chirke Géza hozott példát: „Míg Eötvös Károly A nagy per c. műve minden fiókban rendelkezésre állott, addig Bari József A tisztaeszlezi per c. művét egyenes kérésre sem volt hajlandó beszerezni.” A többi kihallgatott vagy arra hivatkozott, hogy ezek a vádak „a könyvtárban köztudomású dolgok”, „márcsak publicisztikai tevékenysége miatt is köztudomásúak”, vagy pedig nem voltak hajlandók ezt a vádpontot megerősíteni (Enyvváry Jenő, Könyves Tóth Kálmán, Vígfalvy Dezső). Maga Szentkúty a kihallgatás során nem tagadta a vitatott irodalom beszerzésének tényét, csak annak - más jellegű művekkel szembeállított - preferálását nem vállalta, s így összegzett: „Tagadom, hogy zsidó írókat vagy a kimondottan zsidó szellemű irodalmat előnybe részesítettem volna a nemzeti és keresztény irányzatokkal szemben.”

Végül is a vizsgálat nem támasztotta megfelelően alá a feljelentés vádpontjait, ezért a kihallgatások vezetője a főpolgármesternek ezt a javaslatot tette: „Ezzel a váddal kapcsolatban szükségesnek tartom a székesfővárosi könyvtár könyvbeszerzéseinek és különösen a fiókok könyvellátásának ebből a szempontból való megvizsgálását. Ez a vizsgálat azonban hosszabb időt vesz igénybe...”⁽⁵⁾

Nem tudhatjuk, hogy 1944 nyarán Budapesten hosszan tartó állományelemző vizsgálatot javasolni ostobaság volt-e, cinizmus vagy jóakarát az ügy eltuosulása érdekében?

Szentkúty ügye a vizsgálatnak ezen a szakaszán talán nem is állt rosszul. Ámde váratlanul közbejött valami.

A városházán folytatott vizsgálat lezárását követő napon futott be a helyettes polgármesterhez a XI. kerületi rendőrkapitányság értesítése egy jogerős kihágási ítéletről, melyet Szentkúty ellen hozott.⁽⁶⁾ Az irat szerint „a terhelt ... 1944. február 4-én ... az utcán menetelő Hitler ifjakra a fene egye meg őket, menjenek haza - durván sértő kifejezéseket tette hangosan és többek előtt, ezzel közfelfűtést, botrányt idézett elő”, ezért a rendőri büntetőbíró 50 pengő pénzbüntetésre ítélte, nyomatékosan súlyosbító körülménynek tudva be, hogy a terhelt „magas rangú köztisztviselő léte a most dúló világháborúban a magyar állammal szövetséges viszonyban lévő egyik nagyhatalom fiaira tett durván sértő kijelentéseket”.

Ezt az utcai botrányt, mint láttuk, Szentkúty talán szintén megúsza volna még egy jóakarató kihágási büntetéssel, ámde a két ügy balszerencsés egybeesése súlyosan rontotta helyzetét. A vizsgálatot vezető helyettes polgármester a kihágási ügyet azzal a megjegyzéssel továbbította tovább Keledy Tibor főpolgármesternek, hogy „tárgyát tekintve a fent említett vizsgálat anyagához tartozik”.⁽⁷⁾

3. A szervezkedés vádjja

A vizsgálat harmadik témaköre a rendszerrel szemben állók közötti *kapcsolatok* kutatása volt. A vád feltételezte, hogy a Fővárosi Könyvtárban a kormányzati rendszert ellenző tisztviselők között erős kapcsolatok épültek ki, hogy a szembenállók politikai jellegű csoportot alkotnak, Dávid Antal vagy még inkább Stark János vezetésével.

Ki volt Stark János? Az események időpontjában 39 éves, hivatalától már megfosztott könyvtári tiszt. 1931-ben került a Fővárosi Könyvtárba Budapesten, Lipcsében és Heidelbergben végzett közgazdasági és

szociálpolitikai tanulmányok után, melyek keretében Jaspers filozófiai és Mannheim szociológiai szemináriumain is részt vett. Öt nyelven beszélt, európai kultúrájú szellem volt. A dokumentumok szerint jól beilleszkedett a könyvtár életébe, annak egyik meghatározó egyénisége lett.

A világháború kitörése Londonban érte; Milánó és Párizs után itt folytatott rendkívüli fizetéses szabadság keretében tanulmányokat. Londonból elég nehezen jutott haza, de hazajött. Már a következő évben, 1940-ben szerepet játszott Katona Jenő híressé vált sajtókihágási ügyében, ezért ellene is bűnvádi eljárást indítottak és rendőri felügyelet alá helyezték, amit azonban egyelőre csak bizalmasan, telefonon közöltek a könyvtár igazgatójával. (8) Enyvváry óvatosan bár, de tartani próbálta Starkot, ám annak egyre radikalizálódó antifasiszta, baloldali magatartása (erre Jajczay János tanúvallomásaiban találunk adatot) túlfeszítette a Fővárosi Könyvtár tűréshatárát is: 1944 elején fegyelmi és bűnvádi eljárás indult ellene, ennek során hivatalából felfüggesztették, április 17-én pedig nyugdíjazták (fizetésének 27%-ával). A júniusi kihallgatások idején az ellene folyó bűnvádi eljárás még folyamatban volt.

A vizsgálat a tanúvallomások alapján egyértelműen megerősítette, hogy a vádban szereplő könyvtárosok között a szükséges munkakapcsolatokon messze túlmenő szoros érintkezés állt fenn. Zajti Ferenc vallomása így összegezi: „Kelényi Béla és Szőke Sándor ... az említett három úrral (Dávid, Szentkúty, Stark; K. S.) azonos felfogásúak és Kelényi szobájában volt a központja ennek a társaságnak, illetve ezeknek a megbeszéléseknek.” (9) A vallomások alapján rekonstruálható, hogy a társaság központi alakja Dávid Antal volt, aki a felsoroltak mindegyikével közvetlen és szoros kapcsolatban állt, még a bűnvádi eljárás alatt álló Stark Jánossal is. Az egyik legsúlyosabb vádpont éppen az volt, hogy „Stark János még felfüggesztése után is bejárt a hivatalba és ott Dávid Antal szobájában nevezettel sokszor hosszasan tárgyalt.” A „kapcsolatok” kérdéskört tehát úgy összegezhetjük, hogy a könyvtár azon vezetői, akik a fasizmus magyarországi megnyilvánulásával szemben alapjaiban azonos nézeteket vallottak, ebben az időszakban szoros emberi-világnézeti kapcsolatban álltak egymással, és körükhöz tartozott (Dávidon keresztül) a radikálisan antifasiszta Stark János, valamint lazább szálon Szőke János is.

Nem leplezett kapcsolatuk megkönnyítette ellenségeik számára az együttes támadást, majd az együttes félreállítást is.

EPILÓGUS/1.

A kihallgatások jegyzőkönyveit a hozzá fűzött szűkszavú megjegyzésekkel június 20-án megküldték a főpolgármester címére.

Az események e pontnál felgyorsulnak, a szereplők sorsa drámai fordulatokat vesz.

Dávid Antalt és Szentkúty Pált június 22-én felfüggesztik állásukból. Ezzel voltaképpen lefejezik a Fővárosi Könyvtárát, mert a nyugdíj előtt álló Enyvváry Jenő már egyre kevésbé ura a folyamatoknak.

Augusztus 29-én Homa Gyula polgármesteri határozat alapján „az igazgató és aligazgató távolléte esetére” helyettes vezetői megbízást kap. Október 19-i határozattal formálisan is menesztik Enyvváry Jenőt: „a hivatali munka érdekében” - majd október 26-án szelídebb formában -, „polgármesteri köszönet kifejezése mellett” nyugdíjba küldik. Helyére Homa Gyulát nevezik ki.

A júniusi feljelentés és „per” elérte célját: a könyvtár vezetőgárdáját felszámolták. Enyvváry nyugdíjazva, Dávid és Szentkúty felfüggesztve, Kelényi október 31-től letartóztatva, mint a „Márciusi Magyarország” csoport résztvevője, Stark János eltűnik a színről, Szőke Sándor bejelenti, hogy „szolgálatát betegsége miatt nem tudja ellátni”. A vezetés Homa Gyula és a helyettesnek kinevezett (de Hománál erőszakosabb, a kezdeményezést rövidesen kezébe ragadó) Chirke Géza kezébe kerül. Az első felvonás ezzel véget ér.

A második felvonás 1945 január 18-án kezdődött. A Belvárosban aznap hajnalban befejeződtek a harcok, a Kálvin tér palotái még égtek, az utcákon holttestek és állati tetemek hevertek, a Wenckheim palota épülete azonban (17 telitalálat ellenére) viszonylag épen állt. A füstölgő romokon át megjelentek az első könyvtárosok. „Az első között Vágfalvy Dezső főkönyvtáros, majd Jajczay János felügyelő, Könyves Tóth Kálmán főkönyvtáros.” (10) A kihallgatás irataiból is ismerős nevek: mindhárman tanúként szerepeltek. Később megjelenik Dávid Antal is, megtörtén, mert elvesztette fiát, Tamást: Kelényi Bélával együtt elhurcolták. A két vádló: Homa Gyula és Chirke Géza nem tért vissza a könyvtárba.

Márciusban Dávidot Szentkútyval együtt formálisan is rehabilitálják: „Budapest székesfőváros polgármestere 1944. június 22-én kelt biz. rendeletével Dávid Antal és Szentkúty Pál ellen - nevezettek közismert baloldali magatartása miatt - fegyelmi eljárást rendelt el és őket állásuktól és illetményeik 2/3 részétől is felfüggesztette ... A fegyelmi eljárást megszüntetem és őket állásukba visszahelyezem.” (11)

A hajdani vizsgálat vádlottjai közül Szentkúty kapcsolódik be aktívan a romeltakarítás és újjáépítés szervezésébe. Április 12-től Csorba polgármester őt bízta meg ideiglenesen a Fővárosi Könyvtár vezetésével.

A hajdani vizsgálat vádlottjai közül Szentkúty kapcsolódik be aktívan a romeltakarítás és újjáépítés szervezésébe. Április 12-től Csorba polgármester őt bízta meg ideiglenesen a Fővárosi Könyvtár vezetésével.

Vezetői pályafutása csak három hónapig tart. Időközben változás történik a fővárosi vezetői posztjon: az új polgármester, Vas Zoltán Hajdú Henriket, a Váci-féle MSZMP egykori vezető funkcionáriusát nevezi ki igazgatónak július 14-én, majd 1946 január elején ugyancsak igazgatói megbízást kap (Hajdú Henrikkel párhuzamosan) a Szovjetunióból hazatért Dienes László is.

Szentkútyt, mint „tartósan szolgálatképtelent” nyugdíjazzák 1946. augusztus 1-től.

Dávid Antalt két évvel később, az 1948-as nagy átszervezések alkalmával küldik el: „Dávid Antal aligazgatót a szolgálat teljesítése alól felmentem. Szolgálati viszonyáról egyelőre nem kívánok gondoskodni.” Ezzel az 1944-es feljelentés őt vádlottjából az utolsót is véglegesen eltávolították a könyvtárból.

EPILÓGUS/2

Nem csak a sors volt kegyetlen az egykori vádlottakkal szemben, hanem az utókor emlékezete is.

Huszonöt évi hallgatás után történt meg az első írásos utalás az eseményekre, egy más vonatkozású könyvtártörténeti tanulmányban, két mondatban, bagatellizálva a történeteket. (12) A mérvadóknak szánt 300 oldalas könyvtártörténet (13) viszont egyetlen szóval sem emlékezik az eseményekre.

Az elhallgatás érthető, hiszen az 1944 júniusi kihallgatási jegyzőkönyvek megállapításai nehezen illeszthetők bele abba a sablonos képbe, amit a „horthysta könyvtárvezetésről” a későbbi évtizedekben kialakítani kívántak. E sablon szerint ugyanis a könyvtár teljes vezetősége a fasiszmus buzgó kiszolgálója volt a végső időkig. „A horthysta könyvtárvezetőség a német megszállás idején is készségesen segédkezet nyújtott a 'totális mozgósítás'-hoz.” Vagy: „A könyvtárvezetőség a fennmaradt iratok szerint ugyanilyen buzgalommal járt el a zsidótörvények és rendeletek legfrissebb hajtásainak ápolása körül is.” Az ilyenek rajzolt könyvtárképből logikusan következik, hogy „a velejéig romlott könyvtárvezetést” az 1945 után kialakuló rendszer nem vállalhatja, tehát kívülről jövőekkel, a külső vagy belső emigrációban tisztán maradtakkal kell őket leváltani. Nem nehéz felismernünk: a „bűnös könyvtár” képe pontosan tükrözi a „bűnös országot”, „bűnös népet” jól ismert ideológiáját.

Mint ahogyan nem igaz a „bűnös nép” vádja, a tények a „bűnös könyvtár” koholmányának is ellene mondanak. A kihallgatás-sorozat dokumentumai azt bizonyítják, hogy a Fővárosi Könyvtár vezető testülete 1944-ben egyértelműen és aktívan fordult szembe a fasiszta diktatúrával, súlyos áldozatok vállalásának árán is. A tények feltárása szolgáljon számukra késői elégtételül.

Katsányi Sándor

Jegyzetek

1. Jegyzőkönyv Dávid Antal kihallgatásáról 1944. június 9-én. Másolat a FSZEK irattárában.
2. Jegyzőkönyv Zajti Ferenc kihallgatásáról 1944. június 9-én. Másolat a FSZEK irattárában.
3. 9551/1944/VII. res. ügyirat a FSZEK irattárában.
4. Ld. pl. a Régi magyar gyermekkönyvek bevezetőjét és Mit olvas a Fővárosi Könyvtár közművelődési fiókjainak közönsége. Kulturális kereszmetset 1935 c. művét.
5. 155 - biz. 1944/I. ü. o. Másolat a FSZEK irattárában.
6. 1944. kih. 738. szám. Másolat a FSZEK irattárában.
7. 10.848/1944-I. ü. o. - Másolat a FSZEK irattárában.
8. Ld. Enyvváry Jenő levelét a polgármesterhez. 17/biz./1940. A FSZEK irattárában.
9. Jegyzőkönyv. 1944. június 9-én a székesfőváros polgármesteri I. ügyosztályában. Másolat a FSZEK irattárában.
10. 1945. A Fővárosi Könyvtár az ostrom és a felszabadulás évében. = A Fővárosi Könyvtár évkönyve XIII. 1943-1945. 21 p.
11. 2572/1945/I. ü. o. Rendelet.
12. Remete László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a felszabadulás időszakában. = Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. XIV. köt. 1968-1969. 105 p.
13. Remete László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp. 1966. FSZEK.

KELÉNYI BÉLA OTTÓ

/1897 - 1944/

- pályakép-vázlat -

Nemcsak a könyveknek, a könyvtárosoknak is megvan a maguk sorsuk. Életük fő színteréről - a könyvtárteremből - csak ritkán lépnek a nyilvánosság elé. Munkájuk köddé foszlik az olvasók ezrei között, vagy fölkerül a könyvtárak polcaira, mint bibliográfia. Egyéniségükre, emberi alakjukra legtöbbször nem kíváncsi az a közösség, melyet szolgálnak.

Ez a tipikusnak is nevezhető „könyvtárosi sors” és utóélet jutott osztályrészül Kelényi B. Ottónak is. Korai és tragikus haláláig, - 1944 végén a nyilasok kivégezték vagy egy lágerben halt meg - a Fővárosi Könyvtárban dolgozott, annak egyik meghatározó szellemiségű alakja volt. Számos ma is használt bibliográfiát, tanulmányt állított össze illetve írt Budapest történetéről, de munkásságáról és személyéről napjainkig egy rövidke életrajz vagy ismertetés sem jelent meg. (Nem számítva az Életrajzi lexikon és a Budapest lexikon pár mondatos, egymásnak is ellentmondó szócikkeit, és a Fővárosi Könyvtár történetét összefoglaló monográfia sommás és igaztalan ítéletét.)(1)

E hiányon szeretne valamit enyhíteni ez az egyelőre nagyon is vázlatos pályakép.

PÁLYAKEZDÉSE A FŐVÁROSI KÖNYVTÁRBAN

Kelényi Béla Ottó 1897. február 25-én született Budapesten, római katolikus családban. Egyetemi tanulmányait Szegeden végezte a Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, ahol 1920-ban történelem-latin szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett. Még ugyanebben az évben levéltárosi szakvizsgát is tett.

Egyetemi tanulmányai után Sopronban vállalt tanári állást, a helyi főreáliskola és leánygimnáziumban. A tanítás mellett a városi levéltárban is dolgozik; ez már a korán kibontakozó tudományos ambíciókat is sejteti.(2)

Ez a fiatal, huszonöt éves középiskolai tanár és Sopron város tb. levéltárosa 1922. január elsején a következő kérvénnyel fordult a főváros polgármesteréhez:

„Méltóságos Polgármester Úr!

Alulírott ama alázatos kérelemmel fordulok Méltóságodhoz, hogy a fővárosi könyvtárnál tekintettel az üresedésben levő állomásokra engem alkalmazni Kegyeskedjék. A mellékelt okmányok tanúsága szerint Budapesten születtem, róm. kath. vallású vagyok, a latin és történelem szakon képesített okl. tanári és levéltári szakvizsgálatom alapján Sopron v. tb. levéltárosi tisztet töltöttem be; a közel jövőben pedig bölcsészeti doktoratust szándékozom tenni és erre dolgozatom, mely a sopronbátfalvi páloskolostor történetét tárgyalja, már majdnem teljesen készen van. Foglalkoztam ezen kívül Baranyai Decsi János marosvásárhelyi XVI. sz.-beli tanár élete és munkáival, mely dolgozatom, mint szakdolgozat bírálóm Angyal Dávid dr. egyetemi Tanár úr elismerésével találkozott. Jelenleg az áll. főreáliskola és leánygimnáziumnál levő tanári elfoglaltságomon kívül a városi levéltárban a XVI. sz. okleveleinek regesztáit készítem.

Bátorkodom egyszersmind Méltóságod szíves tudomására hozni, hogy folyamodási szándékomat személyesen bejelentettem a fővárosi könyvtár Igazgatójánál Kremmer Dezső dr. úrnál, aki alkalmaztatásomat a könyvtár érdekeivel megegyzőnek találta. Jelen pályázatom indító oka egyrészt az a körülmény, hogy a fővárosban sokkal inkább rendelkezésemre állnak a továbbképzés eszközei, másrészt családi érdek is, amennyiben rokonaim és négy testvérem állandó budapesti lakosok és Édesanyámmal keressük az alkalmat, hogy mi is Budapestre költözhessünk. Kérelmem alázatos megisméltése mellett vagyok Méltóságos Polgármester Úrnak kész szolgálja

Kelényi B. Ottó
okl. középisk. tanár, Sopron v. tb.
levéltárosa
Sopron 1922. január 1-én.”(3)

A kérelem szövege alapján egy művelt, ambiciózus, ifjú, tudósjelölt képe bontakozik ki előttünk, aki már nem elégszik meg Sopron kisvárosi lehetőségeivel. Doktori értekezésének támválasztása, jelesen az egyháztörténet, már előrevetíti a későbbi történész érdeklődési körét is. Valószínűleg személyes pártfogója is akadt, elképzelhető, hogy a kérvényben is említett Angyal Dávid egyetemi tanár, aki fölkhívta rá a Fővárosi Könyvtár igazgatójának, Kremmer Dezsőnek a figyelmét. Mindenesetre Kremmer a személyes meghallgatás után rendkívül meleg hangon nyilatkozott Kelényiről a polgármesterhez írt levelében:

„Miután Kelényi Béla Ottó, a vele folytatott hosszas és nevezettnek úgy készülttségét, mint tudományos terveit kutató beszélgetésből, előttem a könyvtárosi pályára kiválóan alkalmas egyénnek mutatkozott, kérvényét pártolón Méltóságod elé terjeszttem, azzal a javaslattal, hogy őt a IV-ik id. hivatalnoki osztályba kinevezni méltóztassék.”(4)

Ezek után nem meglepő, hogy Kelényinek nem kellett soká vámiia: a polgármester 1922. március 18-án a könyvtár ideiglenes hivatalnokává nevezte ki, és a 225 korona havi fizetéssel, és 200 korona negyedévi lakáspénzzel javadalmazott IV. fizetési osztályba osztotta be.

Erről és egyéb személyi kérdésekről a könyvtár Értesítőjében Kremmer Dezső igazgató is beszámol:

„Ez évben a következő személyzeti változások voltak: Enyvvári Jenő főkönyvtárost a Tanács megbízta az aligazgatói teendők elvégzésével. Ezenkívül a polgármester úr dr. Kelényi Béla történészt és dr. Homa Gyula közgazdászt két üresedésben lévő könyvtárosi állás terhére id. hivatalnokoknak nevezte ki, Kornai István számtanácsost pedig könyvtárunkhoz helyezte át. Ílymódon lehetővé vált, hogy az erősen megcsappant személyzet miatt hiányos reference-szolgálatot a szükségletnek megfelelően javítsam. A Keleti-gyűjteményt ugyanis most már heti félidőn dr. Dávid Antal főkönyvtáros, orientalista vette végleg át, a budapesti gyűjteményt pedig, melynek vezetését kénytelen voltam magamnak tartani fenn, a komoly tudományos törekvésektől áthatott dr. Kelényi Béla historikusra bízam...”(5)

Az ideiglenes hivatalnoki status azonban rendkívül bizonytalan volt: a főváros ezen alkalmazottainak bármikor fölmondhatott, és az elbocsátott semmilyen igényt nem támaszthatott a fővárossal szemben. Természetesen ezzel Kelényi is tisztában volt, és igyekezett véglegesen rendezni illetve biztosítani a számára oly megfelelő könyvtári állást.

1923 áprilisában megpályázza a könyvtárban megüresedett főkönyvtárosi, könyvtárosi ill. könyvtári főtisztii állásokat, melyek közül a könyvtárosi állást nyeri el.

1924 novemberében pedig a főváros tanácsa - Kremmer Dezső igazgató hathatós ajánlására - véglegesíti Kelényi B. Ottó könyvtárost a Fővárosi Könyvtárban.(6)

Mint fentebb, a könyvtár Értesítőjéből származó idézetben olvashattuk, Kremmer Kelényit bízta meg a könyvtár budapesti gyűjteményének vezetésével. Ez önmagában is jelzi, hogy az igazgató milyen nagyra értékelte Kelényi képességeit, hisz a Budapest-gyűjtemény a könyvtár egyik büszkesége volt, vezetése pedig komoly felkészültséget igényelt.

A főváros történetére vonatkozó nyomtatott dokumentumok gyűjtése, a későbbi Budapest-gyűjtemény anyagának megalapozása, már a 19. század második felében elkezdődött, előbb a Statisztikai Hivatal keretében, utóbb a Fővárosi Levéltár könyvtárában. Miután e két hivatali gyűjtemény egyesítésével Budapest Törvényhatósága 1903-ban létrehozta a Fővárosi Könyvtárat, kimondta, hogy az új könyvtár feladata statisztikai, közigazgatási és Budapest történetére vonatkozó művek gyűjtése legyen.

Szabó Ervin vezetése alatt ez a gyűjtőkör általános társadalomtudományivá bővült, de emellett változatlanul gondot fordítottak a főváros történetére vonatkozó anyagok beszerzésére is.

Körlevelekben szólították föl a budapesti intézményeket, hivatalokat, hogy nyomdatermekéikből, melyek a város történetének pótolhatatlan forrásai, küldjenek egy-egy példányt a könyvtár számára. Kiharcolták azt a jogot is, hogy a főváros házinyomdája minden kiadványából köteles példányt küldjön a Fővárosi Könyvtárba.

Gondot fordítottak a könyvpiacra feltűnő magángyűjtemények várostörténeti anyagának beszerzésére, melynek során számos 17-18. századi művel gazdagodott a gyűjtemény. Az első ösnyomtatványok és 16-17. századi könyvritkaságok gróf Zichy Jenőnek 1911-ben a fővárosnak adományozott magángyűjteményéből kerültek a könyvtár várostörténeti anyagába.

A Fővárosi Könyvtár különgyűjteményeit az 1913-1914-es alapvető könyvtári reformmunkálatok során alakította ki.

Ekkor jött létre a Budapest-gyűjtemény, nagy vonalakban mind a mai napig létező, működési kerete is.(7)

Ennek, az 1920-as évek elejére már jelentős és értékes anyaggal rendelkező várostörténeti gyűjteménynek a vezetését vette át Kelényi Béla, „a komoly tudományos törekvésektől áthatott ifjú historikus.”

A BUDAPEST-GYŰJTEMÉNY ÉLÉN

Kelényinek, akinek élete nem bővelkedett eseményekben, ideális munkahely volt a könyvtár, valóságos „szellemi paradicsom”. Nyelvismerete a latinon kívül kiterjedt a németre és franciára is, ami lehetővé tette, hogy alaposan megismerkedjen ne csak a könyvek külsejével, hanem azok tartalmával is.

Egy gyakorlatilag pályakezdő fiatal ember, aki tudományos ambíciókkal rendelkezik és érdeklődési körébe az egyháztörténeten kívül a hely- illetve várostörténet is beletartozik, valóban nem kívánhatott volna megfelelőbb munkahelyet, mint az akkori Fővárosi Könyvtár Budapest-gyűjteménye.

Kelényi az első időben bizonyára ismerkedett a könyvtár anyagával, megtanulta a könyvtárosi munka rutinfeladatait. Közben 1926-ban Párizsba utazott a francia közgyűjtemények tanulmányozása céljából.(8)

A tanulás és az ismerkedés ideje alatt, ezekkel párhuzamosan hozzákezdett a várostörténeti gyűjteménnyel kapcsolatos elképzeléseinek kidolgozásához és megvalósításához.

Alapvető törekvése az volt, hogy a gyűjtemény ne pusztán csak városigazgatási szempontú anyaggal rendelkezék, hanem váljon a várostörténeti kutatások forrásbázisává. Ehhez természetesen forrásértékű művekkel kellett gyarapítani a gyűjteményt, melynek gyűjtőköre így rendkívül kiszélesedett: az ösnyomtatványoktól kezdve beletartozott minden a fővárosra vonatkozó, vagy a főváros története szempontjából forrásértékű dokumentum.

Ahogy Kelényi egyik cikkében írta: „Az ösnyomtatványok és a XVI. század első felében megjelenő munkákban már csak Buda említése is elegendő arra, hogy a mű a gyűjteménybe kerüljön.”(9)

Ezt a nagyléptékű és tegyük hozzá nagyvonalú szerzeményezési politikát csak komoly anyagi eszközökkel lehetett megvalósítani. És a gyűjteménynek szinte az egész Kelényi-korszakban „szerencséje” volt: nagyrészt külföldi vagy belföldi vásárlásaihoz majdnem mindig sikerült a pénzügyi fedezetet biztosítani.

Ebben szerepet játszott, hogy Kelényinek és a könyvtár vezetésének jó kapcsolata volt a Városháza pénzügyileg illetékes vezetőivel, akik adott esetben a fővárosi hitelkeret terhére lehetővé tették a könyvtár számára a könyvvásárlást. (Az igazsághoz tartozik, hogy korszakunkban, egészen a második világháborúig a Budapesti gyűjtemény kivételezett helyzetben volt a Könyvtár egészen belül. Ez megmutatkozott a pénzügyi keret elosztásában, de egyéb területeken is: pl. a Wenckheim-palota átalakításával megnyílt új könyvtárpépületben juttatott reprezentatív olvasóteremmel, a gyűjtemény bibliográfiai munkáihoz biztosított kvalifikált munkaerőben stb. Hogy ebben mennyi volt Kelényi személyes érdeme, illetve, hogy a könyvtárvezetőség önmagában is nagyra értékelte-e a gyűjteményt, azt már nehéz eldönteni; valószínűleg mindkettő szerepet játszott.)

Kelényi azonban nem csak jelentős számú könyvtáskassággal gyarapította a gyűjteményt, hanem a város-történeti kutatások egyéb, forrásértékű dokumentumaival is. Már korán felismerte az ún. kisnyomtatványok, - mint pl. reklámcédulák, számlák, színlapok, kották stb. - jelentőségét. A gyűjteményben külön kezelték és külön katalógust vezettek erről az anyagrészeiről.

Szisztematikusan gyűjtötték a fővárosi vonatkozású képes ábrázolásokat és térképeket, melyek a topográfiai vizsgálatokhoz nélkülözhetetlenek. Ezen túlmenően elkezdtek kicédulázni a könyvekben és folyóiratokban található, és a fővárossal kapcsolatba hozható illusztrációs anyagot, mellyel mai szóval élve, egy „ikonográfiai adatházist” hoztak létre. Úttörő módon az 1930-as években már külön fényképgyűjteményt alakítottak ki a gyűjteményben.

Az 1920-as évek végén indult meg a „Budapest-gyűjtemény bibliográfiai munkálatai” című sorozat, melynek fő célja a gyűjtemény anyagának feltárása és közzététele volt. A bibliográfiai munkálatok vezetője, irányítója egyes esetekben tényleges szerkesztője Kelényi volt.(10) (Itt jegyezzük meg, hogy tudomásunk szerint Kelényi rendezte az első könyvtári kiállítást 1936-ban, Buda visszafoglalásának 250. évfordulójára.)

Könyvtári munkája mellett, de attól nem függetlenül Kelényi rendszeresen publikált a korszak történeti szakfolyóirataiba.(11) A „száraz”, csak a szakmabelieknek szóló tanulmányok mellett, számos színes, kis várostörténeti cikket írt a művelt közönség számára.(12)

Irodalmi munkásságának egy érdekes része, hogy vonzódott a csillagászathoz illetve annak történetéhez. E tárgykörben írt munkája, melyben a Pázmány Péter Tudományegyetem csillagvizsgáló intézetét ismerteti, ma is forrásértékű.(13) Jelentősebb tanulmányai a könyvtár által kiadott Évkönyvek és a Tanulmányok Budapest múltjából című könyvsorozatokban jelentek meg. A Fővárosi Könyvtár által 1907- óta megjelentetett Értesítő 1931-ben Évkönyvvé változott, ami a kiadvány tartalmi gazdagodását is jelentette: ebben publikálhatták a könyvtár munkatársai tudományos dolgozataikat, amelyek általában a könyvtár új szerzeményeihez illetve meglévő anyagához kapcsolódtak.(14)

A Tanulmányok Budapest múltjából tanulmánykötet-sorozat a korabeli várostörténeti irodalom egyik fő orgánuma volt. Itt jelentek meg Kelényinek az 1930-as években szinte sorozatban a város múltjával foglalkozó tanulmányai.(15)

Bizonyára ez is szerepet játszott abban, hogy amikor a főváros vezetése elhatározta Budapest történetének elkészítését, Kelényit bízták meg a monográfia tervezetének elkészítésével, és az első kötet felelős szerkesztői munkájával. Talán ez volt Kelényi életében a legnagyobb szakmai elismerés, melyet személye és munkássága kapott. Szerkesztői feladatai során kapcsolatba került a kor neves és vezető történészeivel, köztük Mályusz Elemérrel, aki egyebek mellett a helytörténetírás jelentős alakja volt.(16)

A Budapest monográfia szerkesztői feladatai évekre igénybe vették Kelényi idejét és energiáit. Bizonyára nem rajta múlt, hogy a terv nem valósult meg, és csak a Budapest az ókorban című első kötet, és a törökkori fővárost bemutató harmadik kötet jelent meg 1942-ben. További kötetek sajnos nem születtek.

Mindeközben a hivatali ranglétrán zökkenőmentesen haladt előre; 1935-ben I. osztályú könyvtárossá, 1936 végén pedig II. osztályú főkönyvtárossá nevezték ki.(17)

Kelényi az 1940-es évek elején úgy élt, mintha nem is tombolt volna körülötte a második világháború: tanulmányt írt, szerkesztett, olasz nyelvű képeskönyvecskét állított össze Pest-Budáról, végezte a könyvtári aprómunkát.(18) Nyaranta a főváros Balaton parti üdülőjébe utazott pihenni.

ECSETVONÁSOK KELÉNYI B. OTTÓ PORTRÉJÁHOZ

Kelényi személyiségvonásait, karakterét két forrás alapján próbálom meg rekonstruálni: az egyik Marót Miklós visszaemlékezése, a másik Kelényi „Minősítési lapja”,(19) melyet hivatalból a főváros alkalmazottjairól vezettek.

Marót Miklós gyermekkorától ismerte Kelényit, vagy ahogy ő nevezte „Ottó bácsit”. Nyaranta a Marót család Balatonkenesén nyaralt a főváros üdülőjében, ahová Kelényi is gyakran ellátogatott. Visszaemlékezése szerint Kelényi az átlagosnál kissé magasabb termetű, enyhén hajlott hátú, igazi „literary gentleman” volt. Mindig elegánsan öltözködött, nyáron a nagy melegben is csokornyakkendőt kötött, kezén jellegzetes nagy családi pecsétgyűrűt viselt. Nőlen volt, édesanyjával élt együtt Budán, a Székely utcában.

Beszédmodora rendkívül körülményes volt, kedvelte a bonyolult szófordulatokat, és társaságban csak intellektuális témákról volt hajlandó beszélni. Marót szerint ezek a tulajdonságai is hozzájárultak ahhoz, hogy nem volt kiterjedt baráti köre, nem élt élénk társasági életet, sőt kifejezetten visszahúzódó volt.

Másik forrásunk, Kelényi 1943-ban keltezett Minősítési lapja, csak megerősíti ezt a józan, szinte már puritán személyiségképet és életvitelt. A három részből és 51 pontból álló iraton értékelték a hivatali munkát, az előadói képességeket és a hivatalvezetésre való alkalmasságot. A részletes, néhol már-már aprólékos minősítés eredménye Kelényinél mind a három rész esetén jó illetve kiváló volt.

Néhány jellegzetesnek tartott minősítést kiemelve: Kelényi a munkavégzésben pontos, buzgó, átlagon felüli, gyors felfogású, megbízható. Modora jó, udvarias, erkölcsi szempontból megbízható, anyagi helyzete kifogástalan, józan, kiegyensúlyozott.

Kiváló felkészültségű előadó, jól szövegez, jó ítélőképességű. Vezetői munkájában kellően erélyes, jó szervező, megfontolt, határozott és kezdeményező.

Minősítési lapjának megjegyzés rovatába főnöke Enyvváry Jenő igazgató még bejegyezte: művelt, szorgalmas, különleges feladatokra is alkalmas.

Íme, előttünk áll, a szinte tökéletes könyvtári hivatalnok! És ezt az eminens, a politikától magát távol tartó, tudós könyvtárost fogták le és hurcolták el a nyilasok 1944. októberének végén, nemzetellenes összeesküvés vádjával.

EPILOGUS

Hogy hogyan kapcsolódott be Kelényi az antifaszista ellenállási mozgalomba, és milyen szerepet játszott benne, nem tudjuk biztosan. Erre vonatkozóan az irodalmi források ellentmondóak illetve nem kielégítőek. Gazsi József tanulmányában(20) említi, hogy egy 1943 elején alakult radikális, baloldali csoport - a későbbi ún. Várnai Zseni csoport - első szervezői között ott volt Kelényi is. Ezt, nagy vonalakban ismerve Kelényi pályafutását, egyéniségét, és azt, hogy a keresztény - nemzeti kurzus őszinte híve volt, nem tartjuk valószínűnek. (Gazsi tanulmánya sem bizonyítja ezt adatszerűem.) Az illegális mozgalomban való részvételét a Magyar Életrajzi Lexikon is az 1944-es évtől említi.

Ha részt vett egyáltalán ilyen jellegű politikai szervezkedésben, azt mi is csak a nyilas hatalomátvétel utáni időszakra tudjuk elképzelni. (Megegyőzően Marót Miklós véleményével.) Mert az tény, hogy munkahelyén nem írta alá a nyilas hűségnyilatkozatot.(21) Hogy milyen következményei voltak a Fővárosi Könyvtárban a nyilas uralomnak, arról Katsányi Sándor ezen évkönyvben megjelent tanulmányából nyerhetünk képet; Katsányi írása említést tesz Kelényi alakjáról is.

Valószínűnek látszik, hogy Kelényit Dávid Antalnak a könyvtár aligazgatójának a fia, Dávid Tamás hozta kapcsolatba az illegális mozgalommal. Dávid Tamást, aki fegyverrel is harcolt a nyilas uralom ellen, baráti szálak fűzték Kelényihez, akinek a lakása alkalmas volt illegális összejövetelek tartására.

Elképzelésünk szerint így és ilyen okok miatt került Kelényi a nyilas körözési listára, majd tartóztatták le 1944. október végén, mikor óvatlanul kimerészkedett az utcára. Azt még Várnai Zseni könyvében olvashatjuk, hogy a börtönné alakított Röck Szilárd utcai rabbiképzőbe vitték.(22) de további sorsát homály fedi.

Halálának körülményeit, helyét, idejét sem tudjuk biztosan: Várnai Zseni szerint, aki maga is csak szájhagyomány alapján értesült így, Németországba hurcolták és egy Bisingen nevű községben halt meg.(23) A Magyar Életrajzi Lexikon úgy tudja, hogy Ausztriában halt meg egy koncentrációs táborban. A Budapesti Lexikon 1993-as második kiadása szintén Bisingent jelöli meg, nem ír viszont Kelényi ellenálló szerepéről. Marót Miklós visszaemlékezésében pedig úgy tudja, hogy Kelényit a budai várban végezték ki.

Kelényi B. Ottó életének ez a szakasza és halálának körülménye tehát csupa kérdőjel, melyet a további kutatások talán tisztázhatnak.

A szomorú tényen azonban ez sem változtat: ő is áldozatul esett, annyi más kiváló sorstársával egyetemben, a háború esztelen öldöklésének.

Fodor Béla

Jegyzetek

1. Remete László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp., FSZEK 1966. Több helyen is /251, 304/ ír Kelényiről, mint jobboldali, klerikális könyvtárossal; a jelzőket természetesen pejoratív értelemben használta.
2. Fővárosi Levéltár. Bp. Szfv. Polgár. ügyoszt. iratai. = IV. 1409.c.
3. Fővárosi Levéltár. Bp. Szfv. Tanácsi ügyoszt. iratai. = IV. 1407.b.
4. Lásd. a 3. jegyzetet.
5. A Fővárosi Könyvtár Értesítője, 1922.
6. Fővárosi Levéltár. Bp. Szfv. Tanácsi ügyoszt. iratai. = IV. 1407.b.
7. A Budapest gyűjtemény kialakulásának rövid áttekintéséhez felhasználtam Remete László cikkét: R. L.: A FSZEK Budapest-gyűjteménye. = Könyvtári figyelő, 1973. 407-414.
8. Levél a FSZEK Írártárában.
9. Kelényi B. Ottó: A Fővárosi Könyvtár Budapest Gyűjteménye a városkutatás szolgálatában. = Könyvtári Szemle, 1934. 6. 43.
10. A sorozat 1929-1939 között megjelent kötetei:
 1. Buda és Pest a szabadságharc idején 1848-1849.
 2. Buda és Pest fürdőinek és gyógyforrásainak irodalma.
 3. Buda és Pest 1686. évi visszafoglalásának egykorú irodalma.
 4. Buda és Pest grafikus ábrázolásai a visszafoglalás korában. 1683-1718.
 5. Acquincum irodalma.
11. Városi Szemle, 1928. /A könyvtár és a művelődés kapcsolata/, u.o., 1931. /A Szent Szövetségben egyesült uralkodók látogatása Budapesten/, Regnum, 1936. (Marco d'Aviano és a barokk állammissziók), Numizmatikai Közöny, 1943. /Hamis francia tallér forgalombahozatala Pesten 1800-ban/
12. Élet, 1934 /A pesti városliget kialakulása/, u.o., 1934. /A dicsőséges Szent-Jobb tisztelete/, Tükör, 1936. /Buda és Pest anno 1686./
13. A Pázmány Péter Tudományegyetem csillagvizsgáló intézetei. III. Bp., Egyetemi ny., 1929. 47 p. /História kv. 3./
14. A könyvtár az Évkönyvben megjelent dolgozatokat kiadta a Tanulmányok című sorozatban is; ezenkívül az írárok különnyomatba is megjelentek. Kelényi tanulmányai az Évkönyvben:
 - 1931 = A Fővárosi Könyvtár története
 - 1923 = Erhard Schön magyar vonatkozású metszetei, különös tekintettel Buda 1541. évi ábrázolására.
 - 1933 = Budai impresszumok nyomtatványok 1686-1708.
 - 1939 = Egy magyar humanista glosszái Erasmus Adagia-jához.
15. Tanulmányok Budapest múltjából:
 1933. 2. köt. = Gazdaságtörténeti adatok a pesti német színház építéséhez, 1808-1812.
 1936. 4. köt. = A Buda melletti Szent Lőrinc pálos kolostor történetének első irodalmi forrása. /1511./
 1936. 4. köt. = A török Buda a keresztény Nyugat közvéleményében.
 1938. 6. köt. = Buda és Pest városképe az idegen utazások irodalmában.
16. Mályusz Elemér 1941-ben írt levele Kelényihez: FSZEK Budapest gyűjtemény B 091/1/1941. VIII. 29.
17. A Fővárosi Könyvtár Évkönyve, 1935 és 1936.
18. La vecchia Pest e Buda. III. Bp., Officina, 1942. 65 p.
19. Fővárosi levéltár. Bp. Szfv. tanácsi ügyoszt. iratai. 7 IV. 1407.b.
20. Gazsi József: Antifasiszta ellenállás és partizánharc Magyarországon. = Fegyverrel a hazáért. Szerk.: Dombrády Lóránd-Nagy Gáspár. Bp., 1980. p. 90.
21. Remete László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp., FSZEK, 1966. p. 304.
22. Vámai Zseni: Egy asszony a milliók közül. Bp., 1963. p. 1038.
23. U.o. p. 1039.

Köszönettel tartozom Marót Miklósnak (Egyetemi Könyvtár, Budapest) és Klinda Máriának (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár), a Kelényivel kapcsolatos értékes szóbeli adatközléseikért.

A KÖNYVTÁR ÉLŐ SZERVEZET

- Forgácsok a vezetés műhelyéből -

Kétségtelen, hogy az alábbiakban a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár belügyeiről lesz szó. Ezért joggal kérdezheti bárki, miért nem az irattárba került ez a dokumentum és miért jelentkezik a szakmai nyilvánosság előtt. Nos, ennek két oka van. Az egyik az, hogy a FSZEK a legnagyobb, s a fővárosban lévén, a leginkább szem előtt lévő közművelődési könyvtári hálózat, amelynek belső élete mindig is sok kíváncsi tekintetet vonzott. Az elmúlt évben (1989) kívülről is jól látható változások következtek be az intézmény irányításának szervezetében, s illő, hogy a szakmai közvélemény tájékoztatást kapjon azokról a megfontolásokról, amelyek a döntést előkészítő folyamat részét képezték. A másik az, hogy bár ezek a gondolatok 1989 augusztusában kerültek papírra, akkor, amikor még messze voltunk a helyhatósági választásoktól, mégis, mintha a könyvtári rendszerváltás egyik-másik aspektusa is felmerülne bennük. Ilyen szempontból nézve őket és megváltoztatva a megváltoztatandókat talán mások számára is szolgálhatnak némi tanulsággal.

S még egy előjáró megjegyzés. A FSZEK dolgozóitól, munka- és sorstársaitól a szerző elnézést kér a helyenként esetleg igazságtalanságig menő túlzó megállapításokért; tudják be az útkeresés bizonytalanságának és a javító buzgalomnak. A FSZEK-en kívül szak- és pályatársait pedig arra inti, ne annyira tárgyilagos beszámolóként (mert nem az), mint inkább olyan önvizsgálatként olvassák, amelyet - ha akarják -, lelki tükröként is használhatnak.

* * *

NEHÉZ HELYZETBEN A HFO

A probléma nem új keletű. Ha az utóbbi években vált is akuttá, már a főkönyvtári rendszer bevezetése az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején felvetette a kérdést: hogyan illeszkedik a Hálózati és Felügyeleti Osztály (HFO) az új rendszerbe. (Erről ld. Sz. Richlich Ilona: A főkönyvtári rendszer kialakulása a FSZEK hálózatában c. tanulmányát a FSZEK 1985-1987-es évkönyvében.) Természetesen akkor meg is találtuk rá a megfelelőnek tűnő, hierarchikus választ, ami az akkori feltételek között tulajdonképpen elfogadható is volt, mindazonáltal átmenetinek bizonyult, mert csak a hagyományoknak és a status quo-nak felelt meg, nem pedig a mozgás várható irányának. Persze, akkor ki gondolta volna, hogy pontosan merre fordul a saját fejlődésünk, pláne szűkebb és tágabb környezetünk fejlődése.

Visszapillantva az elmúlt időszakra úgy vélem, hogy voltaképpen az ötvenes és hatvanas évek - ironia nélkül mondom -, legjobb hagyományait akartuk megőrizni, s ugyanakkor valamiféle, egész pontosan azonban meg nem fogalmazott (talán nem is lehetett megfogalmazni) új elvárások kihívásának tettük ki az osztályt, s vártuk, mit tud vele kezdeni.

Jól mutatja a helyzet kétértelműségét, hogy egyfelől továbbra is a kerületi főkönyvtárigazgatók közvetlen főnökének minősítettük a HFO vezetőjét, s ezzel a HFO-t a hálózat fejének és irányítójának, másfelől pedig azt is szerettük volna, hogy a kerületi főkönyvtárigazgatók „nőjenek fel feladataikhoz”, legyenek messze-menően önállóak, s közvetlen bejárást adtunk nekik az intézet főigazgatójához. Programozott ellentmondás: a HFO-tól számon kértük, miért nem irányítja hatékonyabban a hálózatot, ugyanakkor pedig az intézet vezetése és maguk a főkönyvtárigazgatók is (vagy egy részük) az egymással való közvetlen kapcsolattartásra (utasítás, tájékoztatás, kezdeményezés stb.) rendezkedtek be.

Nem volt ez igazándiból baj, ez a közvetlen kapcsolat, hiszen a piramis lelapítása érdekében tett lépésnek értékelhető utólag is, de ugyanakkor nem kellett volna újabb rabszolgahadakat beállítani a HFO-n a piramis építésére.

A régi módszerek túlélése is „egyfelől-másfelől” értékelhető. Egyfelől azt láttuk, hogy nagyon is rászorult némely főkönyvtárigazgatónk a közvetlen segítségre, istápolásra, noszogatásra, másfelől azonban velük szemben is a nagyobb önállóság, szakmai kezdeményezés, intézeti méretekben való gondolkodás követelményét támasztottuk. Sőt, ez a kettősség esetenként ugyanazon főkönyvtárigazgatón belül is jelentkezett: egyszer azt várta el a HFO-tól, hogy minden gondját megoldja, máskor pedig arra panaszkodott, hogy túlságosan is rövid pórázon tartja, elveszi szakmai önállóságát. (Ez az „életérzés” érdekes módon a gazdasági ügyek terén is jelentkezett.)

A hálózati egységekben mutatkozó lazaságok joggal váltották ki az intézetvezetésből a szorosabb ellenőrzés, felügyelet igényét, azonban az általa és a HFO által elképzelt módszereken alighanem túlhaladt az idő. Nem a leltározás adminisztratív kifogástalanságát, a munkaidő kezdetét és végét stb. kell valójában ellenőrizni, hanem a munkaszervezetet, a munkaerőellátottságot, a szakmai elképzeléseket, egyszóval a

tartalmi munkát. Ennek az ellenőrzésnek azonban nem voltak még kialakult módszerei hálózatunkban. Így maradt minden a régiben, *more patrio* ment a kapcsolattartás, volt, akit „szeretett” a HFO, volt, akit nem, de voltaképpen az egész egy alacsony igényszinten kialakított, békés egymás mellett élést jelentett.

Lehet, hogy éppen a HFO erénye fordult visszajára? Olyan szoros, kollegiális, munkatársi, sőt emberi kapcsolatokban álltak munkatársai a hálózat dolgozóival, hogy még a felismert hibákat, gyengébb teljesítményeket sem követte számonkérés, lényeges differenciálás a fizetésekben, legfeljebb árnyalatnyi megkülönböztetés a nyilvános értékelésekben, s négy szemközt egy-egy fejcsóválás.

Ugyanakkor hallatlan erőt adott a HFO-nak, hogy valóban együtt lélegzett a hálózattal. Nagyon jó volt a tájékozottsága, bizalommal fordult hozzá minden rendű és rangú vezető és munkatárs, s esetenként még olyan vállalkozásokra is rá tudta venni a kollégákat, amelyek ellen pedig eleve berzenkedtek.

Másfelől a békességre való törekvés, a problémák kiélézése helyett elsimításukra való törekvés, az egyértelmű bírálat hiánya az osztály tekintélyét kezdte aláásni. A rend kedvéért tegyük hozzá, hogy az intézet vezetése sem tett sokat azért, hogy az osztály tekintélyét megemelje. Talán arra gondolt, szerezze meg magának, ha szüksége van rá; ez azonban túlságosan cinikus megjegyzés ahhoz, hogy igaz lehessen. Bár lehetne példákat találni arra, hogy az intézetvezetés - reméljük, szándéktalanul -, maga is hozzájárult az osztály tekintélyvesztéséhez. Talán túlzottan operatívav avatkozott be esetenként egyes főkönyvtárak vállalkozásaiba, problémáiba, talán akkor is megkerülte a HFO-t, amikor helyesebb lett volna együttesen fellépni stb.

Persze a vezetést lehet menteni azzal, hogy kezdte érzékelni a megváltozó helyzetet, vagyis azt, hogy a főkönyvtárak minden tekintetben nagyobb önállóságra törekcszenek. S a vezetés, ha tetszett neki, ha nem, egyre inkább közvetlenül, a HFO kikapcsolásával érintkezett érdemi kérdésekben a főkönyvtárigazgatókkal.

A fejleményeket tovább színezte a gazdasági intézkedések iránya és hatása. Utólag is helyesnek minősíthetjük azt a célt és irányt, amely felé ezek az intézkedések mutattak és mutatnak. A probléma gyökere nem itt van. Sokkal inkább abban, hogy a cél eléréséhez választott módszerek kerültek ellentétbe a változó helyzettel, a főkönyvtárigazgatók megnövekedett öntudatával, megerősödött helyzetével, amelyet - paradox módon - éppen a szakmai és a gazdasági vezetés egyaránt ösztönzött. A megváltozott helyzetben a „rólunk nélkülünk” paternalista eljárási mintát okkal, sőt joggal kifogásolhatták az érintettek, s megfelelőképpen reagáltak is rá.

VÁLSÁGJELENSÉGEK

Mint látható az eddigiekből, a HFO válságáról önmagában nem lehet beszélni. Hiszen ez csak egy általánosabb válság része. (Csak azért használom a válság kifejezést, mert divatos, nem azért, hogy dramatizáljam a helyzetet. Egy teljesen normális fejlődési folyamatról van szó, amelynek során természetesen felgyülemlettek bizonyos problémák. Megoldásukra, kezelésükre meg kell találni a megfelelő módszereket.) Könyvtárunk irányítási válságáról volt szó. Melyek voltak a főbb jellegzetességei ennek a szituációnak?

Információs zörejek és dugulások. Felületes pillantásra vagy inkább fülelésre is azonnal észlelhető, hogy könyvtárunk információs rendszerével és működésével baj van. Rengeteg hír kering a formális, még inkább az informális csatornákon, de az eredmény nem a jólinformáltság, hanem a jólpletykáltság. Alig tesz eleget az információ annak a követelménynek, hogy hatására változás álljon be a magatartásokban és tudatokban, cselekvések indukálódjanak, véleménycsere induljon meg stb. Az információ ugyan kering a csatornában, de nem elég hatékonyan; lehet, hogy ennek fő forrása az információs csatornarendszer kiépítetlenségében, dugulásaiban vagy szakadásaiban keresendő.

Kommunikációs zavarok, süket csendek. Ez a jelenség az információs rendszer problémáival függ össze, talán éppen azok következménye. Néha, vagy nem is olyan néha az az ember benyomása, hogy nem értünk szót, hogy nem találják meg egymáshoz az utat azok a munkatársaink, akik pedig szorosan egymásra vannak utalva a munkavégzés során. Nem érkeznek meg felsőbb fórumokra alulról a kezdeményezések (s ezért hajlamosak vagyunk azt hinni, nincsenek is), a vezetés kezdeményezései pedig süket fülekre vagy rezzenéstelen arcokra találnak. Hiányzanak az alkotó gondolatok születéséhez szükséges viták, s még a jól sikerült továbbképzések hatásai is csak korlátozottan érvényesülnek.

Értékvesztés, értéktévesztés. Mi az, amiért megdicséjük kollégáinkat, s mi az, amiért elmarasztaljuk? Ahol rend van, ahol jó a katalógus, ahol kifogástalan a munkafegyelem, ahol nincs baj, ahol nem vesznek össze az emberek, ahol nem láznak a felsőbbtség ellen, ahol belepihennek a megváltoztathatatlanba stb., ott előbb kapnak elismerést, mint azok, akik turbulensek, akik követelődnek, akik csak a problémákat látják, akik valamit akarnak, akik külső támogatást szereznek, akik kritizálnak stb. A dolgozóknak úgy tűnhet, hosszú

távon nagyobb biztonságban van nálunk az, aki nem akasztja össze bajszát a vezetéssel. Az értéktévesztés megjelenik a könyvtárosi szakmai területen is. A hagyományos, a rutinszerű feladatokért inkább jár elismerés, mint az új dolgok vállalásáért, a kezdeményezésért. Könnyű lenne azt mondani, hogy tedd meg először a rutint, s erre építsd rá a nagyszerű újat. Csakhogy ez nem így megy. Ez beállítódás kérdése is: akinek azon jár a feje, hogy mit lehetne még, mit lehetne másképpen csinálni, az nem igyekszik előbb a tradicionális könyvtárosképpnek megfelelni, hanem javaslatokkal áll elő. S nagy baj, ha úgy érzi, javaslatait inkább gáncsolják, mint segítik. Mindennek egyik következménye, hogy az egyes munkatársak értékrendjét sokkal inkább a bevett könyvtárosideál határozza meg, semmint az, mennyire akar másképpen dolgozni és tud mást produkálni.

Alacsony követelményszint, engedmény a középsernek. Éppen azért, mert túlságosan nagy súlyt kapnak az adminisztratív jellegű munkák értékrendünkben, valójában megelégszünk kifogástalan elvégzésükkel. S örülünk, ha valamely könyvtárosunk megtart úgy-ahogy egy gyerekfoglalkozást, vagy ki mer állni nagyobb közönség elé egy előadással. Néha úgy érzem, nem tekintjük értelmiségieknek munkatársainkat. Lehet, hogy nem is felel meg sokuk ennek az elvárásnak? De akkor meg miért nem merjük megmondani nekik, hogy elmaradnak a könyvtárossról magunkban dédelgetett képtől. Éreztetni kellene velük, hogy a követelményeknek nem azért nem tudnak megfelelni, mert irreálisan magasak, hanem mert felkészültségük, intellektuális igényességük, szorgalmuk nem elegendő. Azt hiszem, ha az önmagunkkal szemben gyakorolt szigorúságról lemondunk, könnyen egy lefelé mozgó spirálban találjuk szakmai és kulturális követelményrendszerünket.

Izolálódás, befeléfordulás. A könyvtár egészében és egyes egységeiben is megmutatkoznak e tendencia jelei. Ennek a veszélyes tendenciának eredményeként konfliktusba kerül a saját magunk értékrendszere a társadaloméval, konfliktusba kerül önértékelésünk a társadalom rólunk alkotott ítéletével. Alig vannak szervezett, csupán esetleges külső kapcsolataink. Neheztli a helyzetet, hogy egyes szervezeti egységek nemcsak a könyvtáron kívüli világtól vannak elzárva, hanem egymástól is. Mint egy sündisznófalka, néha olyannak látszik intézményünk. Sokszor nem is vagyunk kíváncsiak egymásra, félve attól, hogy amit a másiktól netán látunk, kihívást jelent a saját gyakorlatunkra nézvést.

Önelégültség, megelégedettség, külső feltételekre való hivatkozás. Gyakran a jogos és indokolt óvatosság mérvét meghaladóan félnek munkatársaink a változásoktól, a változtatástól. E mögött a beállítottság mögött valószínűleg kényelemszeretet, szakmai önelégültség, önbizalomhiány bújkol meg. Ha ez így van, akkor ez ismét csak a vezetés kritikája, mert megengedte, hogy ez a magatartás könyvtárunkra jellemző jeggyé váljon. Talán maga a vezetés is a békességet kereste, s nem törekedett a magas követelményrendszer következetes érvényesítésére? A dicséret, illetve elmarasztalások tényleg azt a magatartásformát és teljesítményt érték, amely az intézményvezetés érték- és célrendjének megfelelt, illetve ellene mondott? Sőt: kinyilvánította-e egyértelműen az intézet vezetése, melyek azok a célok, melyek azok a magatartások és viselkedések, amelyek az elbírálás mércéjéül szolgálnak? Ha ez nem történt meg, akkor nem szabad csodálkozni azon, hogy munkatársaink körében az önmagukkal való megelégedés általánossá válik. Lehetséges, hogy a vezetés egyszer-mászor kifejtette követelményeit, de talán nem elégszer ahhoz, hogy a viselkedés vezérfonalává váljanak.

A válságjelenségeket talán tovább is lehetne sorolni, sok értelme azonban nincs, mert közös gyökérből ered a szindróma. Ha egy szóval nehéz lenne is megnevezni a gyökerét, valahol ott kell keresni, ahol társadalmunk egészének a bajai is rejtőznek: valójában nincs senki se kiteve annak, hogy tényleges teljesítménye szerint mérettessék meg, hanem egyéb szempontok (kapcsolatok, torz értékrendek, egyéni és csoportérdekek stb.) szerint történik a megítélés. S természetesen ennek megfelelően viselkednek az egyes szereplők.

VÁLTOZTATNI - DE MIT ÉS HOGYAN?

A kérdés most már számunkra az, hogy megvárjuk-e, amíg társadalmunk egészében egy új játékszabályrendszer alakul ki, vagy pedig megpróbálunk a magunk erejéből is segíteni a dolgon. Ha ez utóbbira voksolunk, s miért ne próbálnánk meg a változtatást, akkor az újabb kérdés az, van-e hozzá elég erőnk, s milyen módszereket kellene alkalmaznunk. Talán a mostanában divatos vezetésméleti, szervezetszociológiai könyvekből kellene kiírunk a szükséges recepteket. Az is lehet, hogy azok a megoldások, amelyeket magunk kínálunk ki, nagyjából egybe fognak esni ezekkel a receptekkel.

Azt hiszem, először is nem a HFO jövőjén, szerepén és működésén kellene gondolkodnunk, nem is a könyvtár egészének a szervezetén, hanem azon a magatartáson, alapálláson, értékrenden, amelynek át kell hatnia a könyvtár egészét, s amelyet a vezetésnek minden módon képviselnie, előmozdítania, jutalmaznia

kell. Ha ezekben a kérdésekben megegyezésre jutunk, pláne ha el is tudjuk fogadtatni munkatársainkkal, akkor a gyakorlati cselekvés már könnyebb lesz.

A könyvtár pozitív értékeinek a meghatározásával kell kezdeni, gyökeresen szakítva azzal az alapállással, hogy mindaz, ami volt, jó, mindaz, ami van, jó, s mindaz, amit csinálunk, legalábbis kielégítő, mert többre nem vagyunk képesek. Nem lehet, hogy a visszahúzó, konzerváló erő szava legyen a döntő, s szégyenérzet nélkül, szemérmetlenül védhessék a jelenlegi gyakorlatot, a változtatásra törők lejárására törekedve. A korábbi kritikai szemle után viszonylag könnyebben meg lehet határozni, melyek is ezek a pozitív értékek.

Tekintsük magunkat *értelmiségi szakmának*, s várjuk is el munkatársainktól az értelmiségi viselkedést. Nem helyes, ha a diploma alapján (könyvtáros = könyvtáros alapon) egy kalap alá vesszük mindazokat, akik egy bizonyos kulcsszámba besorolást nyertek. A teljesítmény, a véleményalkotás, a viselkedés stb. alapján értelmiségieknek bizonyul, vagy ennek ígéretét hordozó munkatársainkat jobban meg kell becsülni a „folyamatosan jó munkát végzőkkel” szemben. El kell érni, hogy ők legyenek a hangadók, s ne a csöndes többség. Azok legyenek meghatározó tényezők, akiknek pozitív értékítélete van, akik meg tudják fogalmazni véleményüket, akik képesek egy-egy probléma magas színvonalon, alkotó módon való megoldására.

Ezekből a munkatársakból kell kialakítani azt a hangadó csoportot, amelynek meghatározó szava van az intézményi politikát, a szakmai irányvonalat és megoldásokat illetően. Nem okvetlenül szükséges, hogy ezeket az értelmiségieket egyetlen szervezeti egységbe vonjuk össze, sőt káros is lenne, de annál fontosabb, hogy közöttük szervezetszerű és kommunikációs kapcsolatokat teremtsünk. Az intézetvezetésnek tudatosan és következetesen kell támaszkodnia arra az „agyalapra”, s kifejezésre is kell juttatnia, hogy érdemi kérdések eldöntésében nincs „egy ember - egy szavazat”. Azt hiszem, fölösleges hozzátennem, hogy ezzel nem sértjük meg az intézeti demokráciát.

Az intézetvezetésnek arra kell törekednie, hogy ezzel a csoporttal szinte napi munkakapcsolatba kerüljön. Akkor teszi jól, ha minél több feladattal bízva meg ezeket a személyeket, s veszi a fáradságot arra is, hogy lelkesítse őket. Maga is vegyen részt a feladatok megoldására irányuló munkálatokban, vagy legalábbis kísérelje rendszeresen nyomon előrehaladásukat. Lényeges, hogy ezek a meghatározó munkatársak közvetlen kapcsolatba, személyes kommunikációs összeköttetésbe kerüljenek az intézetvezetéssel. A napi, rutinjellegű feladatok bármennyire is lekötik a vezetést és a munkatársakat, a nézetcsere, az együttgondolkodásra stb. rendszeresen és meglehetősen sűrűn sort kell keríteni.

Meg kell javítani az egész intézményre kiterjedő *információs rendszert*. Nehéz erre receptet adni, éppen azért, mert úgy tűnik, hogy az eszközrendszer rendelkezésünkre áll. Talán nem is annyira az információ szétszórásával van baj (bár ezen a téren is lehetne javításokat eszközölni), mint inkább a visszacsatolással. Nem ér sokat az az információs rendszer, amelyből ez az elem hiányzik. Megérkezett-e az információ a célállomásra, vette-e az információt a célállomás, módosította-e viselkedését, cselekvését az információ hatására, nem torzult-e közben az információ, visszaküldött-e a célállomás olyan információt a kibocsátónak, amely a kibocsátó viselkedését, tevékenységét módosítja stb.? Azt hiszem, hogy érdemes lenne végiggondolni az információs rendszer kibernetikus modelljének a lehetőségeit könyvtárunkban. Az egyes szervezeti egységek vezetőinek önállósága, döntési jogköre stb. nem vezethet elszigetelődéshez. Sűrűbb és formalizáltabb kapcsolatokat kell teremteni a könyvtár különféle szervezeti egységei, illetve ezek együtteseinek között. A formalizáltság alatt nem formalitást értek; ilyen kiürült formává vált például a központi könyvtár szakmai, gazdasági és műszaki osztályvezetőinek közös értekezlete. Nem biztos, hogy meg kell szüntetni, de biztos, hogy mellette egyéb információs-kommunikációs fórumokat is kell teremteni.

Feltétlenül nyitni kell a könyvtár *társadalmi közege* felé. Minél több szinten, annál jobb. A könyvtári szolgálat jövője múlhat azon, sikerül-e az új és fontos csoportokhoz kapcsolatokat kiépíteni. A tisztviselők helyett magához a társadalomhoz, azaz a társadalmat képviselő személyekhez, szerveződésekhez stb. kell eljutnunk. Mind a központi könyvtár, mind a hálózat, mind a főkönyvtárak, mind pedig az egyes szolgálati helyek egyik legfőbb gondjának kell lennie, hogy megtalálják az artikulálódó társadalom csomópontjait képező személyeket és szervezeteket. Még csak nem is azért, hogy pénzt kérjünk, hogy szolgáltatásokat kínáljunk. Itt pusztán és egyelőre magáról a kapcsolat megteremtéséről van szó: meg kell ismerkednünk a maga konkrétságában társadalmi környezetünkkel, - éppen azért, hogy a kapcsolatokat előbb-utóbb megtöltessük tartalommal is.

A társadalom szélesebb és szűkebb körei felé transzmisszióként számításba vehető *tömegkommunikációs eszközök* adta lehetőségekkel az eddiginél sokkal intenzívebben és tartalmasabban kellene élni. Új alapokra helyezendő e tevékenység egésze és sokkal profibb módszerek alkalmazandók. Jóval több előregyártott anyagról kell gondoskodnunk és szennációkról is. Meg kell tanulnunk az újságírók gondolkodásmódját. Valójában arról van szó, hogy segítségükkel a társadalomnak adjuk el magunkat, elképzeléseinket, terveinket, szolgáltatásainkat.

Szakmai kérdés is, de vezetésmódszertani kérdés is a számítógépesítés előmozdítása. Most nem áll rendelkezésünkre annyi eszköz, szellemi és anyagi kapacitás, amely minden tekintetben kielégítő megoldást eredményezne. Ennek ellenére úgy kell kezelnünk ezt a területet, mint ami a könyvtári szolgálat jövőjét jelenti. S nemcsak a szolgáltatások szempontjából. Azt hiszem, hogy a számítógépes hálózat biztosítja a belső információs és kommunikációs csatornák hatékonyságát is. A számítógépes hálózat számolhatja fel véglegesen az izolációt, ellensúlyozhatja az elszakadási törekvéseket. Ezért minden lehetséges erőnket be kell vetnünk ezen a területen, s e problémakört akkor is a legnagyobb figyelemmel kell kezelnünk, ha anyagiakban szűkölködünk is.

Meg kell vizsgálnunk az egyes kerületek, egységek *munkaerőellátottságát*. Fluktuációs vizsgálatunk (Barczy Zsuzsa: *Ahogy a fluktuálók látják*. Bp. 1989. 107 p.) felderítette, hogy helyenként túlterhelés, másutt üresjárat mutatkozik. Eltekintve attól, hogy ez egyfelől pazarlás, másfelől „kizsákmányolás”, demoralizálja azt is, aki túl sokat, s azt is, aki túl keveset dolgozik. A munkaerővel való ellátottság problémáját szélesebb összefüggésben kell tekintenünk, a könyvtárgazdaságtan összefüggésében. Még soha nem vizsgáltuk meg azt, hogy mekkora ráfordításért mekkora teljesítményt vagy hasznot kapunk. A közgazdasági szemléletet és gondolkodást kell elsajátítanunk a vezetés minden szintjén. Az anyagi és a személyi erőforrások legcélszerűbb, leghatékonyabb felhasználásáról van szó. Azon is elgondolkozhatnánk, miképpen vezethetnénk be könyvtárunkban a Liska-modell egy testünkre szabott változatát. Hadd legyen az a könyvtárvezető, aki a legtöbbet tudja kihozni a rábízott erőforrásokból.

Az *intézményi demokrácia* kérdéseit sem kerülhetjük meg. A cél az, hogy minél többen érezzék és tudják saját magukénak a könyvtár egészét, vagy legalábbis azt a szeletét, amellyel közvetlen kapcsolatban állnak. A jogok és köteleességek rendszerét egymással összefüggésben kell megvizsgálnunk, s egyszerű, mindenki által érthető és elfogadott, könnyen ellenőrizhető játékszabályokat kell felállítanunk. Valószínűleg a demokrácia felé tett első lépés a minél nagyobb nyilvánosság lesz. Ha az egyes kérdések, feladatok felmerülésük pillanatától kezdve nyilvánosságot nyernek, ha a közvéleményt rendszeresen beavatjuk a döntési és egyéb folyamatokba, nem kell félnünk attól, hogy pletykák, fél- és hamis információk fogják befolyásolni a közösség tudatát.

A kérdés az, milyen szabályozott formákban lehet megvalósítani a munkatársak lehető legszélesebb körének, vagy pontosabban a munkatársak optimális körének részvételi és beleszólási jogát. Hiba lenne az, ha csupán vezetői grémiumok jönnének létre, s a sarzsai nélküliek kimaradnának. Különbséget kell tenni a könyvtár egészére és az egyes szervezeti egységekre tartozó ügyek és kompetenciák között. Az intézményi demokráciában is valamiképpen a minőség szempontját, a teljesítmény hitelképességét kellene érvényre juttatni.

Úgy látom, átmeneti korszakban vagyunk. (Persze, minden korszak átmeneti, csak egyik átmenetibb, mint a másik.) Egy sor új vonás, jellegzetesség mutatkozik meg működésünkben, gondolkodásunkban, feladatainkban, de ugyanakkor még a régi formákat, eljárásokat, módszereket alkalmazzuk. Akkor tennénk jól, ha az új tartalmakhoz igazítanánk a formákat is. Ezért nem szabad kétségbe esnünk, amikor úgy látszik, hogy szétesik a HFO, megkérdőjeleződik valamely részlegnek a léte, működési zavarokat mutat egy-egy szervezeti egység. Ha észrevesszük, hogy a zavarok okai éppen az új vonásokban rejlenek, helyes konzekvenciákat vonhatunk le és helyes intézkedéseket tehetünk.

Nem szabad bármihez csak azért ragaszkodnunk, mert eddig is létezett. Nem biztos, hogy az a jó megoldás, amit eddig is alkalmaztunk. Nem szabad elhamarkodott döntéseket hoznunk, de legalább annyi veszéllyel fenyegetnek a késlekedve meghozott döntések is. Nem valószínű, hogy egyetlen nagy átszervezésre van szükség, sőt az is lehet, hogy nem átszervezésre van szükség. Inkább arra, hogy mozgékony, képlékeny, rugalmas szervezetünk legyen, amely a szükséghez képest vesz fel új alakzatokat, s a feladatokhoz igazodó formákat. Ugyanez érvényes az intézeti munkamegosztásra, munkaerőgazdálkodásra, a munkakörök kialakítására. Nem jó, ha kinevezett szakértőink vannak. Kapja meg az a feladatot, aki a legjobban ért hozzá, s nem az, aki „hivatalból” illetékes; végezze el az, aki szívesen, érdeklődéssel teszi, s ne az, aki muszájból. Persze, előbb-utóbb le kell vonni az ebből fakadó munkaszervezési és személyzeti konzekvenciákat.

A KÖZPONTI KÖNYVTÁR REFORMJA

Egyelőre külön kell kezelnünk - az általános alapelvek érvényesítése mellett -, a központi könyvtár szakmai osztályainak kérdését, valamint a hálózati könyvtárak és a központ szolgáltató osztályainak kérdését. Pillanatnyilag elég munkát ad a központnak az olvasószolgálat új betelepítési és működési rendjének megvalósítása, ami kihat a Budapest Gyűjteményre, a Szociológiai Osztályra és a Feldolgozó Osztályra is.

(Ld. Könyvtári Híradó 1988. 2-3., 5., 12. sz., 1989. 7-8. sz.) Az átalakulás dinamizmusa minden bizonnyal a központi könyvtár szerves egységének újratereztetéséhez vezet.

Az Olvasószolgálati Főosztály létrehozatala előtérbe helyezi a koordinálás feladatait. Nem tartható tovább az az álláspont, hogy minden osztályvezető szükség és belátása szerint kommunikáljon partnereivel. Az osztályszervezet jellegéből fakadó centrifugális erőt ellensúlyozni kell. Valamiféle operatív koordináló, információs, kommunikációs masinériára van szükség a távlati és a folyamatos feladatok zavartalan teljesítése érdekében. Persze a mechanizmusoknak is megvan a maguk hátulütője, pontosan abból következően, hogy mechanizmusok. A megfelelő munkaformák megtalálása döntőnek látszik a központi könyvtár jövője szempontjából.

Azért is fontos, hogy a központi osztályok gondolkodásmódját, tevékenységét feszezzük, mert ha esetleg gyorsabb léptekkel tudnánk haladni a számítógépesítés terén, akkor bizony nagyon is égető és aktuális problémaként fog jelentkezni a központ és a hálózat tevékenységének összehangolása. Az összehangolást pedig osztályonként nem lehet megoldani, csakis együttesükkel.

A KERÜLETI FŐKÖNYVTÁRAK ÖNÁLLÓSÁGA

A kerületi főkönyvtárak tekintetében a legaktuálisabb vezetési probléma az önállóság kérdése. A helyzetet bonyolítja, hogy a főkönyvtárak igen eltérő feladatkörüket, feltételeiket, fejlettségüket, személyi ellátottságukat stb. tekintve. Egyvalami majdnem biztos: nem tatarozható tovább az a piramis, amit még a legutóbbi szervezeti szabályzat is megerősített, s amit tulajdonképpen még a hálózat hőskorából örököltünk. Az intézetvezetés és a kerületi főkönyvtárosok között új, a megváltozott tartalomnak megfelelő kapcsolati formákat kell kialakítanunk. Mi ez a megváltozott tartalom? A főkönyvtárosok gondolkodásmódja, szakmai kompetenciája, felelőssége, kötelezettségei, hatásköre stb. Az utóbbi években határozottan arrafelé haladtunk, hogy erősítsük a főkönyvtárosok önállóságát, s amikor ők ennek valamiféle formális elismerését igényelték, akkor mintha visszahőkölt volna az intézetvezetés. Persze, érthető: mint mondtam, az egyes főkönyvtárak közé messze nem lehet egyenlőségjelet tenni, s ugyanígy vezetőik közé sem. A nehézségek talán abból adódnak, hogy 22 kerület van. Ez a szám magas; Londonnak is 22 kerülete van. A sok kerület megnehezíti a közvetlen, operatív kapcsolattartást, s az intézet vezetése talán azért ragaszkodott a múltban olyannyira bevált HFO-hoz. De bevállal-e a jövőben is, pláne, ha mind több főkönyvtár élén személyes és intézményi autonómiára törekvő szakember áll? Olyasvalaki, aki megkérdezi: a megígért és elvárt önállósághoz milyen feltételeket adtok? Ami bevételeim van, az a kerületemé lesz, vagy pedig belefolyik a közös intézményi zsákba? A megtakarított munkaerőt saját magam irányíthatom-e át más feladatra, vagy pedig a felszabadult béralap bekerül az intézményi bérgazdálkodásba? Kétségtelen, hogy az önállóság első feltétele az anyagi önállóság. Másfelől azonban hatékonyabban lehet gazdálkodni egy nagy szervezet erőforrásaival, mintha ez a nagy szervezet 22 egységre bomlik fel. Reménytelen vállalkozás mindkét forma előnyeit egyesíteni? Mindenesetre minél előbb választ kell találni erre a kérdésre.

A főkönyvtári önállóságnak a gazdasági vetületen kívül szakmai és személyzeti vonatkozása is van. Sikerült már eddig is előrehaladnunk ezeken a területeken, és kialakultak bizonyos modus vivendi-k, amelyeket jó lenne formálisan is elismerni, s ahol szükséges, továbbfejleszteni. Az intézet vezetése azonban aligha engedheti meg a teljes, a többi részleget tekintve nem vevő önállóságot, mert egyesek döntéseinek ódiáját a többiek is viselhetik. S kérdéses az is, hogy vajon előnyös lenne-e a teljes önállóság maguknak az érintetteknek szempontjából. Gondoljunk csak a szakmai központi szolgáltatások fenntartására és a gazdasági részlegek által nyújtott üzemfenntartási, tatarozási, pénz- és anyaggazdálkodási, bérelszámolási stb. szolgáltatásokra.

Megítélésem szerint jó irányban haladunk. Egyes jelenségek, amik a vezetés tudatában esetleg kudarcként lettek elkönyvelve, valójában már az indokolt kerületi önállóság megnyilvánulásainak tekinthetők. Tudomásul kell vennünk, hogy a főkönyvtárosok is vannak olyan jó szakemberek, mint az intézet vezetésével megbízottak vagy a HFO munkatársai. Legalábbis ez az elvárás velük szemben. Tehát ahelyett, hogy egy piramisba illesztjük őket, önálló, autonóm vezetőkként kell számolni velük, s olyan munkaformákat kell kialakítani, amelyekben ilyenekként tevékenykedhetnek. Saját önállóságuk egy részéről pedig nem az intézetvezetés követelésére mondanak le, hanem szabad akaratukról, saját, jól felfogott érdekeiknek megfelelően a közös ügynek alárendelve magukat. A dolgot a talpára állíthatnánk a feje tetejéről. Eddig az volt a módszer, hogy amelyik főkönyvtáros el akart valamit érni, elkezdte a kijárást: a HFO-n, a szakmai vezetésnél, a gazdasági vezetésnél stb. Most azt kellene megpróbálni, hogy a problémák a főkönyvtárigazgatók közös asztalára kerüljenek, s ők keressék meg a megoldást, ne hárítsák át a döntést eggyel vagy többel magasabb szintre. Azzal, hogy a döntések előkészítésébe közvetlenül folynak be a főkönyvtárigazgatók, felelősségük

is megnő, rendszerszemléletük is erősödik. S az intézetvezetésnek annál kevésbé kell a döntési javaslatokat módosítania, magyarul: annál inkább átengedheti magát a döntést a főkönyvtárigazgatóknak, minél több információt bocsát rendelkezésükre, minél inkább beavatja őket az intézeti stratégiába, minél inkább elfogadott játékszabályok szerint esnek meg a döntések.

TESTÜLETEK ÉS SZAKREFERENSEK

Kérdéses azonban, hogy egy 22 főből álló közösség mennyire operatív, mennyire döntésképes stb. Nem kellene-e a főkönyvtárosi testületnek valamiféle választott, szűkebb bizottságot létrehoznia a - nagy szóval - könyvtárpolitikai jellegű döntések, operatív intézkedések meghozatalára, illetve előkészítésére. Fontos követelmény, hogy ez a szűkebb bizottság kellő kontaktusban álljon az egész testülettel, nehogy vezetői klikké torzuljon. A főkönyvtárosi testület és a bizottság működése nem zárja ki, hogy a szakkérdések eldöntésében a munkatársak minél szélesebb köre vegyen részt, sőt feltételezi azt. Ehhez is meg kell teremteni a megfelelő formákat (intézeti tanács, munkabizottságok, szakmai műhelyek).

A főkönyvtárosok és a munkatársak állandó, cserélődő és ad hoc formációira lehet bízni olyan irányítási, vezetési, döntéshozó és döntési, valamint szakmai feladatokat, amelyeket korábban a HFO látott el. Problémát jelent viszont az, miképpen lehet működtetni egy ilyen kiterjedt szakértői apparátust. Ez önmagában is nagy szervezési, de tegyük hozzá, szakmai feladat is. Mégis, ebben az „önigazgató” irányban kell haladnia a hálózat szakmai, politikai és gazdasági irányításának, mivel hallatlan előnyökkel kecsegtet: feloldhatná a vezetett és a vezető közötti ellentmondást, csökkenthetné vagy megszüntethetné a paternalizmust, aulikuságot, lázadást, felelőtlenséget, érdektelenséget, tájékozatlanságot, irrealitást, beszűkülést stb., növelné a felelősségérzetet, s talán még a személyiségek kibontakozását is elősegítené.

A vezetés ilyesfajta „átstilizálása” azonban a megfelelő kontrollok beépítését is megköveteli. Elsősorban szakmai és gazdasági kontrollra gondolok. Külső és belső, de főként belső eszközök igénybevételéről lehet szó. A kontrolelemek közé sorolható a vezetés folyamatos tájékozottsága, tájékoztatása, a nyilvános viták, a külső szakértők véleményének kikérése, kísérletek, visszacsatoló vizsgálódások, szakmai és gazdasági vizsgálatok, ellenőrzések stb.

Ebből következően a HFO szervezetét - ha egyáltalán beszélhetünk még HFO-ról -, ennek megfelelően kell módosítani. HFO helyett inkább egy törzskar képzelhető el, vagyis olyan „oszlópos” szakemberek, szakreferensek együttese, amelyek tagjai egy-egy szakterületért, feladatcsoportért, projektekért stb. felelősek, az intézetvezetés legfőbb szakmai támaszai, akiknek nincs utasítási joguk, akiknek nem a beosztásuk, hanem a tudásuk és felkészültségük adja meg a tekintélyt. Ebben az irányban igyekezett már eddig is a HFO, amikor egyes könyvtári szakterületekre próbált előadókat beállítani, de még mindig túl sok volt a szervezetben a hierarchikus és statikus elem, s nem mutatkozott kellő rugalmasság a szakterületek kezelésében sem.

A szakreferensi gárdát nem föltétlenül könyvtárosokból kell összeállítani. Eddig szinte minden posztunkat - kívánt volna bármilyen speciális szakképzettséget -, könyvtárosokkal töltöttünk be, akikről elvártuk, hogy amatőr közgazdászok, programozók, pszichológusok, szociológusok stb. legyenek. (Kivételek persze voltak.) Azt hiszem, ebben a tekintetben a profizmust kell erősítenünk. Annál is inkább, mert az így felállított stábot nemcsak a hálózat, de a központi könyvtár céljaira is hasznosítani lehet.

A szakreferensek munkálkodására együttesen jellemző a kutatási, fejlesztési, továbbképzési, ellenőrzési, módszertani aspektus. Egy szót az ellenőrzésről. Az ellenőrzési funkció nem jelent közvetlen számonkérést, hanem inkább tudatos visszacsatolást a gyakorlathoz. Nyomon kell követni a koncepciók realizálását, az olvasói elégedettség fokát, az állományépítési gyakorlatot, a szolgáltatások igénybevételét stb. A nyitvatartási idő pontos betartásának, a jelenléti ív vagy a leltárkönyv kifogástalan vezetésének ellenőrzése nem szakkérdés, ezzel külön szervezetet kell megbízni, a hagyományos belső ellenőr körül.

Hol tartunk jelenleg az intézményi demokrácia és a vezetési funkció infrastruktúrájának a kialakításában? Könyvtárunkban két szakszervezet tevékenykedik: a Közművelődési és Közgazdasági Dolgozók Szakszervezetének és a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetének helyi szervezete. Létrejött az Intézeti Tanács, amelyben minden szervezeti egység legalább egy választott tagjával képviselteti magát; a nagyobb létszámú egységek minden 10 dolgozó után választanak egy-egy képviselőt. (Az Intézeti Tanács feladatköre, jogosítványa, felépítése külön írást érdemelne.) Bizonyos kezdemények vannak a könyvtáron belül munkástanács alakítására. A kerületi főkönyvtárigazgatók egy öt főből álló Hálózati Tanácsot választottak. Egyelőre egy, de annál aktívabb szakmai műhely dolgozik, a gyerekkönyvtárosoké. Ad hoc és állandó munkabizottságok működnek. Négy szakreferens lépett munkába: szakmai koordinátor, marketing felelős,

szociológus, képzési és továbbképzési referens. Ellenőrzési Csoportot szerveztünk három fővel (pillanatnyilag csak egy státusa van betöltve).

Felszámoltuk a két főigazgató-helyettesi állás közül az egyiket. Megszüntettük az Igazgatási Csoportot. Megszüntettük a HFO-t. Megszüntettük a Propaganda Osztályt (a műszaki szerkesztést a nyomdához csatoltuk, a dekorációs csoportot önállósítottuk). Megszüntettük a Személyzeti és Oktatási Osztályt (vezetője az intézetvezetés tagja lett, a képzési és továbbképzési feladatokat az illetékes szakreferens látja el, a nyilvántartásokat pedig a munkaügyi osztály vette át).

Egyelőre nincs fennakadás a munkában, a mérleget azonban korai lenne megvonni. Mindenesetre 1990. júniusától készülődben van a könyvtár stratégiai terve az elkövetkező időszakra.

Budapest, 1990. november 16.

Papp István

Az évkönyv szerkesztője két ok miatt döntött e négy éve készült írás közzététele mellett. Egyrészt az évkönyvnek dokumentációs szerepe is van, vagyis tükrözni igyekszik a könyvtár életfolyamatát, aminek része a könyvtári köztudat alakulása is; ennek egyik szeletére és időszakára világít rá ez a dolgozat. Másrészt úgy tűnik, hogy a tárgyalt kérdések némelyike máig sem veszítette el aktualitását, bármilyen nagy változások zajlottak le külső környezetünkben és bármilyen nagy változásokon mentünk át könyvtárunkkal együtt magunk is. Mindannyiunkra nézve hasznos lehet e kérdéseket újra átgondolni, s a dolgozat megírása óta eltelt időszakot felmérni, a jelenlegi állapotot értékelni és a várható jövőt befolyásolni ilyen, bár kissé szubjektív nézőpontú reflexiókkal. (A szerk.)

A SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR ZENEI GYŰJTEMÉNYÉNEK HASZNÁRÓL

Írhatnék e cím köré barokkosan cifrázott szép általánosságokat, de ez nem az én műfajom. Alább csupán annak ismertetésére szorítkozom, hogy századunk magyar zenetörténetével s annak nemzetközi elágazása-inak felderítésével bíbelődő muzsikusként mi hasznát láttam a gyűjteménynek magam.

Az 1911 tavaszán Bartók Béla elnökletével megalakult Új Magyar Zene-Egyesület titkára, Dr. Kovács Sándor, a jeles zenepedagógus és esztéta közölte program-cikkében: (1) „Célja [...] az egyesületnek egy európaian felszerelt, mindenkinek rendelkezésére álló zenei könyvtár felállítása”. Azonban támogatás és érdeklődés híján az egyesület egyetlen tervét sem tudta megvalósítani, erejéből mindössze négy kamarazene-estre futotta 1911/12-ben.

Ha a könyvtáralapítás sikerül, a legfontosabb külföldi zenei folyóiratok bizonyára komplett évfolyamokba kötve sorakoznának a polcain mindmáig. Hanem erről, sajnos, lemaradtunk. E hiány pótlására 1945-ig nem volt pénze sem a Zeneművészeti Főiskola, sem a Nemzeti Zenede könyvtárának. Az OSZK-nak pedig gyűjtőkörébe sem tartoztak külföldi zenei folyóiratok. (Köteles példány ide, köteles példány oda, az OSZK állományában a régebbi magyar zenei szakajtó is hiányos.) A két iskolai könyvtárba egyebekben hagyatékokból, innen-onnan kerültek folyóiratok is, inkább véletlenül, semmint tudatos állományépítés részeként. A reprint feltalálása óta ugyan - elsősorban az USA-ban - sorraadták ki a régi zenei periodikákat első évfolyamuktól az utolsóig, de csillagászati áron kerülnek forgalomba, nincs hazai könyvtár egy sem, amelynek költségvetésébe a hiányok ilyenén pótlása beleférne.

A 20. század első feléből egyetlen zenei folyóirat lelhető fel magyar közgyűjteményben hiánytalanul: a *Die Musik*, a Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteményében! A lap századunkkal egyidős, 1943-ban szűnt meg; 1915 végétől az I. világháború befejeztéig szüneteltették. Hitler hatalomra jutásáig egyfajta minden irányban nyitott zenei centrumot képviselt; utolsó tíz évfolyamát a hírhedt Birodalmi Zenei Kamara szócsöveként szolgálta.

Nincs naplóm, pontos idejét nem tudom hát, de valamikor a 70-es évek elején, magyar vonatkozásokat keresendő, végigolvastam a *Die Musik* valamennyi évfolyamát a Fehér hajó utcában. Kijegyeztem belőle - kézírással szó szerint, mivel a zenei könyvtárnak xeroxgépe akkor még nem volt - minden magyar vonatkozást: hírt, információt, adatot, terjedelmes cikket. Úgy hírlik, erre azóta sem „vetemedett” senki.

A *Die Musik*, mint minden tisztos korabeli zenei folyóirat, kiterjedt bel- és külföldi kritikus-hálózatot működtetett, nagy teret szentelt kottarecenzióknak, közölte a friss hangjegykiadványok listáját, évadkezdés idején a nagyobb német városok bérletes hangversenysorozatainak hirdetését.

* * *

Zeneszerzői életművek elterjedésének útvonala sokféleképp rekonstruálható. Népes kutatógárdával intézményes keretek között nemzeti könyvtárak műsorlap-gyűjteményeinek átvizsgálásával. Bár ez a módszer nem teljesen megbízható, mivel műsorváltozást, a hangverseny esetleges elmaradását az előre elkészített aprónyomtatvány nem jelzi. Ezért a műsorfüzet adata csakis az esemény kritikai visszhangjának visszaigazolásával egyetemben tekinthető hitelesnek. Ehhez forrás a napisajtó és/vagy a periodika. Hanem a magamfajta hobby-zenetörténésznek, aki munkaideje nagyrésztében hivatalnok, szerkesztő, zenekritikus bel- és külföldi műsorok-naplók böngészésére - ez fölöttébb időigényes tevékenység! - sem ideje, sem lehetősége nem volt. Kipróbáltam, amikor jó húsz éve, feleségemmel, kicéduláztam a Pesti Napló 1920-39 közötti évfolyamait, a Magyar Nemzetet alapításától 1944-ben történt betiltásáig, egy csomó Népszavát. Több, mint fél évbe tellett.

A folyóiratokból való informálódás tizedannyi időt sem igényel, mint a napilapok zenei rovatának feldolgozása. Egy házi adattár felépítéséhez ezért választottam kiindulásul zenei folyóiratot, nevezetesen a *Die Musik*-ot, mint egyetlen komplett külföldi szaklapot. Elsősorban Kodály Zoltán műveinek nemzetközi elterjedéséről gyűjtöttem információkat, illetve ezzel a szándékkal láttam hozzá a több méternyi folyóirat áttekintéséhez. De, mivel ilyen munkát elég egyszer az életben végezni, feljegyeztem valamennyi Bartók, Kósa, Jemnitz, Weiner stb. vonatkozást is.

* * *

Azonban, mielőtt e munka hozamát ismertetném, egyetlen példán érzékeltetném, mi haszna a zenei folyóiratnak, mint történelemírás forrásának. Bartók Két arckép op.5 című zenekari művének keletkezési dátuma hosszú időn át okozott nálam avatottabbnak fejtörést. A zeneszerző által ellenőrzött műlistákon 1907/8 a keletkezés, ide utalja a művet az opus szám is. Nyitótétele az ekkor írott korai Hegedűverseny I. tételével azonos, a zárórész a zongorára, 1908-ban készült 14 Bagatell utolsó darabjának meghangszerelt

változata. Az volt bizonytalan, hogy mikor készült ez a hangszerelés; végül 1907-1916 datálás szerepelt a Bartók-művek jegyzékében, mivel a teljes kompozíció először 1916-ban hangzott el, míg Az ideális címet viselő I. portré bemutatója 1911. januárjában zajlott le. A Zene 1912 áprilisi számában (IV. évf. 4. sz., 93-94. l.) a Két arckép nyomtatott partitúrájának kottarecenziójára leltem. Ebből kiindulva, több más bizonyítékkal alátámasztva, nyilvánvalóvá vált, hogy Bartók ezt az alkotását ma ismert alakjában 1911-ben fejezte be, a mű helyes datálása tehát 1907-1911.(2)

Egyebekben, Bartókkal összefüggésben éppen a Die Musik hasábjain bukkantam figyelemre méltó új adatsorra. Zene húros-, ütőhangszerekre és celestára című remekművét életében egyetlen országban sem játszották oly nagy sorozatban, mint a Hitleri Németországban, hol 1937-1941 között összesen tíz alkalommal adták elő. Annak ellenére, hogy Bartók látványosan szakított mindenfajta fasizmussal, a Birodalmi Zenei Kamara hivatalos lapjának zenekritikusa pedig már-már betiltással felérő, megsemmisítő beszámolót közölt.(3) A mű nagyvárosokban szólalt meg, Berlinben, Drezdában, Hamburgban, Majnafrankfurtban; Münchenben mindjárt kétszer is, rádióban, majd a hangversenyen. Sőt, még 1943-ban is adtak Bartók-művet Németországban, jöllehet a Birodalmi Zenei Kamara 1942 januárjában, miután az Egyesült Államok a szövetségesek oldalán hadba lépett, rendeleti úton betiltotta az amerikai, illetve az USA-ba emigrált zeneszerzők műveit. Úgy látszik, a Goebbels Dr. irányította elnyomó kulturális gépezet nem működött hibátlanul, másrészt pedig a német előadóművészek között sem volt mindenki lelkes náci.

* * *

De, mint említettem volt, Kodály-adatok egybegyűjtése végett ültem hónapokon át egy apró, vedlett asztalnál, a Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteményének raktárában (külön olvasóterem akkoriban, a 70-es évek elején nem volt még, ha jól emlékszem, valami vállalat ritkásan használt kultúrterme működött - illetve nem működött - a mai olvasó helyén) s másoltam ki egy terjedelmes paksamétányi cikket-információt.

De miért éppen Kodály Zoltánról gyűjtöttem anyagot? 1967-ben meghalt Kodály. Az országos megrendülés napjai hamar elmúltak, s nagy lett a csend a roppant zeneszerzői hagyaték körül. Miközben országgszerte ott állt a fejekben a szigorú tanító, a merev szolmizáló bácsi szobra, a zeneszerző mintha elvesztette volna művészi jelentőségét. E beszűkült szemlélet már-már öncsonkító társadalmi igazságtalanságot eredményezett, hiszen mi magunk lettünk volna szegényebbek, lemondván a zeneszerző életművéről. Pedig Kodály épp abban egyedülálló századunk zenéjében, hogy ő alkotóként volt pedagógus is, tudós is. Igaz, a zsdanovizmus béklyóitól megszabadult, a világban tájékozódó új magyar zeneszerzés útja elkanyarodni látszott a Kodályétól - bár néhány évtized távlatából ma már nyilvánvaló, hogy nyelvújító tanítványai megőrizték a tőle kapott formakultúrát; igaz, hogy tömérdek pletyka-formájú alattomos támadás is érte. Szemére vetették többek között, hogy a tulajdon nagyságát kiemelendő nem védelmezte meg Bartókot az - 1949-ben kezdődött - „50-es években” a Zsdanov szellemében fogant méltatlan bírálattól, holott ez szemenedett hazugság, bizonyíthatóan valótlán. Ráfogták, hogy saját személyi kultuszának védelmében elvtelen kompromisszumokat vállalva egyezett ki a hatalommal, amellyel pedig permanensen perben állt, legfeljebb nem mindig verte - verhetett - nagydobra. Nem éppen közismert, hogy jelentős erők mozdultak meg a 40-es évek végétől a „klerikális reakciónak” bélyegzett zeneszerző kiiktatására. Mindent egybevetve, halála után egy konzervatív, retrográd Kodály-kép kezdett kirajzolódni, csupa hamis vonásból.

Változtatni ezen természetesen nem egyszemélyes feladat. Amikor én hozzáfogtam szerény hozzájárulásom megalapozásához, Bónis Ferenc, Eösz László, Kecskeméti István nagyszabású publikációkat jegyzett már. Engem Szabolcsi Bence bízott 1973 januárjában, pár nappal a halála előtt: „Tudjon meg mindent Kodályról” - mondta a telefonban, felforrósodott hangon. Mindent? Ez persze reménytelen. De öt könyvem s egy hatodiknak jó harmada(4) Kodályt választotta tárgyául.

Közülük az elsőként elkészült Kodály-dokumentumoknak felbecsülhetetlen értékű forrásul szolgált a Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteménye. Kodály műveinek németországi sajtóviasszhangját tartalmazza 1910-1944 között, ne feledjem, a teljesség igénye nélkül (illetve, igényem, az lett volna a teljesség elérésére, ám ilyen típusú dokumentáció teljes soha nem lehet). A Die Musik kalauzolásával - és persze más források igénybevételével - hihetetlenül nagy számú németországi Kodály-előadásnak bukkantam a nyomára. Engem is meglepett a hangversenyprodukciók eme bősége, hiszen a közhit elsősorban Angliát tartotta számon Kodály zenéjének külföldi bázisországaként.

A folyóirat természetesen nem közli kritikai rovatában a beszámolókat tárgyat képező zeneművek pontos előadási dátumát. Ha napra nem is, hónapra azért „betájolható” ezek a hangversenyek. Az alap-adattár birtokában azután számtalan németországi városi könyvtárnak - ha tetszik: helyi Szabó Ervin Könyvtárnak - írtam, kérve a napisajtóban megjelent Kodály-kritikákat. Kaptam is tetemes anyagot xeroxban-mikrofilmen, kivált az egyik Németország, az NSZK közgyűjteményeitől. Távolról sem voltak ily készségesek a

„testvéri” NDK könyvtárosai, minek következtében a dokumentáció meglehetősen féloldalasra sikeredett. Az utóbbi NDK-vá lett német terület Kodály-vonatkozásainak nagy részét ezért az előadásokat kronológikusan feltüntető adattárban helyeztem, kényszerűen el.

A Kodály-dokumentumok címlapjára írt I. számomra kötelezővé lett volna a gyűjtés kiterjedt folytatására. Demény János Bartók-dokumentációjához hasonlóan szándékoztam elkészíteni Kodállal kapcsolatban, hogy minden szubjektív „felhang” nélkül, tényszerűen bemutathassam, mily nagyra értékelte zeneszerzői teljesítményét a nagyvilág. Természetesen az angliai Kodály-recepció közreadására került volna a II. sorszám. Csak hogy brit zenei folyóiratokból hazai könyvtárakban csupán szóróanyagpéldányok találhatók, 20-30 teljes évfolyam nem. Összesen négy hónapot volt alkalmam dolgozni a mieinknél jobban ellátott külföldi könyvtárakban a 70-es, 80-as évek folyamán (négy részletben, amit csupán azért említek meg, mert egy ismeretlen könyvtár „belakásához” önmagában is szükségeltetik némi idő). Így hát a könyv formátumú folytatás kényszerűen elmaradt. A németországi anyagnál sokkalta szerényebb dokumentáció birtokában rövidebb közleményekben vázoltam fel Kodály zenéjének mostoha franciaországi fogadtatását(5), angliai diadalútját(6), s készítettem el a 20-as évek nemzetközi Kodály-kultuszának vázlatos dokumentációját.(7) Ezenközben kötetnyi - nem bizonyos, hogy könyvbéli utóéletre valóban érdemes - tanulmányt írtam Kodályról hazai zenei, irodalmi folyóirataink kérésére. Valamilyen formában szinte mindöjünkben hasznosult a Szabó Ervin Könyvtár Die Musik folyamának információ-anyaga.

* * *

De nem csak Kodályért volt érdemes átrágni magam e betűtengeren. Theodor Adorno, az első századfél roppant elfogult, ám nagyhatású zenekritikus-esztétája magyar tárgyú írásainak is a zenei gyűjtemény folyóiratában jutottam nyomára, majd' másfél évtizeddel azelőtt, hogy kisebb cikkei életműkiadásában megjelentek. Az első produktum tanulmány volt(8), következett Adorno Bartók-tárgyú kritikáinak-reflexióinak eredeti-német nyelven történt közreadása(9), végül valamennyi általam ismert magyar témájú zenekritikájának publikálása karcsú kötetben,(10) függelékül Adorno és Jemnitz Sándor levelezésével.

A 20-as, korai 30-as évek Adorno nevű zenekritikusa persze csak egy volt a német nyelvterület sokszáz recenzióje között, bár kollégái többségénél elméletileg, zeneileg is sokkal felkészültebb (Alban Bergnél tanul zeneszerzést!). Zenefelfogásának sem volt különösebb hatása - akkor. Azonban éppoly dogmatikus volt - csak éppen ellenkező előjellel -, mint a Szovjetunió és érdekszférája egész új zenéjét megnyomorító botcsinálta „zeneesztéta”, Zsdanov. Míg Zsdanov és követői 1948 után a nép nevében tűzzel-vassal irtották a kakofóniát - vagyis a zenei korszerűséget -, Adorno, Arnold Schoenberg és köre apologetája tűzzel-vassal irtotta mindazt, ami Schoenbergék irányzatán kívül esett, kiváltképp pedig a népre és a zenefolklorra hivatkozó zenét. Voltaképp ő kezdte meg a bartóki életmű bűnös kettéválasztását, különítette el a haladó szellemű „modern” és retrográd „népi”, intonációkat, miként utóbb a zsdanovisták, kiknél csupán a „haladó” és a „retrográd” cserélt helyet. Mentségül ne szolgáljon, csupán teóriájának magyarázatául, hogy a majnafrankfurti zeneíró testközelből figyelte s a bőrén tapasztalta, miként sajátítja ki saját céljaira a népet, zenéjét is, az izmosodó náciizmus. Fogalma sem volt viszont arról, mit jelent Magyarországon a népzene felfedezése, művészi kiaknázása. Adorno magyar tárgyú kritikáival ismerkedve tehát a merev zeneesztétikai dogmák keletkezési körülményeit ismertem meg. Bartók-felfogása a hidegháború éveiben oly nagy hatású volt a nyugati féltekén, hogy a „népi” Bartók kemény bírálata 1955-ben még a később kiváló Bartók-karrierre vált avantgardista zeneszerző, Pierre Boulez írásában is megjelenik.

Jellemző Adorno elfogultságára, hogy a Schoenberg-körhöz tartozott Jemnitz Sándor kompozícióit - számos írása jelzi ezt - sokkalta többre tartotta a Bartókénál. Kodály zenéjét viszont minden további nélkül fasiszta iparművészetnek minősíti a 3. ének dalciklusról írt kottarecenziójában.(11) Muzsikussá kollégáktól soha annyi szemrehányást nem kaptam, amennyit ennek a Kodály-kritikának a közreadásáért. Meglehet, hibát követtem el, hogy csupán az antológia előszavában utaltam e nézet mélységesen téves voltára, s ott sem eléggé élesen, azonban szerénytelenségnek tartottam volna - ma is annak tartanám - a dokumentumoknak a magam kritikai véleményével való toladó kiegészítését.

* * *

Utolsó nagyobb munkám, Lajtha Lászlóról írt monográfiám nem - határidőre bizonyosan nem - készült volna el a Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteményének kottaállománya nélkül. 1990 végefelé kértek fel, írjak könyvet Lajtháról 1992-re, születésének 100. évfordulójára. A kéziratnak természetesen jóval korábban, 1991 végéig el kellett készülnie, hogy maradjon idő lektorálásra, javításra, a szokásos kiadói előkészítő munkálatokra is.

Mondhatom, megriadtam a feladattól, hiszen sohasem készültem rá, nem gyűjtöttem Lajtháról anyagot, életét, munkásságát apróra nem ismertem. Legfeljebb, ha zenekritikusként érzékeltem, meghallgatván műveinek szórványos előadásait, a méltatlanul háttérbe szorított művész nagyságát. Amint megtudtam, hogy e monográfiára nincs már vállalkozó, úgy éreztem meg kell írnom, kései jóvátételként, rövid idő alatt is a magyar zenekultúrából szinte egész életében kirekesztett, az 50-es években politikailag súlyosan meghurcolt kiváló zeneszerző-pedagógus-zenefolklorista pályaképét.

Egyaránt átéreztem a feladat nagyságát és lehetetlenségét. Korábban könyv-, de tanulmánytémával is akkor jelentkeztem, amikor a szükséges építőkövek mind együtt voltak már, s csupán a megírás munkafázisa volt hátra. 1991-ben másként kellett eljárnom. A munkafázisok egybecsúsztak. Máskor 10-15 évig is cédulázhattam adatokat, nézhettem kottákat felkészülésül. Most mindez hetekre redukálódott. A kézirat eleje már készült, miközben a folytatáshoz még a szükséges információk összegyűjtésével foglalatostkodtam, 16 hazai könyvtárban-archívumban, levelezés útján bel- és külföldön.

Magam „zöldmezős beruházásnak” neveztem el e munkát, mert a hazai Lajtha-irodalom rendkívül szegényes. Támaszom csupán Berlász Melinda kicsiny könyve a tudósról (12) s egy sor fontos tanulmánya volt. Mindazonáltal a hagyatékot gondozó-őrző Dr. Lajtha Ildikó, az anyaggyűjtésben közreműködő feleségem, hazai és külföldi kollégákkal kilenc hónap alatt sikerült „kihordanom” a bő 15 éves kéziratot, mely a javítások elvégzésével, az utómunkálatok elhúzódnása következtében a centenáriumi motívum már-már lekésve, 1992 novemberében jelent meg. (13) A címben jelölt „Fejezetek...” remélem, kifejezi, hogy az összefoglalásnak ez az első kísérlete - bár a kért terjedelmet 50%-kal túllépte - sem mélységében, sem szélességében nem képezi le méltóképp e hatalmas és szerteágazó életművet.

Lajtha László opus számmal ellátott 69 zeneműve közül magyar kiadónál mindössze hat jelent meg; alkotásainak túlnyomó többségét a párizsi Leduc cég publikálta. 1991-ben a francia Lajtha-kották folyamán egyetlen hazai lelőhelye a Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteménye volt. Pontosabban: ez volt az egyetlen kölcsönözhető forrás. Mint hungaricát nyilván gyűjtötte az OSZK, de csak helybeni használatra. A hangjegyek természetesen mind megvannak az egykori Lajtha-otthonban is.

A határidő betartásának részéről kulcskérdése volt, hogy a kottákat haza vihessem, a műveket folyamatosan s zongora mellett is tanulmányozhassam oly időpontokban akár, amikor a könyvtárak még-már zárva tartanak. Nagyon fontos volt a számomra, hogy összehasonlíthassak más-más időpontban készült kompozíciókat, akár hajnalban vagy kései órán, hogy rájöjsek, miként reflektált Lajtha utóbb egy korábbi formai megoldására, egy már kimunkált karakterre - egyáltalán a zeneszerzői oeuvre összefüggéseire.

Dr. Lajtha Ildikó roppant segítőkész volt s oly bizalmat tanúsított irántam, hogy a kéziratot korai művek tanulmányozására, kulcsait átadva, magamra hagyott a felbecsülhetetlen és pótolhatatlan értékeket őrző lakás-archívumban. Teljesen megérttem azonban, hogy valamennyi kottát egyidejűleg s hónapokra nem adhatta ki kezéből - rövidebb időre kölcsönözött néhányat -, már csak azért sem, mert a centenáriumi közeledtével szüksége volt hol erre, hol amarra a nála őrzött példányok közül.

Valami 40 francia kiadású Lajtha kottát kölcsönözhettem a Szabó Ervin Könyvtárból. Kamarazenét, zenekari partitúrákat, melyek többségét előadva soha, vagy maximum ha egyszer hallottam - mert negatív Lajtha-kulturánkra jellemzően hazai bemutatóit második produkció nem követte. Mivel nem büszkélkedhettem oly fényes zenei memóriával, hogy eleven emléket őriznék egy 30-40 éve hallott darabról, mindez a sok kotta, kivált folyamatában, az újdonság, a felfedezés örömeivel szolgált. Ez a nyomtatott Lajtha-muzsika, amely a zeneszerző özvegyének közvetítésével a Leduc kiadó ajándékaaként került a Fehér hajó utcai bibliotéka állományába s nem lévén része a kézikönyvtárnak, kölcsönözhető volt, ez tette számomra lehetővé a gyors munkát. Más különben a kézirat kilenc hónap alatt bizonyosan nem készült volna el.

Jobbára az általánosságok szintjén volt némi ismeretem Lajtha francia orientációjáról. Tudtam, hogy a tizes évek elején, zeneakadémiai növendék-idejében több hosszabb párizsi tanulmányútra volt lehetősége. Vincent D'Indy-nál, a századforduló jeles zeneszerzőjénél folytatott tanulmányokat. A Szabó Ervin Könyvtár két D'Indy-monográfiája igazított el a nálunk alig ismert gall mester pedagógiai módszeréről, zenefelfogásáról. Ebből tudtam meg, hogy D'Indy az évezredek európai zenetörténet teljes múltját bevonta zeneszerzéstánsításába s a régi zene legjelentékenyebb felfedezői közé tartozott. Könyvemben ugyan mindez csupán néhány sornyi összefoglalásként szerepel, ám a pedagógus Lajtha francia zene iránti vonzalma nem érthető meg párizsi tanulmányai lényegének ismerete nélkül, sem az, hogy kamarazenetanárként honnét vette ismereteit a Haydn előtti korok zenéjének korhűn stílusos előadásáról. Végül, Lajtha 20-as évekbeli kamarazenettermésének hangvétele - melyre César Franck oly nagy hatással volt - nem értelmezhető, ha nem tudjuk, mily nagyra értékelte D'Indy Franckot, a zeneszerző-organistát.

Elnyomott művészek körül - éltek bár évszázadokkal ezelőtt, vagy korunkban -, szinte szükségképpen alakul ki legendárium. Így járt Lajtha László is, ő rendelkezett zenei műalkotást - egy híján - nem írt soha, igaz,

felkérést sem kapott (nem kis szégyenünkre). Ilyenformán a szabadon alkotó - és szabadon nyomorgó muzsikós romantikus aurája vette körül. A nyomor szó szerint sújtotta 1949-től, amikor minden munkalehetőségétől megfosztották a Magyar Rádió volt zeneigazgatója (1945-46), a Néprajzi Múzeum megbízott igazgatója (1946 ősze-tele), a Nemzeti Zenede demokratikusan megválasztott igazgatója, majd főigazgatója (1947-49). Három évtizedes pedagógiai munkássága „jutalmául” még a tanítás lehetőségét is megvonták tőle, ki olyan nagyságokat nevelt a magyar és a nemzetközi zenei életnek, mint Ferencsik János és Tátrai Vilmos. 57 éves korára kényszer-munkanélkülivé vált, nyugdíjat sem kapott, hogyan is kaphatott volna e hajlíthatatlan igazmondó, Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Tamási Áron barátja. Könyveit, kottáit, értékes szövegeit-műtárgyait adogatta el, napi megélhetését biztosítandó. De megőrizte alkotóműhelye szuverenitását, nem írt tömegdalt, politikai dicsőítő kantátát egyet sem.

Hanem egy kompozíciója, az 1929-ben írt III. vonósnygyes, mely a Coolidge-Alapítvány felkérésére született, kilógott a sorból, mint rendelésre írt darab. A legendárium úgy tudja, Lajtha szándéka ellenére csempészték ki a kottát Amerikába, a Coolidge zeneszerző versenyre s a mű ekként nyert díjat ott. A Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteményének kézikönyvtárában fellelhető *Nicolas Slonimsky* orosz származású amerikai karmester és zenetörténész *Music since 1900* című vaskos kötete, századunk zenetörténetének kronológikus krónikája. Ebből derítettem ki, Elizabet Sprague-Coolidge multimilliomos férje emlékének megörökítésére kortárs zenei alapítványt hozott létre a 20-as évek elején. Kompozíciós versenyt nem rendezett, ellenben megrendelésekkel, majd bemutató-sorozat megrendezésével támogatta az új zenét. Az alapítvány felkérésére írta II. vonósnygyesét Weiner Leó (1921), V. vonósnygyesét Bartók Béla (1934), egy-egy művét Bloch, Hindemith, Malipiero, Martinu, Milhaud, Schoenberg, Stravinsky, Webern. E tiszteletreméltó névsorba illeszkedett Lajtha László is. A honorárium, 1.000 US Dollár volt első zeneszerzői jövedelme. De talán a pénznél is többet ért, hogy a Coolidge-Alapítvány rendelt műveit bemutatta a fél világon: Lajtha darabja elhangzott New Yorkban, Seattleben, Washingtonban, Londonban, Prágában, Bécsben, Moszkvában, Budapesten. A 20-as években alakult Róth-vonósnygyes játszotta mindenütt. Végül, e megbízásnak köszönhetette Lajtha, kitől tizenegynéhány éve művet ki nem adtak, hogy az új zene egyik legjelentősebb kiadója, a bécsi Universal Edition (Bartók, Kodály, Schoenberg, Berg Webern kiadója) III. vonósnygyesét megjelentette. Tehát nem Coolidge-díj, hanem megrendelés. Aprócska részlet, sikerült tisztáznom.

Megemlíteném egy megvalósulatlan tervemet is. Vagy 20 évvel ezelőtt valami sugallat folytán, mint századunk zenéjével foglalkozó szakbarbár, érdekelték mégis Liszt Ferenc zongorára készített átiratai, operaparafrázisai. Az átirat, mint műfaj, roppant gyanús, lebecsült zenefajtának számított az idő tájt. Pedig a zene virágkoraiban - a reneszánsztól Beethovenig - az átirat a népszerűség jele volt. Kiváltképp gyanúsak voltak Liszt Ferenc ilyen alkotásai, melyeket olcsó virtuóz mutatványok közé utaltak s a zongoristák nemigen játszottak. Hazavivén két kötetnyi Liszt-parafrázist a Szabó Ervin Könyvtárból, bizony, meglepett, mennyire fontosak ezek a megvetett, senki által nem játszott művek Liszt dramaturgiája és pianisztikus „szótára” kialakulása szempontjából.

Ennek bemutatása - úgy véltem - nem papírműfaj, tömördek terjedelmes kottapélda nyomtatott egybevetése helyett beszédesebb és meggyőzőbb az eredeti és átirataik hangzó bemutatása, megfelelő kommentárral. A Rádió lett volna ennek alkalmas közege. Fogadókészségben nem is volt hiány, hanem a Rádió hangarchívuma mindössze három parafrázis felvételét őrizte - köztük a Don Giovanni és a Rigoletto részleteire írottakat -, átiratot meg egyet sem. Túlságosan kevés volt a hangzó zeneanyag ahhoz, hogy e Liszt alkotó munkája szempontjából oly fontos formákra a figyelmet ráirányíthassam, a tervet föladtam tehát, a kottákat vissza a könyvtárnak.

Időközben alapvetően megváltozott Liszt zongoraátiratainak és -parafrázisainak értékelése. Hallhatók hangversenyen, számtalan hanglemez készült róluk. A 80-as években Batta András zenetörténész a kutató szemével elemezte e fontos műcsoportot. Magam már csak szemlélőként figyelem örömmel e fejleményeket.

Napló híján nem tudnám felsorolni, hányszor vettem hasznát a Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteménye példás gondnal összeállított gazdag kézikönyvtárának, kottáinak, könyvállományának. Pedig hányszor ugrottam be csak egy adatért, dátumért is, vagy azért, hogy betekintsek különféle hangjegyekbe.

Talán megengedhető egy szubjektív „felhang”. A Fehér hajó utcába, mintha csak haza járnánk; otthonosan fogadja a muzsikusokat a megnyitása óta, mindmáig. A barátságos atmoszféra messze túlmegegy a szolgáltatási kötelezettségen. Meghiit emberi hang hivatalból, kötelességszerűen amúgy sem szolgáltatható, a személye-

ken múlik ez, kollégáimon, kiknek a vérében van a barátságos légkör megteremtésének titka. Muzsikusként tudvalevőleg nincs Budapesten; ezt a funkciót tölti be, el nem hanyagolva más feladatait, a Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteménye!

* * *

Végezetül, megkövetem az olvasót, hogy a könyvtár ürügyén a magam dolgaival ily hosszasan traktáltam. Nem hivalkodásnak szántam, pironkodva írom a sok „önlábjegyzetet”. De ahhoz, hogy érzékeltessem, mi hasznát vettem a főváros első nyilvános zenei közkönyvtárának konkrétan, idevágó munkáim ismertetését meg nem kerülhettem. A 25 írtam-szerkesztettem könyv többségének előszavában mindenesetre jeleztem köszönetemet a Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteményének, segítségéért.

Breuer János

Jegyzetek

1. Demény János: Bartók Béla művészi kibontakozásának éve. Szerk.: Szabolcsi Bence és Bartha Dénes: Zenetudományi Tanulmányok III. Akadémiai Kiadó Budapest, 1955. 402. l.
2. Adatok a Két arckép keletkezéséhez. Szerk.: Bónis Ferenc: Magyar zenetörténeti tanulmányok Mosonyi Mihály és Bartók Béla emlékére. Zeneműkiadó Budapest, 1973. 279-288. l.
3. Die Musik, 1937 április, 496-497.
4. Kodály-Dokumentumok I. Németország, 1910-1944. Zeneműkiadó. Budapest, 1976. Psalmus hungaricus, Zeneműkiadó, Budapest, 1977. Kodály-Kalauz, Zeneműkiadó, Budapest, 1982. Kodály-Mérleg, Gondolat, 1982. A Guide to Kodály (a Kodály-Kalauz átdolgozott változata), Corvina Press, Budapest 1990. Bartók és Kodály, tanulmányok századunk magyar zenetörténetéhez, Elvek és Utak, Magvető, Budapest, 1978.
5. Zoltán Kodály et la France, Nouvelles Etudes Hongroises, 1974. Kodály Zoltán és Franciaország, Magyar Zene 1973/3. és 4. Kötetben Bartók és Kodály.
6. Kodály in England. Tempo (London), 144. és 145. szám, 1982-83. Rövidebb változat: New Hungarian Quarterly, 1982.
7. Kodály műveinek visszhangja az 1920-as évek nemzetközi sajtójában. Szerk.: Bónis Ferenc: Magyar zenetörténeti tanulmányok Kodály Zoltán emlékére. Zeneműkiadó, Budapest, 1977. 190-209. l.
8. Népzene és modern zene (Adorno és a magyar zene), Világosság, 1973/7. (kötetben: Bartók és Kodály). Adorno und die ungarische Musik, Zeitschrift für Musiktheorie (NSZK), 1974/2.
9. Theodor Wiesengrund-Adorno. Texte über Béla Bartók, Studia Musicologica, 1981.
10. Adorno: Írások a magyar zenéről. Zeneműkiadó Budapest, 1984.
11. Die Musik, 1930 március.
12. Berlász Melinda: Lajtha László. A múlt magyar tudósai, Akadémiai Kiadó, Budapest 1984.
13. Fejezetek Lajtha Lászlóról. Zeneműkiadó Budapest, 1982.

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR ÉS TEVÉKENYSÉGE A SAJTÓ TÜKRÉBEN 1988-1990

1. Itt a rengeteg olvasó! Scipiades Erzsébet beszélget Kiss Jenővel, a FSZEK főigazgatójával = Magyar Hírlap, 1988. jan. 29. 7. p.
2. Szij Rezső: „Mikszáth és én...” = Bp. Népművelő, 20. évf. 1988. 1. sz. 23-24. p.
3. Mészáros Tamás: Mellébeszélés helyett = Magyar Hírlap, 1988. febr. 9.
4. Tuba László: Kibontakozás (!) = Könyvtáros, 38. évf. 1988. 3. sz. 142. p.
5. „Lesz fagyaltató?” Deák Sándorral, a FSZEK gazdasági igazgatójával beszélget Tarnói Gizella = Könyvtáros, 38. évf. 1988. 3. sz. 143. p.
6. Vajda Kornél: Tudni szeretné? Kérdezzen! A FSZEK Közhasznú Információs Szolgálatáról = Könyvtáros, 38. évf. 1988. 3. sz. 146-150. p.
7. Bevált-e az „egészen különleges” tudakozó? = Magyar Nemzet, 1988. május 20. 4. p.
8. Litván György: Ki mondja meg, ki volt Szabó Ervin = Századvég, 1988. 6-7. sz. 55-77. p.
9. Kulcsár Ildikó: Pénzszerző könyvtárak = Munka, 38. évf. 1988. 8-9. sz. 26-27. p.
10. Abody Rita: Köztér és otthon = Könyvtáros, 38. évf. 1988. 9. sz. 509-511. p.
11. A magyar gazdaság és hatása a kulturális területre, a könyvtárakra = Könyvtáros, 38. évf. 1988. 10. sz. 575-595. p.
12. Bálint Éva: Még olyan, mint egy könyvtár = Magyar Hírlap, 1988. december 2.
13. Scipiades Erzsébet: Hova lett a Közhanszú pénze? = Magyar Hírlap, 1988. december 16.
14. Scipiades Erzsébet: A botrányos jelenetekre is felkészültek = Magyar Hírlap, 1989. jan. 19. 6. p.
15. Megdrágul a könyvtári kölcsönzés. Mátraházi Zsuzsanna beszélget Kiss Jenővel, a FSZEK főigazgatójával. = Magyar Nemzet, 1989. január 31. 7. p.
16. Kiss Jenő: Hátha közhasznú levélváltás = Magyar Hírlap, 1989. február 9.
17. Videotéka a könyvtárban = Film Színház Muzsika, 33. évf. 1989. 35. sz. 23. p.
18. Varsányi Gyula: Mi elviselhető? = Népszabadság, 1990. január 29. 8. p.
19. Mátraházi Zsuzsa: Bezárnak a Szabó Ervin-fiókok? = Magyar Nemzet, 1990. február 10. 9. p.
20. Stark R. László: Eltékozolt értékek = Magyar Hírlap mell., 1990. március 24. 8. p.
21. Vadász János: Vétó és tiltakozás = Magyar Hírlap mell., 1990. március 31. 5. p.
22. Mezey László Miklós: A jubileum minősége. Az Eseménynaptárról - évforduló nélkül = Könyvtáros, 40. évf. 1990. 4. sz. 237-242. p.
23. Új közhasznú szolgáltatások a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban = Köznevelés, 46. évf. 1990. 28. sz. 13. p.
24. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár közhasznú szolgáltatásairól = Könyvtáros, 40. évf. 1990. 10. sz. 616-617. p.
25. Megszűnt a pokol. Payer Imre riportja Papp Istvánnal, a FSZEK főigazgató helyettesével = Kurír, 1990. december 28.

Összeállította: Kiss Katalin

AJÁNDÉKOZÓ SZEMÉLYEK ÉS INTÉZMÉNYEK 1988-89-90 ÉVBEN

Belföldiek

Antalfy Tibor, Biczó Iván, dr. Buda Béla, Hiripi Mária, Hódi Sándor, Dr. Kovách Imre, Dr. Márai Lajos, Petrolay Margit, Dr. Tóth Róbert
Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtára
Akadémiai Kiadó (Tasnádi András)
Állatorvostudományi Egyetem Központi Könyvtára
Aqua Kiadó és Nyomda Leányvállalat
Balassi Bálint Megyei Könyvtár
Bács-Kiskun Megyei Tanács Nemzetiségi Bizottság
Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola
Békés Megyei Könyvtár
Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola
Bessenyei György Tanárképző Főiskola
BM TOP Tűzvédelmi Kutatóintézet
Bolgár Kulturális és Tájékoztató Központ
Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár
Budapest Film
Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Szociológiai Tanszék
Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Társelméleti Kollégium
Budapesti Történeti Múzeum (Dr. Schwarcz Katalin)
Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága
Csongrád Megyei Tanács Művelődési Osztálya
Debreceni Agrártudományi Egyetem Könyvtára
Délsziget
Demokrata Folyóirat
Drogprogram
Dunai Vasmű Számítástechnikai Főosztálya
Eger Város Tanácsa VB Művelődési és Sportosztálya
Első Vertikális Kiszövetkező
ELTE BTK Egyetemi Könyvtár
ELTE BTK Idegen-nyelvi Lektorátus
ELTE BTK Középkori Egyetemes Történeti Tanszék (Dr. Székely György)
ELTE BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék
ELTE BTK Szláv Tanszék
ELTE BTK Szociológiai Intézet és Továbbképző Központ
ELTE BTK Társadalomfilozófia és Etika Tanszék
ELTE BTK Történeti Könyvtár (Emőkey István)
ELTE BTK Tudományos Szocializmus Információs és Továbbképző Intézet
Eötvös Károly Városi Könyvtára (Nagy Károly)
Evangeliumi Kiadó
FTC
Gabonaforgalmi és Malomipari Szolgáltató Vállalat
Gazdaságkutató Intézet

Goethe-Institut
Gyermekek Magyarországi Fóruma
Hajdú-Bihar Megyei Tanácsa VB Megyei Könyvtár
Herman Ottó Múzeum
Heves Megyei Levéltár
Heves Megye Tanácsa VB Művelődési Osztálya
Hódmezővásárhelyi Városi Tanács VB Művelődési Osztálya
Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Intézet
Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Központi Könyvtára
Jász Múzeum
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tanács VB Cigányügyi Koordinációs Bizottság
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tanács Megyei Sportiroda
József Attila Művelődési Ház és Könyvtár
József Attila Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék
Kapuvári Városi Tanács VB Központi Iktató Irodája
Kazinczy Ferenc Gimnázium
Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár
KLTE Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszék (Ujvári Zoltán)
Debreceni KLTE Könyvtára
KLTE Néprajzi Tanszék
KLTE Történelmi és Klasszika Filológiai Intézet (Rácz István)
Közlekedéstudományi Intézet
KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat
KSH Népeségtudományi Kutató Intézet
KSH Népszámlálás (Kovács Sándor)
KSH Társadalomstatistikai Főosztálya (Dr. Harcsa István)
Magvető Könyvkiadó Vállalat
Magyar Állami Földtani Intézet
Magyar Cserkészszövetség
MDF
Magyar Ellenállók Antifasiszták Szövetsége
Magyar Közvéleménykutató Intézet
MTV Televíziós Gyermekek és Gyermekek Szemléje
MTA Debreceni Akadémiai Bizottság
MTA Földrajztudományi Kutató Intézet
MTA Könyvtára (Bardoli István)
MTA Közgazdaságtudományi Intézet
MTA Művelődéstörténeti Kutatócsoport (Bardoli István)
MTA Orientalisztikai Munkaközösség
MTA Szociológiai Kutató Intézet

MTA Világgazdasági Kutató Intézet
 Médium-Art Studio (Petőcz András)
 Mérnöki Kamara
 Mezőgazdasági Kiadó
 Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár
 Műegyetem Baráti Köre
 Művelődési Minisztérium Megyei UNESCO Bizottság Titkársága
 Művelődéskutató Intézet
 Néprajzi Múzeum Könyvtára
 Nógrád Megyei Közművelődési Központ
 Nyíregyháza Városi Tanács VB Művelődési Osztálya
 Nyugdíjas Egészségügyi Dolgozók Otthona, Módszertani Osztály
 Oktatókutató Intézet
 Országos Alkohológiai Intézet
 Országos Felsőoktatási Felvételi iroda
 Országos Közegészségügyi Intézet Könyvtára
 Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség
 Országos Oktatástechnikai Központ
 Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár

Országos Pedagógiai Intézet Értékelési Központ
 Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumok Nemzetközi Csereszolgálat
 Pest Megyei Tanács VB Egészségügyi Tanács Titkára
 Pesterzsébeti Múzeum
 Postamúzeum
 PX Kft. Informatikai és Humán Kockázatokat Kezelő Kft
 II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár
 Savaria Múzeum
 Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtár és Levéltár
 Somogyi Könyvtár
 Szekszárd Város Tanácsa VB Pénzügyi, Terv- és Munkaügyi Osztálya
 Tanítóképző Főiskola
 Testnevelési Főiskola
 TIT Csongrád Megyei Szervezete
 Új Magyar Központi Levéltár
 Városi Tanács VB Művelődési Osztálya
 Vitéz János Tanítóképző Főiskola Könyvtára

Külföldiek

Cotti, M. Claude, La Varenne, Eden, Joseph- Great Neck, Hódi Sándor, Ada, Komlós, John, Pittsburgh, Manfred Breymann, Uetikon a See, Scognamilio, Ciro Angelo, Napoli, Sternemann, Karl, Bad Nauheim, Strem, Goerge G., Los Angeles, Szabó Ferenc, Roma, Szirmai Endre, Stuttgart, Dr. Vajk Lajos, Wien.
 Academy of Political Science, New York
 Akademia Nauk SSSR, Moszkva
 Academia Romana, Bukarest
 Arnoldo Mondadori Editore, Verona
 Bayerische Staatsbibliothek, München
 Berliner Staatsbibliothek, Berlin
 Biblioteca Nacional „Jose Martí”, Havana
 Biblioteca Nacional, Bukarest
 Biblioteka Narodowa, Warszawa
 Books of the World, New York
 Bundesinstitut für Ostwissenschaftliche und Internationale Studien, Köln
 Central European Federalist, New York
 Československá Akademie Věd, Praha
 China International Book Trading Coop., Beijing
 Columbia University Libraries, New York
 Comité International pour l'information et la Documentation, Párizs
 Cranwell Publishing Comp., Auckland
 Die Deutsche Bibl. Leipzig
 Deutscher Industrie und Handelstag, Bonn
 Duquesne University, Pittsburgh

Editorial Fundamentos, Madrid
 Ethnographisches Museum, Kitzsee
 European Coordination Centre for Research and Documentation in Social Science, Bécs
 European Culture Press, Greenwood Lake
 Forum, Novinsko i Izdavačko Preduzeće, Novi Sad
 Galerie Lambert, Párizs
 The General Library, University of California
 Göteborgs Universitet, Göteborg
 The Grand People's Study House DPRK, Pjong-
 yang
 Haus der Ungarischen Kultur, Berlin
 Humboldt Universität zu Berlin, Berlin
 Hungarian Association, Cleveland
 Indiana University Libraries, Bloomington
 Institute for Democracy in Eastern Europe, New York
 Institute of Philosophy and Sociology, Warszawa
 The Japan Association of Private Colleges and Universities, Tokyo
 Johannes Gutenberg Universität, Deutsches Institut, Mainz
 Kárpáti Kiadó, Uzsgorod
 Kungl. Biblioteket, Stockholm
 The Lenin State Library of the USSR, Moszkva
 Librairie, Párizs
 Library for Foreign Literature, Moscow
 The Library of Congress, Washington
 The Litlaw Foundation, Los Angeles

Magyar Egyházzociológiai Intézet, Bécs
Magyar Műhely, Montrouge
Maison des sciences de l'Homme, Paris
Matica Slovenska, Martin
Media Forum International Ltd. West Danville
Mediobanca, Milano
Metropolitan Toronto Reference Library, Toronto
Mestská Knihovna v Praze, Praha
Narodná knižnica „Ivan Vaso“, Plovdiv
National Diet Library, Tokyo
Nationalbibliothek, „Kyril und Methodius“, Sofia
Nemzetőr, München
New York State Education Department, Albany
Nobelstiftelsen, Stockholm
Okochi Memorial Foundation, Tokyo
Öffentliche Bibliothek der Universität Basel, Basel
Regione del Veneto, Venezia
Saltykov-Schedrin State Public Library, St. Petersburg

Schweizerische Ost Europa Bibliothek, Bern
Smithsonian Associates, Washington
Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Berlin
Statní Vědecká knihovna, Brno
Südostdeutsches Kulturwerk, München
Szolgálat, Bécs
UNESCO, Párizs
Universitäts- und Landesbibl. Halle
Universitätsbibl. Tübingen
Universitätsbibliothek Oslo, Oslo
Universitná knižnica, Bratislava
University of California, Berkeley
University of New Orleans, New Orleans
Węgierski Instytut Kultury, Warszawa
Wiener Stadt und Landesbibliothek, Wien
Wilhelm-Pieck-Universität Rostock, Rostock
Zakarpatskaja Oblasztnaja Biblioteka, Uzsgorod
Zentral-Versand Erfurt
Zentralbibliothek, Zürich

A KÖZPONTI KÖNYVTÁR ÉS A HÁLÓZAT

Központi Könyvtár	1088 Szabó Ervin tér 1. Tel.: 138-4933
Gazdasági Főosztály	1088 Baross u. 18. Tel.: 118-5807
Zenei Gyűjtemény	1052 Fehérhajú u. 5. Tel.: 137-7640
Központi Ellátó Szolgálat	1203 Zrínyi u. 44. Tel.: 147-7756

I. kerület

I. ker. főkönyvtár	1016 Krisztina krt. 87-89. Tel.: 156-8755
I. ker. főkönyvtár gyermekrészlege	1016 Krisztina krt. 91. Tel.: 156-4694
I/1. fiókkönyvtár	1014 Országház u. 13. Tel.: 175-9484
I/2. fiókkönyvtár	1011 Fő u. 11-13. Tel.: 201-1776
I/3. fiókkönyvtár	1011 Szilágyi Dezső tér 5. Tel.: 201-5607

II. kerület

II. ker. főkönyvtár	1022 Török u. 7-9. Tel.: 115-0058
II/1. fiókkönyvtár	1028 Máriaremetei út 80. Tel.: 176-5474
II/2. fiókkönyvtár	1028 Szabadság út 37. Tel.: 176-5864
II/3. fiókkönyvtár	1022 Marcibányi tér 5/a. Tel.: 115-4650
II/4. fiókkönyvtár	1021 Budenz u. 20-22. Tel.: 176-3202

III. kerület

III. ker. főkönyvtár	1033 Fő tér 2. Tel.: 188-8103
III. ker. főkönyvtár gyermekrészlege	1033 Fő tér 5. Tel.: 168-8476
III/1. fiókkönyvtár	1032 San Marco u. 81. Tel.: 168-8384
III/2. fiókkönyvtár	1039 Bajáki E. u. 5-7. Tel.: 188-2804
III/3. fiókkönyvtár	1038 Ezüsthely u. 16. Tel.: 168-8071
III/5. fiókkönyvtár	1039 Juhász Gy. u. 6. Tel.: 187-3409
III/6. fiókkönyvtár	1039 Füst Milán u. 1. Tel.: 187-2699

IV. kerület

IV. ker. főkönyvtár	1043 Bajcsy Zsilinszky út 8. Tel.: 169-4572
IV. ker. főkönyvtár	1043 Munkásotthon utca 33-39. Tel.: 169-5107
IV/1. fiókkönyvtár	1046 Reviczky u. 38. Tel.: 189-0611
IV/2. fiókkönyvtár	1047 Tinódy u. 1. Tel.: 169-6313
IV/3. fiókkönyvtár	1046 Hajló u. 2-4. Tel.: -

V. kerület

V. ker. főkönyvtár	1054 Vadász u. 42. Tel.: 132-7392
V. ker. főkönyvtár gyermekrészlege	1054 Aulich u. 4-6. Tel.: 111-7243
V/1. fiókkönyvtár	1053 Királyi Pál u. 11. Tel.: 117-3783
V/1. Olvasóterem	1053 Királyi Pál u. 18. Tel.: 117-5568

VI. kerület

VI. ker. főkönyvtár	1062 Andrássy út 52. Tel.: 111-3822
VI. ker. főkönyvtár gyermekrészlege	1061 Liszt F. tér 6. Tel.: 142-1948

VII. kerület

VII. ker. főkönyvtár	1073 Kertész u. 20. Tel.: 142-6596
VII. ker. főkönyvtár szakolvasóterme	1073 Kertész u. 15. Tel.: 122-6656
VII. ker. könyvtár	1074 Rottenbiller u. 10. Tel.: 142-5362

VIII. kerület

VIII. ker. főkönyvtár	1088 Gutenberg tér 3. Tel.: 134-3117
VIII. ker. főkönyvtár gyermekrészlege	1085 Somogyi B. u. 23/a Tel.: 113-6418
VIII. ker. könyvtár	1089 Kálvária tér 12. Tel.: 113-8037
VIII. ker. könyvtár olvasóterme	1089 Kálvária tér 13. Tel.: 133-4911

IX. kerület

IX. ker. főkönyvtár	1098 Börzsöny u. 9-11. Tel.: 157-5808
IX/3. fiókkönyvtár	1095 Mester u. 53-55. Tel.: 133-7471
IX/4. fiókkönyvtár	1096 Heller u. 27. Tel.: 133-5741/5 mell.
IX. ker. könyvtár	1093 Boráros tér 2. Tel.: 117-0628

X. kerület

X. ker. főkönyvtár	1102 Szent L. tér 7-14. Tel.: 177-8933 fsz. 157-3091 em.
X/1. fiókkönyvtár	1103 Gergely u. 68. Tel.: 157-2510
X/2. fiókkönyvtár	1106 Keresztúri út 7-9. Tel.: -

XI. kerület

XI. ker. főkönyvtár	1119 Szakasits Á. út 55. Tel.: 186-9385 és 186-9444/35,36,37. mell.
XI/1. fiókkönyvtár	1112 Menyecske u. 2. Tel.: 186-7531 (iskola)
XI/2. fiókkönyvtár	1116 Albertfalva u. 7-11. Tel.: 186-8431
XI/3. fiókkönyvtár	1118 Nagyszeben tér 1. Tel.: 173-5900
XI. ker. könyvtár	1117 Karinthy F. út 11. Tel.: 166-6224
XI. ker. könyvtár fiókkönyvtára	1116 Alabástrom u.27. Tel.: -

XII. kerület

XII. ker. főkönyvtár	1126 Böszörményi út 13-15. Tel.: 155-9528
XII. ker. főkönyvtár gyermekrészlege	1126 Böszörményi út 34/a. Tel.: 156-6877
XII/3. fiókkönyvtár	1122 Városmajor u. 42. Tel.: -

XIII. kerület

XIII. ker. főkönyvtár	1138 Dagály u. 9. Tel.: 140-3309 em. 149-9154 fsz.
XIII/1. fiókkönyvtár	1136 Pannónia u. 40. Tel.: -
XIII/2. fiókkönyvtár	1133 Pannónia u. 83. Tel.: 149-7521
XIII/4. fiókkönyvtár	1134 Lehel u. 31. Tel.: 120-8829
XIII/5. fiókkönyvtár	1138 Tomori köz 7. Tel.: 120-7258
XIII/6. fiókkönyvtár	1131 Mosoly u. 40/a. Tel.: 149-1532
XIII/7. fiókkönyvtár	1136 Sallai I. u. 52. Tel.: 149-6921

XIV. kerület

XIV. ker. főkönyvtár	1145 Bosnyák u. 1/a. Tel.: 183-0197
XIV/1. fiókkönyvtár	1145 Uzsoki u. 57. Tel.: 183-3974
XIV/2. fiókkönyvtár	1143 Ilka u. 36. Tel.: 251-4768
XIV/3. fiókkönyvtár	1148 Róna u. 1-3. Tel.: 163-1176
XIV/4. fiókkönyvtár	1148 Kerepesi út 76/c. Tel.: 183-0220

XV. kerület

XV. ker. főkönyvtár	1153 Eötvös u. 8. Tel.: -
XV/1. fiókkönyvtár	1158 Gorkij tér 1. Tel.: -
XV/2. fiókkönyvtár	1157 Hartyán köz 2-4. Tel.: 164-4871
XV/3. fiókkönyvtár	1156 Kontyfa u. 10. Tel.: -
XV/4. fiókkönyvtár	1158 Doktor S. 45. (Diáktanya) Tel.: 163-3336
XV/5. fiókkönyvtár	1151 Bogács u. 1. Tel.: 160-4718 (iskola)

XVI. kerület

XVI. ker. főkönyvtár	1163 Veres Péter útja 53. Tel.: 183-8927
XVI/1. fiókkönyvtár	1162 Rákosi út 129. Tel.: 163-8484

XVII. kerület

XVII. ker. főkönyvtár	1173 Újlak u. 110. Tel.: 158-7774
XVII/1. fiókkönyvtár	1174 Wesselényi u. 1. Tel.: -
XVII/2. fiókkönyvtár	1171 Péceli út 232. Tel.: 128-6530
XVII/3. fiókkönyvtár	1171 Rákoskert, Sugár u. 66. Tel.: 128-6502
XVII/4. fiókkönyvtár	1173 Pesti út 80. Tel.: 158-6835

XVIII. kerület

XVIII. ker. főkönyvtár	1183 Thököly út 5. Tel.: 178-7939 178-7796 (vez.)
XVIII/1. fiókkönyvtár	1188 Nagykörösi út 56. Tel.: -
XVIII/2. fiókkönyvtár	1181 Csontváry u. 32. Tel.: 158-8931

XIX. kerület

XIX. ker. főkönyvtár	1191 Üllői út 93-95. Tel.: 157-0772
XIX/1. fiókkönyvtár	1192 Kós K. tér 15. Tel.: 127-1221
XIX/3. fiókkönyvtár	1195 Kossuth L. u. 8. Tel.: 127-3233
XIX/4. fiókkönyvtár	1191 Berzsenyi u. 8. Tel.: 157-4996

XX. kerület

XX. ker. főkönyvtár	1201 Vörösmarty u. 5. Tel.: 147-8579
XX/1. fiókkönyvtár	1220 Jókai Mór út 106. Tel.: -
XX/3. fiókkönyvtár	1202 Török Flóris u. 245. Tel.: -
XX/4. fiókkönyvtár	1204 Pacsirta u. 157/b. Tel.: -
XX. ker. könyvtár	1208 Marx K. út 128. Tel.: 147-7143

XXI. kerület

XXI. ker. főkönyvtár	1213 Szt. István u. 230. Tel.: 276-3512
XXI/2. fiókkönyvtár	1213 Rákosi E. u. 138. Tel.: 276-0767
XXI/3. fiókkönyvtár	1212 Széchenyi u. 91. Tel.: 277-5278
XXI/4. fiókkönyvtár	1211 II. Rákóczi F. út 106. Tel.: 277-7965
XXI/5. fiókkönyvtár	1214 Vénusz u. 2. Tel.: 276-8953

XXII. kerület

XXII. ker. főkönyvtár	1222 Tóth József u. 36. Tel.: 226-8631
XXII/1. fiókkönyvtár	1225 Nagytétényi út 264. Tel.: 226-8528
XXII/2. fiókkönyvtár	1222 Kísérleti lakótelep József A. u. Tel.: 226-8767
XXII/3. fiókkönyvtár	1224 Dózsa Gy. út 98. Tel.: -

Csikós, Zsuzsanna - Fáy, Zoltán: Unknown poems of László Ungvárnémeti-Tóth

The essay describes a book by László Ungvárnémeti-Tóth that has till now been unexplored. The Hungarian poet lived at the turn of the 18th-19th centuries and was forgotten undeserved. His book was known to the public practically only from Sándor Weöres' work entitled *Psyché* and from the film based on it, directed by Gábor Bódy. The manuscript is to be found in the Szűry Collection of the Metropolitan Ervin Szabó Library. The reason for its being unknown could be that the poet disclaimed his early poems with a Hungarian rhythm. The authors describe the personal and professional relationship between László Ungvárnémeti-Tóth and Ferenc Kazinczy, who was the chief organizer and leader of the literary life of that time, as well as between him and Mihály Csokonai-Vitéz, his predecessor as a poet. At the same time they throw light upon the background of László Ungvárnémeti-Tóth disclaiming his own poems.

Rozsondai, Marianne: Historic bindings in the Metropolitan Ervin Szabó Library

Old books are more valuable if their original binding has survived, that constitutes at the same time an important document of cultural history. The author described and as far as it was possible, identified the historical bindings of the Metropolitan Ervin Szabó Library in 1986-1987. Ca. one fifth of this material is presented, comparing it to other related bindings. Gothic bindings have been decorated with special stamps. The bindings from the monastic and secular bookbinderies of Nuremberg, Leipzig, Vienna, Tübingen, Hamburg and Paris are described, also referring to the Hungarian aspects of the bound works. - From among the Hungarian-Italian-type Renaissance bindings a piece by a Buda bookbinder, Lucas Coronensis has to be mentioned. The bindings that originate from the areas having remained under Hungarian rule during the Turkish occupation of Hungary follow the German Renaissance pattern. Among the Renaissance bindings in the Metropolitan Ervin Szabó Library in addition to the Hungarian bindings one can find ones that originate from Germany, Italy, Switzerland and the Netherlands. - For Baroque bindings examples are given from Brassó, Vienna and Nagyszombat.

Klinda, Mária: Incunabula in the Metropolitan Ervin Szabó Library, II.

In the Yearbook for 1966/1967 of the Metropolitan Ervin Szabó Library 53 incunabula have been described. In the meantime a very rare, one-leaf incunabulum (no. 58), thought to be have been lost, was found. During the processing of old prints another 5 incunabula, published without an imprint or being defective could be identified in the Library's holdings. The Library has thus got now 55 kinds of incunabula in 59 copies (including the duplicates). The nos. 16, 17, 19, 29, 48, 51 and 58 are the only copies known in Hungary.

Faragó, Éva: Budapest directories

Directories keep a record of the names, addresses and flats of a town's residents, and hold significant information on real estates, the institution system and public administration of a town. Besides the land registers, maps, cadastre and other archivalia the Budapest directories are sources of special importance in studying the history of Budapest. The directories having been published on a regular basis from the start of the 19th century in the capital complemented the general address and flat lists of residents with a list of streets, houses, a directory of civil servants, a special collection of data according to professions, and the names of economic, cultural, educational, health, administrative etc. institutions, social and political associations. The essay lists and describes these directories.

Hornyák, Mária: The diaries of Teréz Brunszvik

Countess Teréz Brunszvik, the advocate of infant care in Hungary, the founder of the first kindergarten, Beethoven's immortal love, wrote her diary between 1796 and 1858 in German, with some parts in French and English. She travelled extensively not only in Hungary, but spent a year in Italy, Germany, Switzerland, England and France. She had contacts with all the significant circles of Hungarian and European intellectuals, artists and politicians. The manuscript of her diary got into the property of the Library in 1937.

Indali, György: The appeals for subscription of Károly Kisfaludy and Mihály Helmeccy among the pamphlets of the Budapest Collection

István Széchenyi, one of the greatest characters of the Hungarian history of the 19th century decided in 1830 to start a newspaper to popularize his ideas. He selected Károly Kisfaludy, a leading figure of the literary life of his era to be the editor. Kisfaludy was happy to undertake this commission, and right after having received the permission to start the newspaper, published an appeal for subscription. As he died in November 1830, the whole procedure had to be started again. Mihály Helmeccy, a man of letters of lesser importance became editor, who started again his work with publishing an appeal for subscription in 1831. Both prints have survived among the pamphlets of the Budapest Collection. These documents contributing interesting data on the political life and the press of that era are fully published in the essay.

Katsányi, Sándor: Political attack against the heads of the Metropolitan Ervin Szabó Library in 1944

In May 1944, two months after the German occupation of Hungary, the leading officials of the Metropolitan Library have been charged. The minutes of their interrogation that have survived reveal their opposition to the fascist interior and foreign policy, that has also manifested itself in their activities as librarians. The accused have been dismissed from the library after their interrogation. The procedure against them has been concealed or belittled by later library histories for political considerations.

Fodor, Béla: Béla Ottó Kelényi (1897-1944)

This is the first attempt to overview the career of Béla Ottó Kelényi. Kelényi was the head of the collection of town history of Budapest in the Library, from 1922 to 1944, till his death. Under his leadership the Budapest Collection turned into a basic source of town-historical research. Together with his colleagues he compiled several valuable bibliographies based on the collection. Besides his work as a librarian he regularly published essays and articles on town and church history. In 1944 he got into contact with a group of the antifascist resistance movement. The Hungarian Nazis have therefore arrested him at the end of 1944. He died in captivity.

Papp, István: The library is a living organism. Reflections from the workshop of management

The heads of the Metropolitan Ervin Szabó Library were compelled to introduce substantial modifications for the sake of efficient management. The closing of the System and Inspection Department was only one spectacular sign of the changes, that had been justified by a variety of crisis phenomena (information disorders, communication difficulties, loss of values, mediocrity gaining ground, introversion, self-complacency). The way to changing the situation leads via defining positive values, raising the requirements, improving internal information, opening towards the society, computerisation, a regrouping of resources, strengthening institutional democracy. In the course of this a significant issue is the reform of the Central Library, the independence of subsystems consisting of the branches, and the renewal of management styles and methods in general.

Breuer, János: On the usefulness of the Music Collection of the Metropolitan Ervin Szabó Library

The well-known musicologist, a regular user of the Library's Music Collection, describes the usefulness of the collection illustrated with examples from his own activities. He got much help from the Library's collection of scores and journals first of all for his books on Hungarian composers (Béla Bartók, Zoltán Kodály, László Lajtha).

TARTALOMJEGYZÉK

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkája 1988-1990-ben	5
A hálózat	5
Szolgáltatásaink és használatuk	5
Társadalmi kapcsolataink	6
Az állomány építése	7
Audiovizuális dokumentumok	7
Központi Ellátó Szolgálat	7
Anyagi alapok	8
A központi könyvtár	8
Az intézmény irányítása	9
Megjelent bibliográfiák és egyéb kiadványok	10
Vezető munkatársak a FSZEK-ben	12
A társadalmi szervek intézmények vezetői	13
Oktatás, továbbképzés	13
Kitüntetések 1988-ban	14
Kitüntetések 1989-ben	15
Kitüntetések 1990-ben	15
Munkatársaink külföldi útjai	16
Pénzügyi gazdálkodás	17
Csikós Zsuzsanna - Fáy Zoltán: Ungvárnémeti Tóth László ismeretlen versei	19
Rozsondai Marianne: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történeti kötéseiről	26
Klinda Mária: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ősnymtatványai II	32
Faragó Éva: Budapesti cím- és lakjegyzékek	38
Dr. Hornyák Mária: Brunszvik Teréz naplói	42
Indai György: Kisfaludy Károly és Helmeczy Mihály előfizetési felhívásai a Budapest Gyűjtemény aprónymtatványai között	45
Katsányi Sándor: Politikai támadás a könyvtár vezetői ellen 1944-ben	53
Fodor Béla: Kelényi Béla Ottó /1897-1944/	58
Papp István: A könyvtár élő szervezet - Forgácsok a vezetés műhelyéből -	64
Breuer János: A Szabó Ervin Könyvtár Zenei Gyűjteményének hasznáról	72
A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és tevékenysége a sajtó tükrében 1988-1990	78
Ajándékozó személyek és intézmények 1988-89-90 évben	79
A központi könyvtár és a hálózat	82
Kivonatok	85
Melléklet I-XII.	

СОДЕРЖАНИЕ

Деятельность Столичной Библиотеки им. Эрвина Сабо в гг. 1988-1990 .	5
Библиотечная сеть	5
Услуги и пользование ими	5
Общественные связи	6
Пополнение фондов	7
Аудиовизуальные документы	7
Центральная Служба Снабжения	7
Финансовые основы	8
Центральная библиотека	8
Управление организацией	9
Опубликованные библиографии и прочие издания	10
Ведущие сотрудники	12
Местные руководители общественных организаций	13
Обучение и повышение квалификации	13
Награды в 1988-м году	14
Награды в 1989-м году	15
Награды в 1990-м году	15
Зарубежные командировки сотрудников	16
Хозяйствование	17
Жужанна Чикош - Золтан Фаи: Неизвестные стихотворения	
Ласло Унгварнемети Тот	19
Марианне Рожондаи: Об исторических переплетках Столичной Библиотеки им. Эрвин Сабо	26
Мариа Клинда: Древние издания в Столичной Библиотеке им. Эрвина Сабо, часть II	32
Эва Фараго: Адреса и списки жильцов Будапешта	38
Др. Мариа Хорняк: Дневники Тереза Брунсвик	42
Дьердь Индали: Призывы к предриске Кароя Кишфалуди и Михая Хелмеци в мелких изданиях Городского Собрания Будапешта	45
Шандор Качани: Политический выпад против руководителей Столичной Библиотеки им. Эрвина Сабо в 1944-м году	53
Бэла Фодор: Бэла Отто Келени (1897-1944)	58
Иштван Папп: Библиотека - живой организм.	
Стружки из мастерской дирекции	64
Янош Бреуэр: О пользах музыкального собрания Столичной Библиотеки им. Эрвина Сабо	72
Столичная Библиотека им. Эрвина Сабо и ее деятельность в отражении пресса в гг. 1988-1990	78
Дарующие лица и организации в гг. 1988-89-90	79
Центральная библиотека и сеть	82
Резюме	85
Приложения I-XII.	

SOMMAIRE

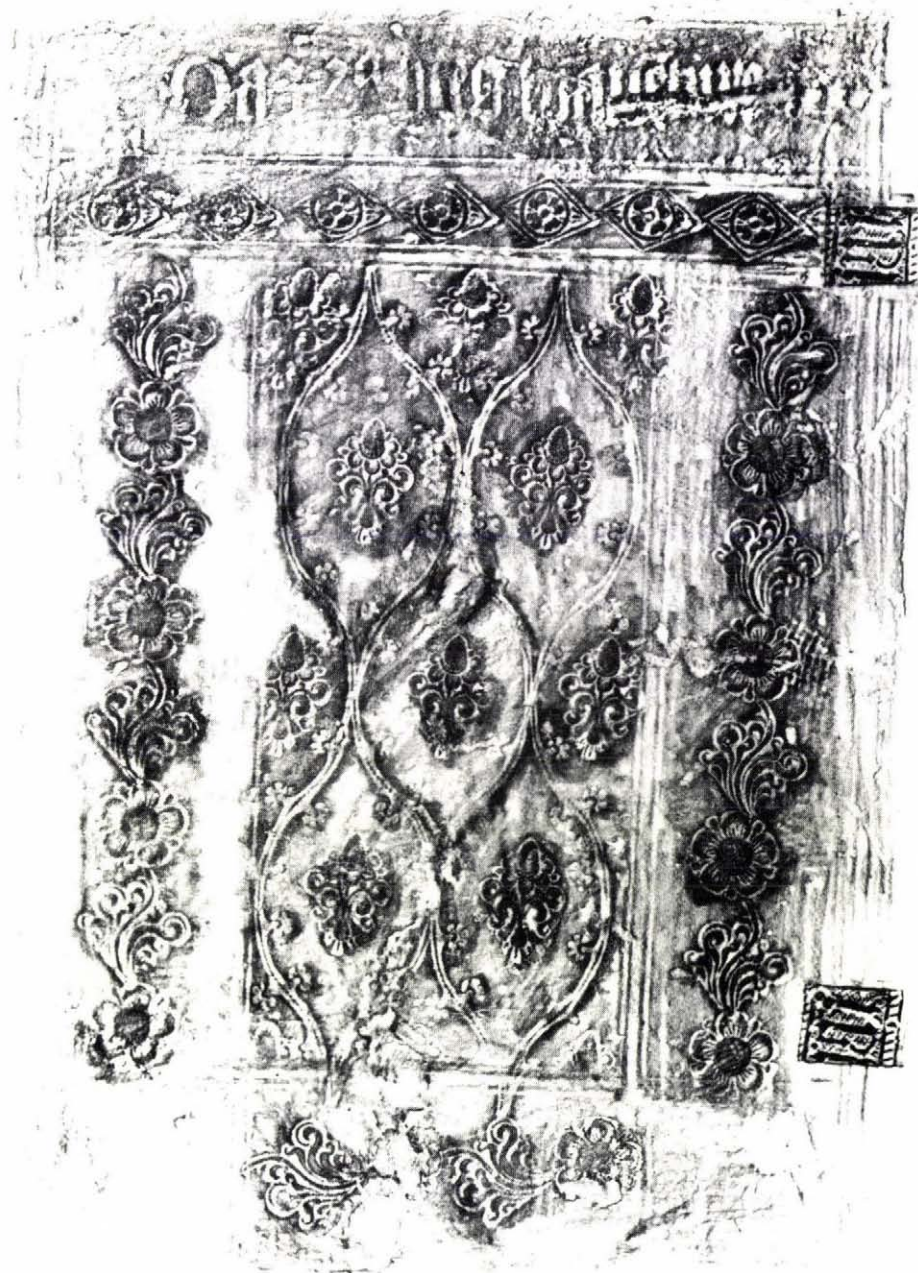
L'activité de la Bibliothèque Municipale Ervin Szabó (1988, 1989, 1990)	5
Le réseau des bibliothèques d'arrondissement	5
Nos services et leur usage	5
Nos relations sociales	6
L'enrichissement de fonds	7
Les documents audio-visuels	7
Le Service Central	7
Les ressources financières	8
La bibliothèque centrale	8
La direction de la bibliothèque	9
Bibliographies parues et des autres publications	10
Les chefs de la Bibliothèque Municipale Ervin Szabó	12
Les chefs des organismes sociaux de la bibliothèque	13
Enseignement et des cours postsecondaires	13
Décorés, 1988	14
Décorés, 1989	15
Décorés, 1990	15
Les voyages de nos collaborateurs à l'étranger	16
Gestion financière	17
Zs. Csikós - Z. Fáy: Les poésies inconnues de László Ungvárnémeti Tóth	19
M. Rozsondai: Des reliures historiques de la Bibliothèque Municipale Ervin Szabó	26
M. Klinda: Les incunables de la Bibliothèque Municipale Ervin Szabó. II.	32
É. Faragó: Les bottins de Budapest	38
Dr. M. Hornyák: Les journaux de Teréz Brunszvik	42
Gy. Indali: Les feuilles de souscription de Károly Kisfaludy et Mihály Helmezy parmi les petits imprimés de la Collection Budapest	45
S. Katsányi: Offensive politique contre les chefs de la Bibliothèque Municipale Ervin Szabó en 1944.	53
B. Fodor: Béla Ottó Kelényi (1897-1944)	58
I. Papp: La bibliothèque est un organisme vivant - Aperçus de l'atelier de la direction -	64
J. Breuer: De l'utilité de la collection de musique de la Bibliothèque Municipale Ervin Szabó	72
La presse sur l'activité de la bibliothèque (1988, 1989, 1990)	78
Liste des donateurs entre 1988-1990	79
La bibliothèque centrale et le réseau des bibliothèques d'arrondissement	82
Résumés	85
Hors-texte I-XII.	

CONTENTS

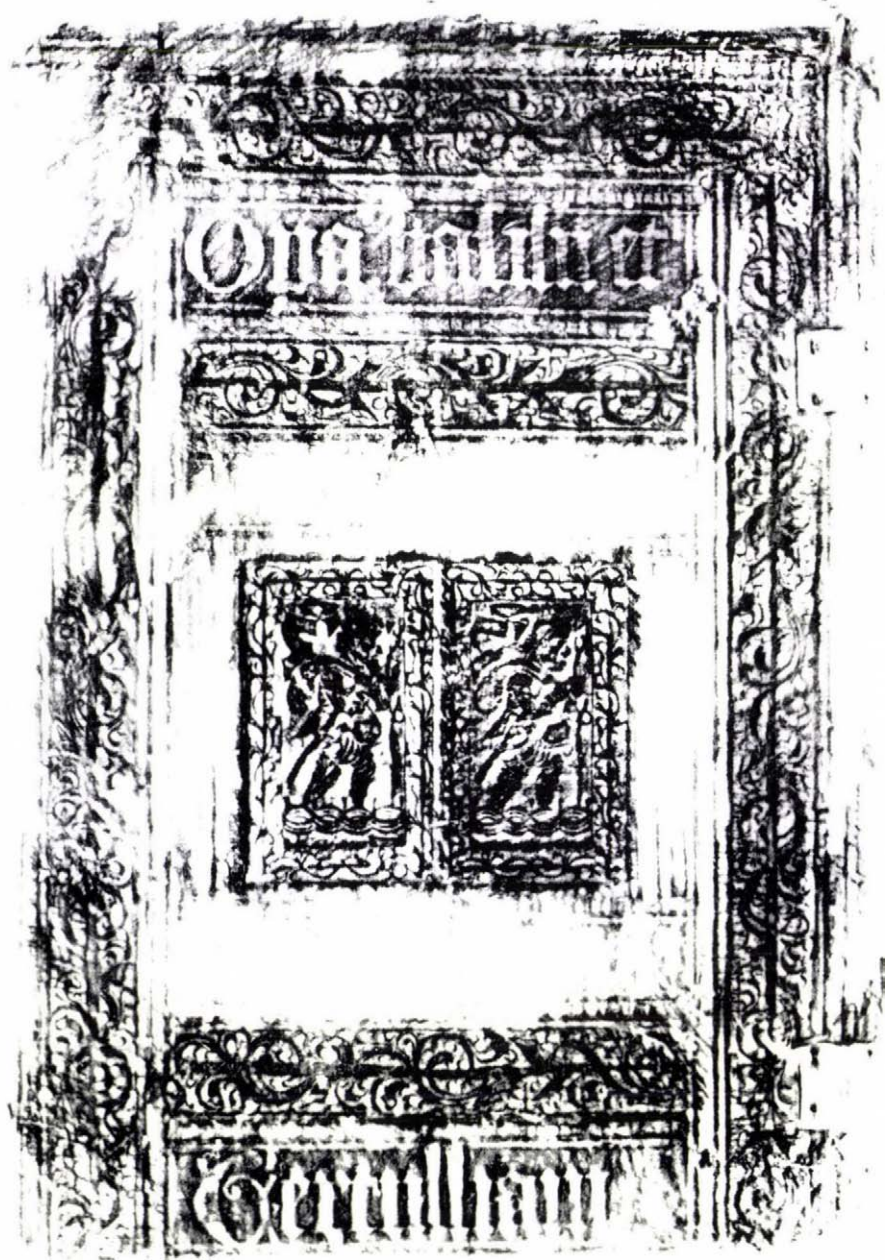
Report of the Metropolitan Ervin Szabó Library for 1988/1989/1990	5
The system	5
Services and their use	5
Social relations	6
Collection building	7
Audiovisual materials	7
Central Supply Service	7
Finances	8
The Central Library	8
The management of the Library	9
Bibliographies and other publications	10
Senior staff members in the Metropolitan Ervin Szabó Library	12
The heads of social organs in the Library	13
Education, extension training	13
Honours in 1988	14
Honours in 1989	15
Honours in 1990	15
The travels of staff members abroad	16
Financial management	17
Csikós, Zsuzsanna - Fáy, Zoltán: Unknown poems of László Ungvárnémeti-Tóth	19
Rozsondai, Marianne: Historic bindings in the Metropolitan Ervin Szabó Library	26
Klinda, Mária: Incunabula in the Metropolitan Ervin Szabó Library, II.	32
Faragó, Éva: Budapest directories	38
Hornák, Mária: The diaries of Teréz Brunszvik	42
Indali, György: The appeals for subscription of Károly Kisfaludy and Mihály Helmezy among the pamphlets of the Budapest Collection	45
Katsányi, Sándor: Political attack against the heads of the Metropolitan Ervin Szabó Library in 1944	53
Fodor, Béla: Béla Ottó Kelényi (1897-1944)	58
Papp, István: The library is a living organism. Reflections from the workshop of management	64
Breuer, János: On the usefulness of the Music Collection of the Metropolitan Ervin Szabó Library	72
The Metropolitan Ervin Szabó Library and its activities in the mirror of the press, 1988/1990	78
Donators in 1988/1989/1990	79
The Central Library and the system	82
Abstracts	85
Appendix I-XII.	

INHALT

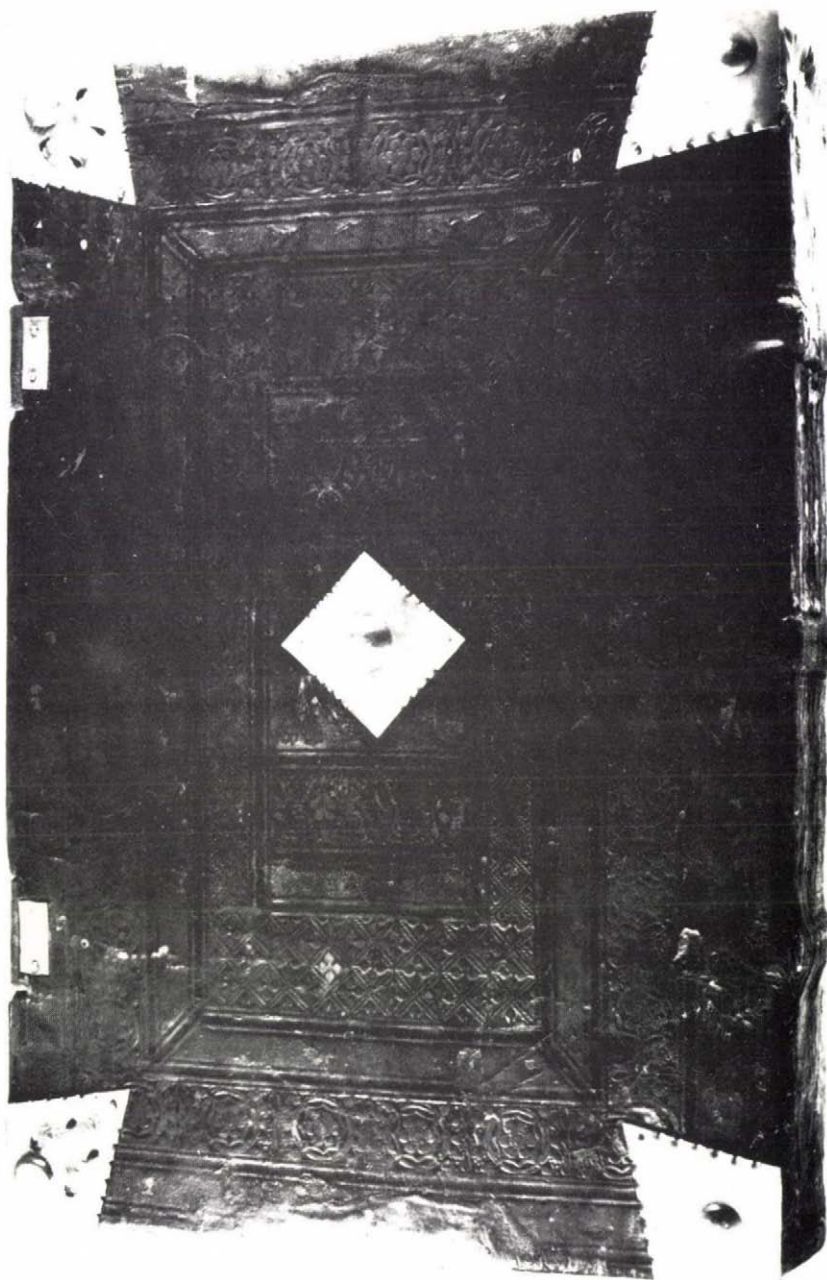
Die Tätigkeit der Hauptstädtischen Ervin Szabó Bibliothek in den Jahren 1988-1990.	5
Das Bibliothekssystem	5
Unsere Dienstleistungen und ihre Benutzung	5
Gesellschaftliche Kontakte	6
Bestandsentwicklung	7
AV Materialien	7
Zentraler Versorgungsdienst	7
Finanzen	8
Die Zentralbibliothek	8
Die Leitung der Bibliothek	9
Bibliographien und andere Veröffentlichungen 1988-1990	10
Die leitenden Mitarbeiter der Bibliothek	12
Die Leiter der gesellschaftlichen Organisationen in der Bibliothek	13
Ausbildung, Weiterbildung	13
Auszeichnungen 1988	14
Auszeichnungen 1989	15
Auszeichnungen 1990	15
Auslandsreisen unserer Mitarbeiter	16
Die Finanzwirtschaft	17
Csikós, Zsuzsanna - Fáy, Zoltán: Unbekannte Gedichte von László Ungvárnémeti Tóth	19
Rozsondai, Marianne: Über die alten Bucheinbände der Hauptstädtischen Ervin Szabó Bibliothek	26
Klinda, Mária: Die Wiegendrucke der Hauptstädtischen Ervin Szabó Bibliothek, II.	32
Faragó, Éva: Budapester Adressbücher und Wohnungsanzeiger	38
Dr. Hornyák, Mária: Tagebücher von Teréz Brunszvik	42
Indali, György: Die Subskriptionseinladungen von Károly Kisfaludy und Mihály Helmecczy unter den Broschüren der Budapest-Sammlung	45
Katsányi, Sándor: Politischer Prozess gegen die Leiter der Hauptstädtischen Bibliothek im Jahre 1944	53
Fodor, Béla: Béla Ottó kelényi (1897-1944)	58
Papp, István: Die Bibliothek ist ein lebendiger Organismus - Späne aus der Werkstatt der Leitung	64
Breuer, János: Über den Nutzen der Musikabteilung der Hauptstädtischen Ervin Szabó Bibliothek	72
Die Hauptstädtische Ervin Szabó Bibliothek und ihre Tätigkeit im Spiegel der Presse, 1988-1990	78
Die Geschenkgeber und Geberinstitutionen in den Jahren 1988-89-90	79
Die Zentralbibliothek und das Bibliothekssystem	82
Zusammenfassungen	85
Beilage I-XII.	

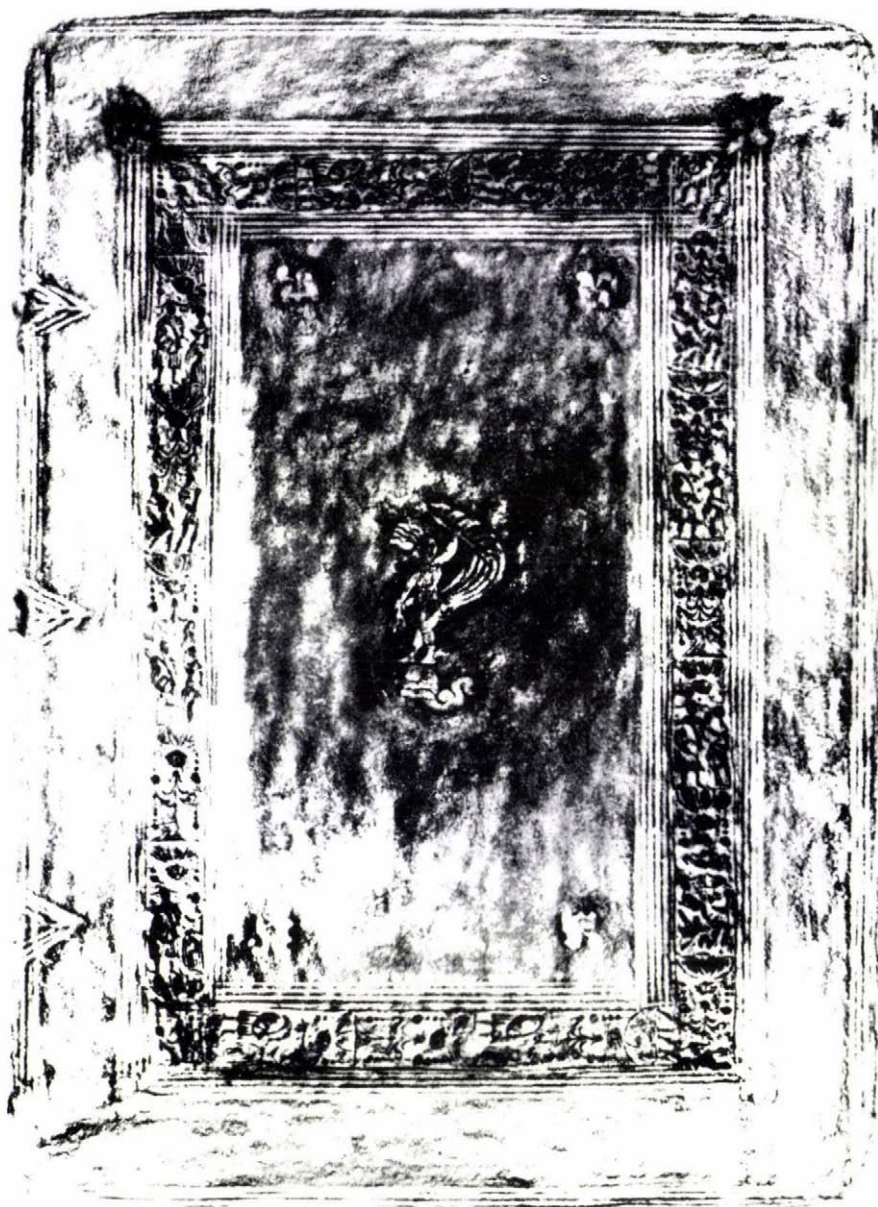
1. Nürnbergi gótikus börkötés 1500 körül (q 09/516)

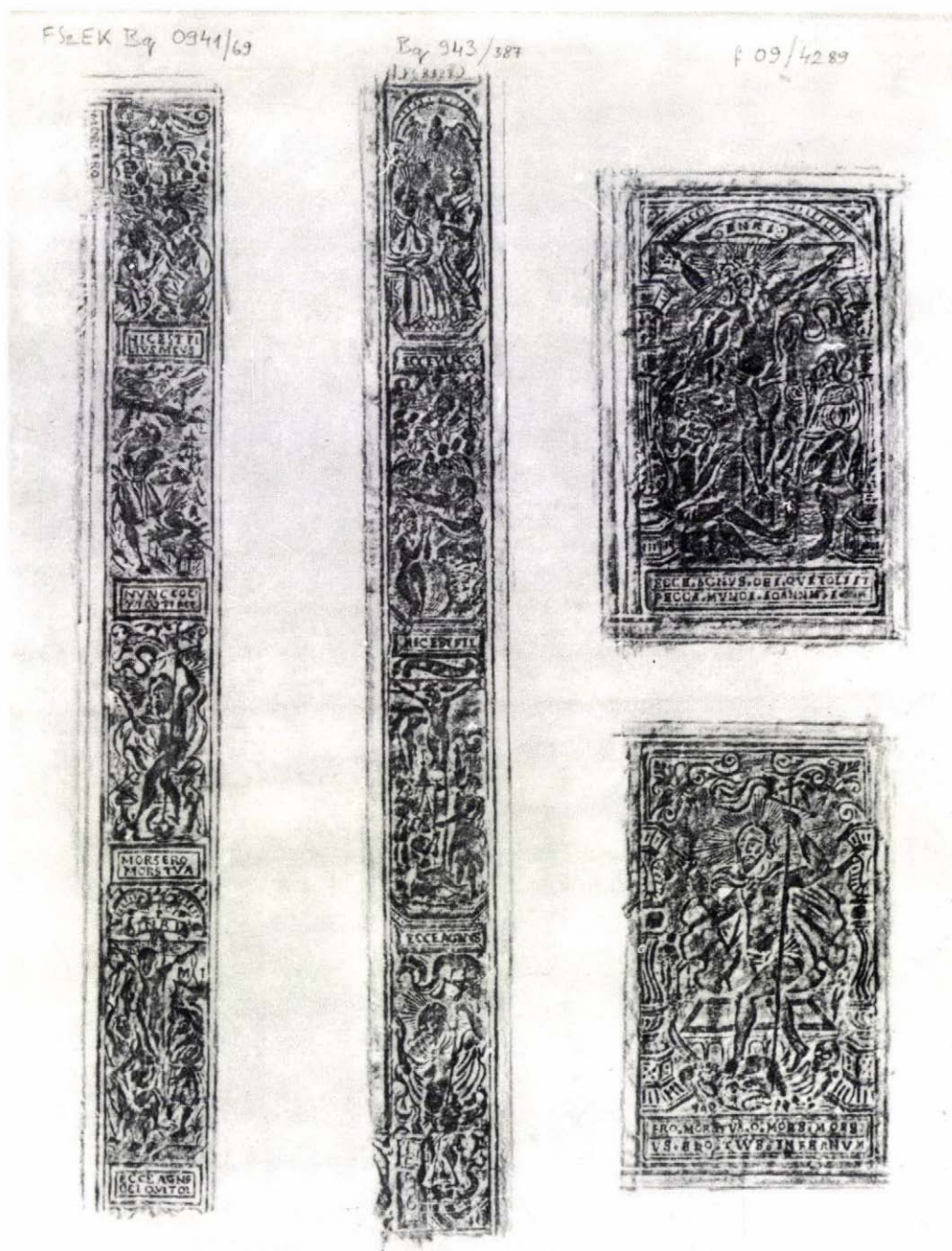
2. Átmeneti stílusú, késő gótikus, lemezdíszes bőrkötés Szent Kristóffal (q 09/2939)

3. Vaknyomásos budai reneszánsz kötés az 1510-es évekből (Bq 0941/209)

4. Velencei reneszánsz bőrkötés Occasio allegórikus alakjával (09/1172)

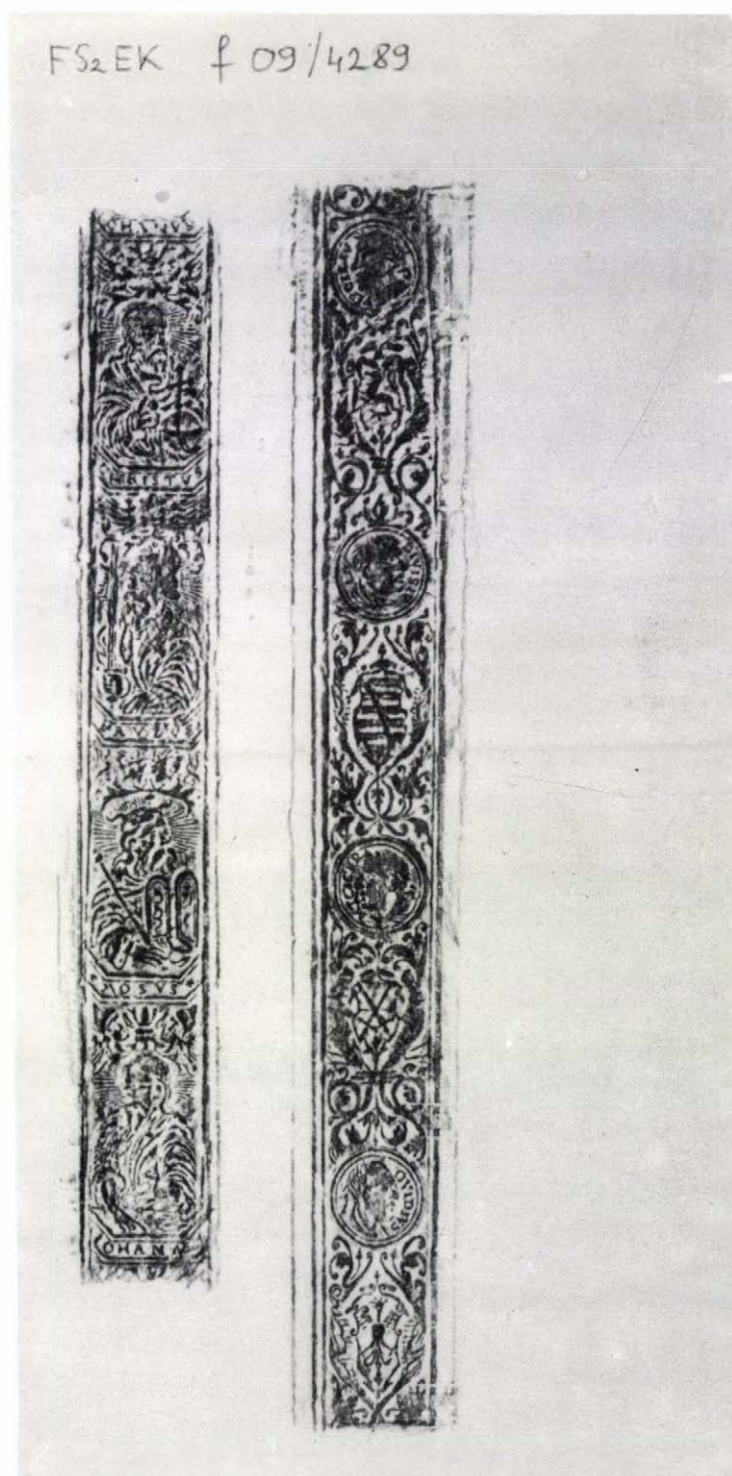

5. Német típusú reneszánsz kötések görgetője és lemezei (Bq 0941/69) második görgetője:
 Keresztelés a Jordánban - Izsák feláldozása - Feltámadás - Keresztrefeszítés.
 A Bq 943/387 második görgetője: Angyali üdvözlés - Keresztelés a Jordánban -
 Keresztrefeszítés - Feltámadás.
 Az f 09/4289 elő- és háttáblájának lemeze: Keresztrefeszítés azaz Megigazulás és Feltámadás.

FSLEK 09/306

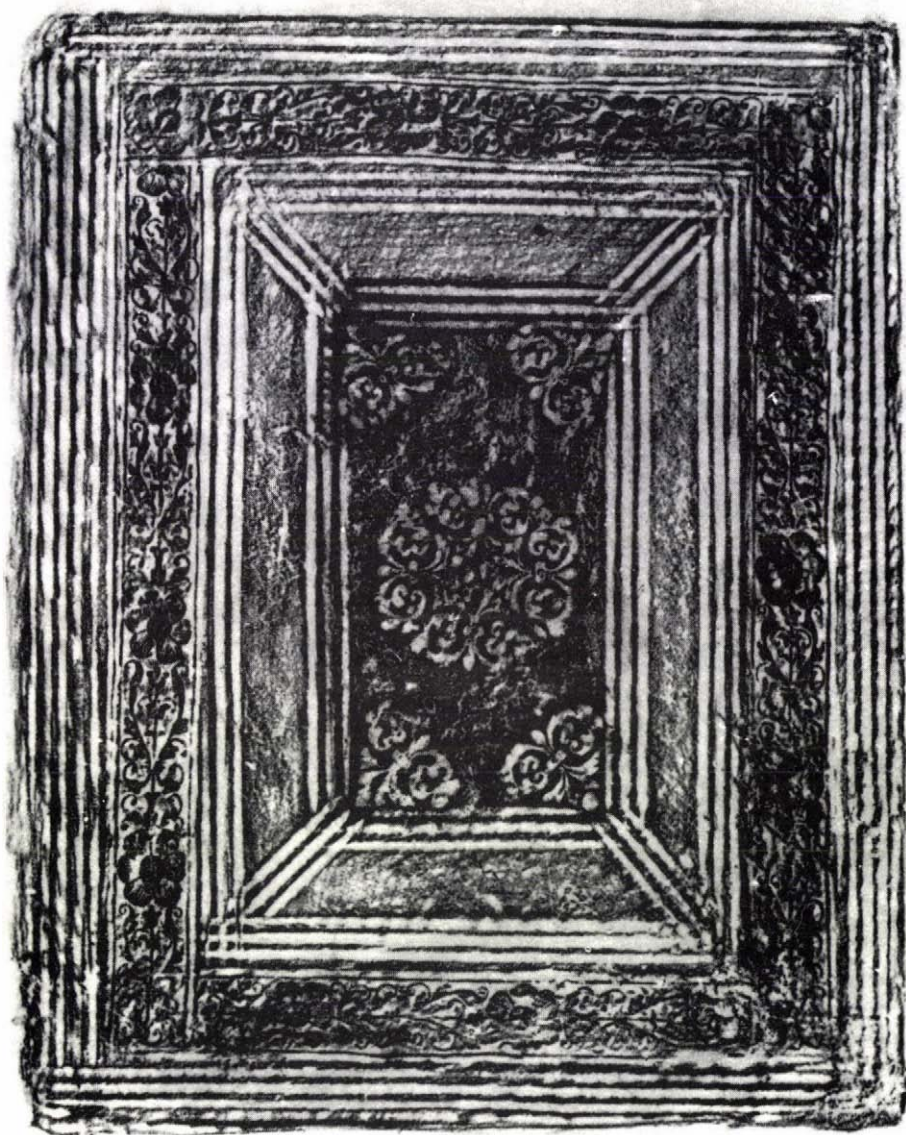
6. A 09/306 elő- és háttáblájának lemeze: Justitia a karddal és mérleggel – az öngyilkos Lucretia. Mindkét lemezen H K monogram.

7. Az f 09/4289 két görgetője: Christus - Paulus - Mosus (Moses) - Johannes; címerpajzsos görgető klasszikus auctorokkal: Vergilius - oroszlán a címerpajzson - Divus Juli[us] - a szász címer - M. T. Cicer[o] - Kur címere - Ovidius Nas[o] - sas a címerpajzson. Vö. a hozzátartozó lemezeket az 5. ábrán

8. Antwerpeni aranyozott kötés elő- és háttáblája és színezett, arany metszése (09/1248)

9. Brassói kötés a XVII. század második feléből. A virágindás keretben elrejtve látható a B C monogram (09/7123)

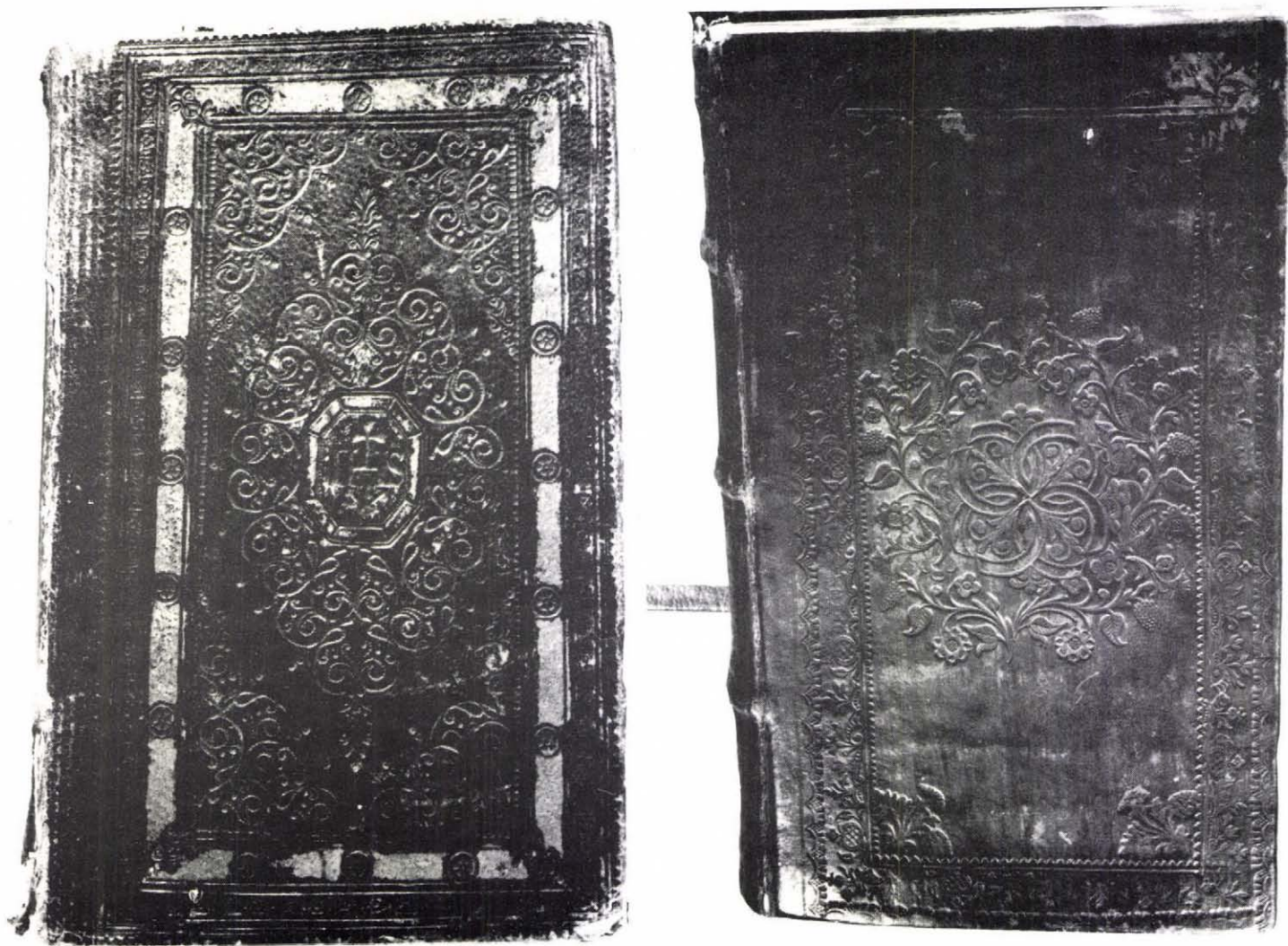
X.

10. Aranyozott (bécsi ?) barokk kötés (Bf 0910/234)

11. Nagyszombati barokk kötések (09/1115, 09/1121)

12. Nagyszombati barokk kötések (09/1126, 09/5556)

Ára: 600,-Ft